

Маріупольський
університет

Гроші та кредит

Електронний навчальний посібник

Олена Суздаєва

Вітаю!

Я Олена Суздаєва – автор електронного навчального посібника з дисципліни «Гроші та кредит» - запрошую Вас до вивчення цієї дисципліни.

Цей посібник розроблено з метою надати Вам глибоке розуміння фундаментальних принципів функціонування грошово-кредитної системи.

У цьому посібнику Ви представлені різноманітні методи вивчення матеріалу, які включають кейси, практичні та інтерактивні завдання для перевірки розуміння Вами вивченого матеріалу. Крім того, до нього інтегровано відео та демонстраційні матеріали, які допоможуть краще усвідомити складні концепції та застосувати їх на практиці.

Сподіваюся, що цей посібник стане невід'ємною частиною Вашого навчання і допоможе Вам здобути необхідні знання та навички для успішної кар'єри у фінансовій сфері.

Бажаю Вам успіхів у вивченні та розумінні матеріалу!

З повагою, Олена Суздаєва

Посібник підготовлено у рамках виконання Проєкту «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад» / «Reinventing displaced universities: enhancing competitiveness, serving communities» (REDU) (2020-2024 роки)

Модуль 1. Теоретичні основи виникнення грошей та механізм їх функціонування

Тема 1. Сутність і функції грошей. Грошові системи

Поняття та його визначення

Банкнота – це банківський білет (грошовий знак), що випускається в обіг центральним емісійним банком. Банкнота забезпечена усіма активами банку та товарною масою, що належить державі.

Білонна монета – це розмінна монета (дрібної вартості). Її головна відмінність у тому, що вона карбується з дешевого металу. Тобто вона може знаходитися в обігу тривалий час, а карбувати її дешево.

Біметалізм – це грошова система в якій роль загального еквівалента законодавчо закріплена за двома металами: золото і срібло. Монети цих металів карбувалися і оберталися на рівних умовах, а банкноти підлягали обміну на обидва ці метали також на рівних умовах.

Біткоїн - це віртуальна валюта, яка існує тільки в мережі, але яку можна використовувати в деяких операціях купівлі-продажу.

Вексель – цінний папір, який засвідчує зобов'язання векселедавця сплатити після настання встановленого терміну визначену суму грошей власнику векселя, тобто векселедержателю.

Грошова система – це складовий елемент господарського механізму.

Грошова одиниця – це встановлений у законодавчому порядку грошовий знак. Вона служить засобом для вимірювання цін на товари та послуги. Своїм рішенням Верховна Рада України назвала грошову одиницю гривнею.

Масштаб цін – це уособлення представницької вартості загальної маси товарів і послуг, які перебувають в обороті.

Монометалізм – це грошова система, за якої роль загального еквівалента виконує один метал: золото – золотий монометалізм або срібло – срібний монометалізм.

Переказний вексель – виписується кредитором як наказ боржнику виплатити у зазначений термін йому чи третій особі певну суму грошей.

Пластикова картка – це іменний грошовий документ, що видається банком власнику поточного рахунку. Вона дає йому можливість здійснювати оплату своїх покупок і погашати борги шляхом переказу між рахунками без використання готівки чи паперових платіжних документів через комп'ютерні мережі.

Простий вексель – виписується боржником на ім'я кредитора із зобов'язанням виплатити йому в зазначений термін вказану суму грошових коштів.

Чек – це письмовий наказ банку власника поточного рахунку про виплату певній фізичній чи юридичній особі вказаної в ньому суми грошей.

Основні теоретичні положення

В економічній теорії виділяються 2 основні концепції походження грошей: еволюційна та раціоналістична.

Починаючи з часів Аристотеля і до 18 століття у теорії грошей поширеною була думка, що гроші виникли в результаті угоди між людьми або були запроваджені законодавчими актами держави з метою полегшення обміну товарів. Таке трактування походження грошей отримало назву раціоналістичної концепції.

Науковий аналіз походження і природи грошей, здійснений класиками політекономії А.Смітом, Д.Рікардо і К. Марксом, довів недостатню обґрунтованість раціоналістичної концепції. Гроші в їх найпростіших проявах виникли на ранніх ступенях розвитку суспільства. В той час фактор взаємної домовленості і державна влада ще не відгравали істотної ролі в формуванні економічних відносин. Засновники класичної політекономії дійшли висновку, що виникнення грошей зумовлене складнощами обміну результатами праці.

Історію виникнення та еволюції грошей можемо дізнатися, переглянувши наступне відео:

Отже, виникнення грошей – це тривалий еволюційний процес. Він зумовлений стихійним розвитком товарного виробництва і обміну. Спочатку виникли товарні гроші (бартер), потім такі гроші замінили символічні гроші (мушлі, наконечники стріл тощо) і вже після цього з'явилися монети, які вже еволюціонували в сучасні гроші.

Гроші розвиваються як за сутністю так і за формою та не можуть бути ліквідовані угодою людей або рішенням урядових структур держави. Вони існують доти, доки існують відповідні суспільні відносини, що зумовлюють їх функціонування.

Водночас гроші самі по собі є товаром, за своєю сутністю, що визначається їх місцем у товарних відносинах.

Отже гроші як специфічний товар отримують подвійний сенс існування:

- це звичайний товар, що має відповідну споживчу вартість
- це загальний еквівалент, що має мінову вартість

Приклади

Розглянемо ці відмінності на прикладі золота. Золото, що стало монопольним носієм грошової сутності, отримало подвійний статус: як звичайний товар і як гроші. Найбільш відчутні відмінності вартості золота як звичайного товару і як грошей виявляються в обігу золотих монет. Від тривалого руху в процесі обміну золоті монети стираються і тому номінальний вміст золота в монеті зменшується. Проте монети в обігу продовжують функціонувати за попереднім номінальним вмістом золота. Отже, гроші в процесі обігу набувають особливої мінової вартості, яка може існувати відокремлено і паралельно з вартістю того матеріалу, з якого ці монети виготовлені.

Розвиток форм грошей відбувався у напрямі від повноцінних грошей до неповноцінних, яким вони є зараз. Повноцінні гроші мали внутрішню реальну вартість. Вона відповідала вартості товару, який виконував функції грошей. Неповноцінні гроші набувають своєї вартості виключно в обігу. Вартість неповноцінних грошей може істотно відхилитися від вартості того матеріалу, з якого вони виготовлені. В сучасний період всі країни користуються виключно неповноцінними грошима.

До повноцінних грошей можна віднести товарні гроші та металеві гроші (золоті і срібні монети).

До неповноцінних грошей можна віднести білонну монету, паперові, кредитні та електронні гроші.

Паперові гроші являють собою нерозмінні на дорогий метал (золото) гроші. Вони можуть емітуватися Національним банком України – банкноти або Міністерством фінансів – казначейські білети. Казначейські білети випускаються державою для покриття своїх бюджетних витрат і наділяються нею примусовим курсом. Вони законодавчо визначаються обов'язковими для приймання у всіх видів платежів. Мірилом емісії стає не потреба обігу в платіжних засобах, а потреба держави у фінансуванні бюджетного дефіциту.

Ознаки паперових грошей такі:

- випуск паперових грошей здійснюється для покриття бюджетного дефіциту
- нерозмінність паперових грошей на золото
- примусове запровадження паперових грошей в обіг
- нестабільність курсу і майбутнє знецінення паперових грошей.

Але таких ознак можуть набувати і гроші, які емітуються НБУ, якщо їх емісія спрямована на фінансування бюджетного дефіциту.

Так відбулося в 1991-1993 році в Україні. Наслідок такого процесу – знецінення українських грошей у 1993 році у 100 разів.

Кредитні гроші являють собою узагальнену назву різних видів грошей, що виникають як заміщення майнових боргових зобов'язань держави та інших приватних осіб. Кредитні гроші виникли внаслідок розвитку кредитних відносин. До них відносять векселі (прості та переказні), банкноти, чеки.

З комп'ютеризацією та глобалізацією суспільства паперові та кредитні гроші вже не могли в повному обсязі задовольняти всі потреби, тому гроші створили ще одну свою форму, а саме електронні гроші.

Електронні гроші являють собою умовну назву фінансових коштів, які використовує їх власник на основі електронної системи банківських послуг. Носієм електронних грошей є пластикова картка.

Система електронних платежів в Україні запроваджена НБУ у вересні 1995 року. Її метою було створення національної системи розрахунків за товари та послуги за допомогою пластикових карток, а також створення необхідної інфраструктури для обслуговування карток міжнародних систем.

Отже, у підсумку гроші - своєрідний загальний товар - еквівалент, який є формою зв'язку суб'єктів ринкових відносин для порівняння різних видів праці та який приймається як плата за товари та послуги. За своїм місцем у товарному виробництві й обміні гроші – це специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар.

Вважається, що грошима можна назвати те, що виконує ряд функцій, а саме:

- міри вартості,
- засобу обігу,
- засобу платежу,
- засобу нагромадження вартості,
- світових грошей.

У функції грошей як міри вартості гроші забезпечують вираження і вимірювання вартості товарів у формі ціни. Вираження і вимірювання вартості товарів не може відбуватися іншим способом як порівнюванням її з товаром, що служить загальним еквівалентом. Лише через кількісне вираження в одиницях товару-еквівалента відбувається вимірювання вартості товарів. Наприклад, цінник у магазині, прайс лист, меню у ресторані чи кафе, тобто там, де ми можемо бачити чітко виражену вартість товару або послуги.

Грошова одиниця, що застосовується для вимірювання та порівняння вартості різних товарів і послуг являє собою міру вартості. На основі міри вартості встановлюються ціни на товари і послуги. Для порівняння цін різних товарів необхідно виражати їх вартість в однакових одиницях, тобто звести їх до одного масштабу.

Функція засобу обігу виражає дію, в якій гроші виступають посередником в обміні товарів і забезпечують їх обіг. Гроші у цій функції відіграють роль посередника між продавцем та покупцем. Основою функціонування грошей як засобу обігу є рух товарів. Роль грошей у цій функції тимчасова. Виконавши

функцію обміну, гроші переходять від одного суб'єкта до іншого. Самі гроші залишаються в обігу, а товари після обміну виходять з нього.

Добре ілюструє цю функцію казка про півника, який подавився зернятком. Курочка побігла його рятувати і звернулася до річки, щоб та дала їй води, річка попросила листик за воду, берізка за листик попросила стрічку, дівчина за стрічку попросила гребінець, виробник гребінця попросив калач. В результаті курочці необхідно було провести багатходову комбінацію, щоб отримати бажану воду.

Цей приклад показує, як незручно в економіці, де немає грошей як засобу обігу, а є тільки прямий обмін: тобто ви не можете купити те, що вам потрібно, ви можете тільки обміняти на те, що потрібно вашому контрагенту. Такі безгрошові відносини називаються бартером – прямий товарообмін. Бартер дуже незручний. Саме тому функція грошей як засобу обігу стародавня та найважливіша.

У функції грошей як засобу нагромадження вони обслуговують нагромадження вартості в процесі фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. Виникнення цієї функції грошей стало можливим коли товаровиробник виявився здатним частину виручки від реалізації товарів у грошовій формі не витратити на придбання інших споживчих вартостей, необхідних для виробничого чи особистого споживання, а відкласти на майбутнє, тобто зберегти їх.

На початковому етапі нагромадження грошей своєю метою мало збереження вартості. Для цього вартість намагалися виразити за допомогою дорогоцінних металів. В такій формі нагромаджувалося абстрактне загальне багатство, що називалося скарбом. Економічне призначення скарбу – збереження нагромадженого багатства від крадіжок та знецінення його первинної вартості, а також створення страхового резерву цінностей на випадок стихійного лиха, хвороби, збройних нападів тощо.

Згодом сформувалася ще одна мета нагромадження скарбу – створення резерву платіжних засобів. Ця форма нагромадження скарбу мала на меті відтворювальний характер і була зорієнтована на забезпечення зростання прибутку. Щоб наблизити таке майбутнє, власники скарбу у формі грошей надають його в борг, розміщують в банках, купують цінні папери. Тобто використовують ті ресурси, які приносять прибуток.

Гроші як засіб платежу обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин в процесі фінансово-господарської діяльності.

У розвинутій економіці гроші як засіб платежу обслуговують більшу частину всього економічного обігу. Тому сфера їх застосування досить широка і охоплює такі грошові операції:

- платежі між суб'єктами господарювання за взаємними борговими зобов'язаннями за товари та послуги;
- платежі, які пов'язані з оплатою праці;
- платежі у централізовані бюджетні і позабюджетні фонди, отримання грошей з цих фондів;
- внески юридичних і фізичних осіб у банки, отримання ними кредитів, погашення цих кредитів у встановлені строки;
- різноманітні платежі пов'язані із страхування майна та діяльності юридичних та фізичних осіб;
- адміністративно-судові виплати та інші платежі.

Світові гроші обслуговують рух вартості у міжнародному економічному обігу і забезпечують проведення взаємовідносин між країнами.

Світові гроші виконують такі функції:

- міжнародного платіжного засобу;
- міжнародного купівельного засобу;
- засобу перенесення багатства з однієї країни в іншу.

За своєю сутністю світові гроші повторюють всі функції, які притаманні грошам на внутрішньому ринку. Це дало підстави не виділяти світові гроші в окрему групу економічних відносин і не визначати їх функції. Але якщо б усі національні гроші були вільно конвертовані, то потреба у виділенні їх окремої функції відпала б.

Грошові системи складаються історично. Їх суть і структурні елементи відбивають рівень соціально-економічного розвитку країни. Сучасна грошова система складається з окремих елементів: грошової одиниці та масштабу цін. В епоху, коли гроші мали натуральну грошову форму, зокрема форму золота і срібла, масштаб цін установлювався державою шляхом визначення вагового вмісту металу в грошовій одиниці. Така величина грошової одиниці була важливим елементом ціноутворення.

В сучасних умовах, коли в обігу перебувають нерозмінні на золото кредитні гроші (банкноти), фіксація державою металевого вмісту грошової одиниці втратила свій економічний сенс. Вона ліквідована у всіх країнах світу. Масштаб цін втратив форму вагового вмісту металу у грошовій одиниці. Зараз він лише уособлює представницьку вартість товарів в обігу.

Право емісії грошових знаків та відповідальність за їх забезпечення покладається на певний державний орган. В Україні таким органом є центральний банк. За формою грошові знаки поділяються на банківські білети, казначейські білети і монети. Це ми вже розглядали вище.

Регламентація готівкового та безготівкового грошового обігу включає:

- визначення сфери застосування готівкового і безготівкового розрахунків;
- встановлення режиму використання грошей на рахунках;
- застосування форм розрахунків;
- способи і порядок здійснення платежів та ін.

Центральний банк здійснює контроль за грошовим обігом, забезпечує стабільність грошової одиниці, регламентує правила виконання безготівкових платежів, визначає способи і порядок проведення платежів.

Грошова система держави забезпечує правову і організаційну базу для розробки та реалізації грошово-кредитної політики.

В результаті розвитку товарного виробництва і властивих йому економічних відносин поступово змінилися, удосконалилися і набували різних форм грошові системи. В історичному аспекті класифікація грошових систем відбувалася за різними критеріями.

Залежно від форми, в якій функціонують гроші, виділяють такі види грошових систем:

- систему металевого обігу;
- систему паперово-кредитного обігу.

Система металевого обігу функціонувала в той період, коли грошовий метал безперервно перебував в обігу і виконував всі функції грошей, а банкноти були розмінними на метал.

Система паперово-кредитного обігу являє собою грошову систему, за якої обіг обслуговують грошові знаки у паперовій та металевій формах. У них внутрішня вартість не відповідає номіналу. Такі грошові системи регулюються державою, яка бере на себе зобов'язання щодо забезпечення сталості емітованих від її імені грошових знаків.

Металеві грошові системи виступали у двох формах: біметалізму і монометалізму.

Біметалізм не відповідав потребам розвинутого ринкового господарства, оскільки використання двох металів в якості міри вартості суперечило економічній суті цієї функції грошей. Практика довела, що загальну міру вартості може виконувати лише один метал. Так з'явився монометалізм.

Залежно від ступеня втручання держави в економічні відносини грошові системи можуть бути:

- ринковими;
- неринковими.

Для ринкових грошових систем характерна перевага економічних методів та інструментів регулювання грошового обігу. Такі системи властиві країнам з ринковою економікою. Неринковим грошовим системам властиві переваги адміністративних неринкових методів регулювання грошового обігу. Це проявляється перш за все у штучному розмежуванні загального обігу на готівкову та безготівкову сфери. Такі грошові системи відповідають командно-адміністративним економічним системам.

За характером регулювання національної валютної системи грошові системи можуть бути:

- відкритими;
- закритими.

Для відкритих грошових систем характерне мінімальне втручання держави у регулювання валютних відносин в середині країни. Воно виражається процесом додаткового регулювання валютного ринку, повній конвертованості валюти, ринковому механізму формування валютного курсу. Таке регулювання можливе за умови достатнього розвитку та відкритості економіки країни.

Закриті грошові системи характеризуються значною кількістю валютних обмежень. Вони проявляються в адміністративному регулюванні валютного ринку, не конвертованості валюти і штучному формуванню валютного курсу. Такі грошові системи характерні для країн із закритою економікою.

Сучасна грошова система України має ринковий характер. Вона формувалася в процесі ринкової трансформації економіки, розвитку грошового ринку та його інфраструктури.

Питання для самоконтролю

1. Історія виникнення грошей:

<https://wrdwall.net/uk/resource/24696562>;

<https://wrdwall.net/uk/resource/38044665>

2. Функції грошей:

<https://wrdwall.net/uk/resource/9867851>

3. Грошові системи:

<https://wrdwall.net/uk/resource/52493935>

Додаткові джерела

Основні літературні джерела

1. Дзюблюк О.В. Гроші та кредит: Підручник. Т.:ТНЕУ, 2018. 892 с. (с. 12-77, 240-295)
2. Щетинін А.І. Гроші та кредит: навч. посіб. Д: Університет митної справи та фінансів, 2019. 163 с. (с.10-22, 47-57)
3. Іванчук Н.В. Гроші та кредит: навч. посіб. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с. (с. 6-13, 48-54)

Додаткові джерела

1. Суздаєва О.С. (2020) [Стан та перспективи розвитку криптовалют в Україні](#)
2. Смерічевський С.Ф., Суздаєва О.С. (2020) [Світовий досвід регулювання криптовалюти](#)

Тема 2. Основи теорії грошей

Поняття та його визначення

Валовий внутрішній продукт або ВВП – один із найважливіших показників розвитку [економіки](#), який висвітлює підсумок виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів (людей) у галузі матеріального і нематеріального виробництв.

Валовий національний дохід, або ВНД – макроекономічний показник, який відбиває сумарну вартість товарів та послуг (у цінах реалізації), що надходять у розпорядження певної країни за певний проміжок часу (зазвичай за [рік](#)).

Грошово-кредитна політика спрямовується на забезпечення економіки необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обігу, залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківської системи, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки.

Золотий стандарт – [грошова система](#), яка ґрунтується на [золоті](#). Держава гарантує забезпечення золотом випущених в обіг грошей і встановлює тверду й незмінну відповідність національної [грошової одиниці](#) певній (чітко визначеній) кількості [золота](#). Золотий стандарт переважав у фінансових системах європейських країн у другій половині [19](#) та на початку [20 століття](#).

Види золотого стандарту:

Золотомонетний стандарт - класична форма золотого стандарту, описаного вище. У зв'язку з нестачею золота обертання золотих монет після першої світової війни в невеликій мірі було збережене лише в США. У Європі виникли нові різновиди золотого стандарту.

Золотозлитковий стандарт, при якому центральні банки обмінювали банкноти тільки на золоті злитки стандартної ваги (близько 12,5 кг).

Золотодевізний стандарт - система, при якій центральні банки багатьох країн обмінювали свої банкноти не на золото, а на валюту, що вважалася розмінною на золото. Для цього центральні банки тримали значні валютні резерви.

Золотодоларовий стандарт - система, при якій центральні банки США обмінювали долари на золото для іноземних урядів і центральних банків інших країн. Ні американські, ні іноземні особи, фірми і банки такого права не мали.

Монетарна політика — політика держави, через яку уповноважена державою інституція контролює обсяг пропозиції грошей з метою встановлення цінової стабільності, сприяння економічному зростанню, дотриманню рівня безробіття населення на низькому рівні.

Попит — кількість [товару](#), яку споживачі бажають і можуть придбати за різними цінами протягом певного періоду [часу](#).

Пропозиція характеризує можливість і бажання продавця ([виробника](#)) пропонувати свої товари для реалізації на ринку за певними цінами національного доходу

Фіскальна політика або податково-бюджетна політика — це регулювання доходів і витрат [держави](#).

Основні теоретичні положення

Металістична теорія грошей.

Еволюція теорій грошей визначається економічними і політичними умовами розвитку суспільства, але всі ці теорії спрямовані на розробку практичних рекомендацій в області економічної політики.

У теоріях грошей слід виділити три основні напрямки:

- металістичний;
- номіналістичний;
- кількісний (кількісна теорія грошей, кейнсіанство, монетаризм)

Металістична теорія грошей, що розвинулася в 15-17 століттях в епоху початкового накопичення капіталу, ототожнювала гроші з благородними металами і була противником псування монет.

Представниками теорії є:

- Англія-У. Стеффорд, Т. Мен, Д. Норс;
- Франція-А. Монкретьєн.

Основні положення теорії:

- джерелом багатства є благородні метали і зовнішня торгівля, активне сальдо якої забезпечує приплив в країну дорогоцінних металів;
- заперечується необхідність і доцільність заміни в обігу металевих грошей паперовими.

У своєму розвитку металістична теорія грошей зазнала кілька метаморфоз:

- 19 століття. Причина введення золотомонетного стандарту.

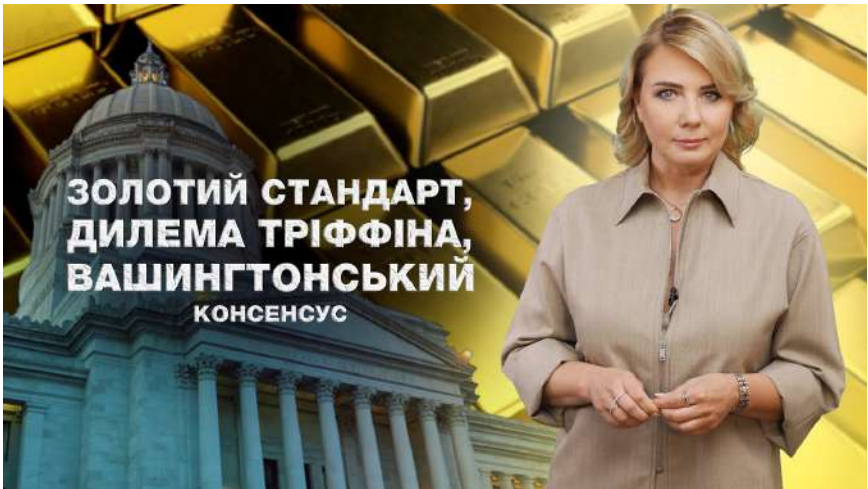
Представники: німецькі економісти К. Кніс та ін.

Грошима визнаються не тільки благородні метали, а й банкноти центрального банку, розмінні на метал.

- 1923-1929 рр. - пристосування теорії під урізані форми золотомонетного стандарту: золотозлитковий і золотодевізний.
- 1947 р. введення золотого стандарту в сфері міжнародного обміну.

Основою металістичної теорії грошей було визнання за благородними металами в якійсь формі функцій грошей як міри вартості, засобу обігу та засобу платежу. Зі скасуванням в 1973 році золотодоларового стандарту практичної бази для подальшого розвитку теорії не існує. При президентстві Р. Рейгана в США (1981 рік) була створена комісія з розгляду питання про доцільність повернення в грошовому обігу до золотого стандарту. Висновок комісії був негативним.

Все про золотий стандарт ви можете дізнатися з цього відео:

Номіналістична теорія грошей.

Номіналістична теорія, спочатку виникла в умовах рабовласницького ладу (позиція Аристотеля про гроші як форми суспільного договору), остаточно сформувалася і отримала широкий розвиток в 17-18 століттях, коли грошовий обіг було затоплено неповноцінними грошима. Першими представниками теорії є англійські економісти Дж. Берклі та Дж. Стюарт.

Основні положення теорії:

- гроші створюються державою;
- вартість грошей визначається номіналом;
- сутність грошей-ідеальний масштаб цін.

Номіналістична теорія заперечує вартісну природу грошей і розглядає їх лише як технічне знаряддя обміну.

Теорія займає панівне становище в економічній теорії грошей в кінці 19, початку 20 століть.

Найбільш яскравим представником теорії цього періоду є німецький економіст Г. Кнапп, який видав в 1905 році книгу «Державна теорія грошей».

Основні положення теорії Г. Кнаппа:

- гроші-продукт державного правопорядку, творіння державної влади;
- гроші-знаки, наділені державою платіжною силою;
- основна функція грошей - засіб платежу.

Г. Кнапп писав, що сутність грошей полягає не в матеріалі знаків, а в правових нормах, що регулюють їх вживання.

Помилковість теорії підтверджується наступними положеннями:

- гроші є категорією економічної, а не юридичної;
- металеві гроші володіють власною вартістю, а не наділяються її від держави;

- вартість паперових грошей схильна до значних коливань під впливом економічних законів (інфляція), що заперечує факт встановлення їх вартості державою;
- головна функція грошей не засіб платежу, а міра вартості, тобто не допоміжний засіб для здійснення обміну, а необхідний його елемент.

Економічна криза 1929-1933 років і скасування золотого стандарту після неї ще більше зміцнили позиції номіналізму. Дж. М. Кейнс оголосив золоті гроші «пережитком варварства», «п'ятим колесом возу», ідеальними він проголосив паперові гроші.

В даний час номіналізм - одна з панівних теорій з питання їх сутності.

Кількісна теорія грошей.

Кількісна теорія побудована на основі кількісної залежності між обсягом грошових коштів в обігу і рівнем товарних цін. У 16 столітті Ж. Боден, першим висунув дану гіпотезу, пояснював дорожнечу товарів в Західній Європі збільшенням припливу дорогоцінних металів. Зростання цін в Європі з 1500 по 1600 рік склав 300-500%. У 1630р. Т. Мун писав: «існує єдина загальна думка, що наявність більшої кількості грошей в Королівстві робить англійські товари дорожче».

Представники теорії: Ш. Монтеск'є, Д. Юм, Дж. Миль.

У поглядах основоположника сучасної економічної теорії Д. Рікардо з питання вартості грошей присутня подвійність. З одного боку вартість грошей визначається витратами на їх виробництво, з іншого, вартість грошової одиниці змінюється в залежності від зміни кількості грошей. Говорячи про вартість грошової одиниці Д. Рікардо писав: «Отже ми маємо право зробити висновок, що саме надмірна кількість банківських білетів, які введені в обіг банком, викликає цю зміну їх відносної вартості, або, іншими словами, зниження їх ефективної цінності. Немає ніякої межі знецінення, яке може виникнути через постійне зростання кількості грошей». Засіб подолання

знецінення грошей Д. Рікардо бачить у введенні стандарту цінності. Єдиним засобом забезпечити стабільність грошей по Д. Рікардо є таке регулювання емісії, щоб цінність банківського білета залишалася рівною цінності монети. Це єдина умова правильного функціонування змішаного режиму грошового обігу, яке зовсім не вимагає, щоб банківські білети розмінювалися на монети.

Кількісна теорія грошей представлена 2 школами (напрямами)

Трансакційний напрям І. Фішера.

В основі концепції лежить рівняння, виведене І. Фішером в 1911году.

$$MV = PQ ,$$

де «М» - грошова маса в обігу;

«V» - швидкість обігу грошей;

«P» - рівень товарних цін;

«Q» - кількість товарів в обігу.

«V», «Q» - прагнуть до природного рівня і не залежать від впливу грошей і грошової політики тому:

«Q» є постійною величиною в умовах рівноважної економіки (повна зайнятість) і умовах обмеженості ресурсів;

«V» визначається факторами є в економіці константами, такими як кількість щорічних виплат платні робітникам.

Звідси,

$$M = P \times (Q / V),$$

тобто $M = P \times \text{cnst}$

У концепції І. Фішера визначена причинно-наслідкова залежність: кількість грошей, що знаходяться в обігу, виступає в якості причини, а рівень цін - в якості наслідку. Причому цей причинно-наслідковий зв'язок трактувався як суворо пропорційний.

Кембриджський напрям. Розробниками є А.Маршалл, А. Пігу, Д. Робертсон.

Даний напрям враховує не тільки проблеми попиту господарюючих суб'єктів на платіжні засоби, а й психологію учасників обороту, прагнення господарюючих суб'єктів до накопичення.

Згідно Кембриджського варіанту кількість грошей, потрібних для обігу слід визначати за формулою:

$$M = k \times PQ ,$$

де «k» - коефіцієнт враховує частку річного доходу, яку учасники обороту бажають зберігати в грошовій формі.

Пропорційна залежність рівня цін від кількості грошей в обігу як і раніше залишається домінантною. Однак, на відміну від теорії І. Фішера ця залежність, будучи лінійною, не є прямо пропорційною.

Основний висновок теорії: існує причинно-наслідкова залежність між кількістю грошей в обігу і рівнем товарних цін, контроль за величиною грошової маси являє собою інструмент, за допомогою якого уряд може впливати на макроекономічні показники.

Кейнсіанська теорія грошей

Криза 1929-1933 років вивела економіку зі стану рівноважного положення і показала, що швидкість обігу грошей і обсяг виробництва у фізичному вираженні схильні до значних коливань. Економіці в цілому не властивий рівноважний стан, вона не є системою, яка налаштовується самостійно.

У рівнянні « $MV = PQ$ » « MV » представляє сукупний попит на товари та послуги або пропозицію грошей, « PQ » - сукупну пропозицію товарів або ВВП. Відбувається ототожнення попиту на товари і послуги і пропозиції грошей. В умовах нерівноважної економіки їх співвідношення відносно один одного представлено на рисунку 1. Відповідно до позиції Дж. Кейнса пропозиція в умовах «недонавантаженої» економіки

володіє повною еластичністю: якщо попит збільшується, то зростає і пропозиція, але без стимулюючого зростання цін.

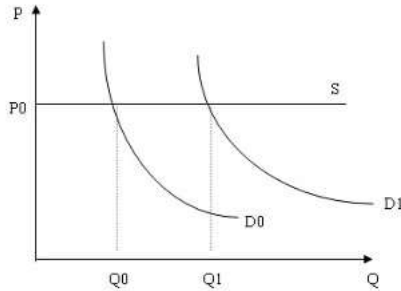

Рис.1. Стан ринкової рівноваги в умовах «недонавантаженої» економіки

Таким чином, для кейнсіанства головним чинником функціонування економіки є обсяг національного доходу, який виступає, з одного боку, в якості джерела всієї купівельної спроможності суспільства (сукупного попиту) і, з іншого, джерела накопичень.

Дж. М. Кейнс висунув проблему ефективного (сукупного) попиту і його компонентів - споживання і накопичення, а також факторів, що визначають рух цих компонентів. Споживання визначається грошовою масою в обігу. Інвестиції - відсотковою ставкою.

Сукупний попит являє собою суму наступних складових:

- Споживчі витрати - «С»;
- Інвестиції - «I»;
- Державні витрати на закупівлю товарів та послуг - «G»;
- Чистий експорт (експорт за мінусом імпорту) - «Nx».

Збільшення кожної складової дає збільшення ВВП і національного доходу, так як

$$\text{ВНП} = \text{C} + \text{I} + \text{G} + \text{N}_x$$

Згідно Кейнса існує три різних типи макроекономічної політики, що впливає на зміну ВВП:

грошова політика. Метою збільшення пропозиції грошей є зниження відсоткової ставки, щоб збільшити сукупні інвестиції, а отже, і національний дохід. Разом з тим теорія застерігає від непродуманого збільшення пропозиції грошей. При досягненні відсоткової ставки її порогового рівня подальше збільшення пропозиції грошей неприпустимо. Виникає ефект так званої «ліквідної пастки», коли збільшення пропозиції грошей не впливає на рівень відсоткової ставки і, отже, не впливає на зміну ВВП. Таким чином, Дж. Кейнс скептично оцінює ефективність грошової політики.

- бюджетна політика. Як правило, інвестиції, які здійснюються підприємствами спонтанно, виявляються недостатніми і грошова політика не здатна забезпечити їх приріст. В даному випадку інвестиції належить доповнити громадськими інвестиціями за рахунок державних коштів до такого обсягу, щоб сукупні інвестиції досягли рівня, відповідного повній зайнятості.
- політика доходів. Так як схильність до споживання індивідуумів зменшується відповідно їх доходам, то для збільшення середньої схильності необхідно здійснити трансферти від соціальних категорій з високими доходами до тих категорій, рівень доходів яких низький. Така політика, здійснювана через систему оподаткування, дозволяє вирішити проблему збільшення сукупного попиту.

Таким чином, кейнсіанство в системі заходів державного регулювання економіки провідне місце відводить експансіоністській податково-бюджетній політиці, а другорядне значення - монетарній.

Монетаризм.

Кейнсіанство у своїй теоретичній концепції відмовляється визнавати інфляцію як елемент економічної моделі. Разом з тим інфляція стає неодмінним супутником економічного розвитку. У відповідь на це в середині 50-х років 20 століття виникає теорія монетаризму на чолі з М. Фрідменом. М. Фрідмен виявив залежність між кількістю грошей в обігу і економічним циклом. В межах одного циклу ця залежність виглядає наступним чином: зміни в темпах зростання грошової маси, що знаходиться в обігу, призводить до змін в темпах зростання номінального ВВП як за рахунок зміни кількості вироблених товарів і послуг, так і за рахунок абсолютної зміни рівня цін. При цьому між зміною грошової маси і рухом ВВП спостерігається часовий лаг (запізнювання).

М. Фрідмен вважав, що грошово-кредитна політика має вирішальне значення в розвитку економіки. Ці висновки лягли в основу «грошового правила» монетаризму: якщо метою монетарних органів управління є стабілізація загального рівня цін, то вони повинні збільшувати грошову масу відповідно очікуваному збільшенню ВВП. Будь-яке перевищення темпів зростання грошової маси цієї величини (відповідного потребам економіки) призведе до інфляції, тим вищою, чим більш експансіоністської є грошова політика.

Рекомендації монетаризму зводяться до наступного: середньорічний приріст грошової маси в умовах незначного зниження швидкості обігу грошей повинен становити 4-5% на рік для забезпечення середньорічного збільшення реального ВВП на 3%.

Основні положення теорії:

- ринкова економіка - стійка система, всі негативні моменти - результат некомпетентного втручання в економіку.
- існує тісна кореляція між грошовою масою та номінальним ВВП. Динаміка ВВП корелюється з динамікою грошової маси.
- монетаризм, спираючись на рівняння $MV = PQ$, встановлює залежність не між «М» і «Р», а між «М» і номінальним ВВП. Грошова пропозиція - вирішальний фактор зміни ВВП.

- Приріст грошової маси в обігу - «М» - повинен бути постійним і стабільним незалежно від складаної господарської кон'юнктури.

Сучасні теорії грошей являють собою синтез кейнсіанства і монетаризму. При цьому в довгостроковому плані переважає монетарний підхід, в короткостроковому - кейнсіанська модель.

Питання для самоконтролю

1. Основні теорії грошей:

<https://quizlet.com/773466483/match>

2. Представники та послідовники теорій грошей:

<https://wrldwall.net/uk/resource/52562059>

3. Золотий стандарт:

<https://wrldwall.net/uk/resource/52562240>

Додаткові джерела

1. Дзюблюк О.В. Гроші та кредит: Підручник. Т.:ТНЕУ, 2018. 892 с. (с. 78-139)
2. Щетинін А.І. Гроші та кредит: навч. посіб. Д: Університет митної справи та фінансів, 2019. 163 с. (с. 87-97)
3. Іванчук Н.В. Гроші та кредит: навч. посіб. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с. (с. 14-28)

Тема 3. Інфляція і грошова реформа

Поняття та його визначення

Галопуюча інфляція - інфляція, коли ціни зростають швидко - на 10-100 % щорічно. На стадії галопуючої інфляції відбувається спад виробництва та скорочення товарообороту, втрачається стимул до інвестицій, стримується процес суспільного нагромадження, поширюється відплив капіталу з виробничої сфери до сфери обігу, тобто йде розбалансування економічної рівноваги.

Гіперінфляція - інфляція, коли ціни зростають астрономічно - на 1-2 % щодня або сягають 1000 % і більше на рік. Вона означає глибоку економічну і соціальну кризу в країні.

Грошова реформа - проведення [деномінації грошей](#), вилучення з обігу знецінених паперових грошей, випуск нових грошових одиниць, зміна їх золотого вмісту з метою зміцнення [грошової системи](#).

Деномінація – зміна (збільшення) [номінальної вартості грошових](#) знаків з метою стабілізації [валюти](#) чи спрощення розрахунків. Деномінація відбувається шляхом обміну за встановленим співвідношенням (10:1, 100:1 і т. ін.) старих грошових знаків на нові.

Дефляція - ситуація, коли впродовж певного періоду часу рівень цін в економіці знижується. Простими словами, дефляція - це підвищення купівельної спроможності національної валюти.

Збалансована інфляція - інфляція, коли ціни товарів різних товарних груп відносно один одного не змінюються. Ціни підвищуються досить повільно й одночасно на більшість товарів та послуг.

Крива Філіпса - графік залежності між середнім рівнем [інфляції](#) в країні і рівнем [безробіття](#). Згідно з кривою

Філіпса, з ростом [безробіття інфляція](#) зменшується. Крива Філіпса - [неокейнсіанська](#) модель.

Незбалансована інфляція - інфляція, коли співвідношення цін у різних товарних групах змінюється на різні відсотки і по-різному на кожний вид товару.

Повзуча інфляція - інфляція, що розвивається поступово, коли ціни зростають незначною мірою (не перевищує 10 % на рік).

Помірна інфляція (2-5 % на рік) у розвинутих країнах Заходу не розглядається як негативний фактор. Навпаки, вважається, що вона стимулює розвиток економіки, надає їй необхідного динамізму.

Прихована інфляція - це така інфляція, коли держава вживає заходи, спрямовані на безпосереднє стримування цін на товари і послуги, з одного боку, і доходів населення-з іншого.

Основні теоретичні положення

Інфляція - це порушення грошового обігу, яке виявляється в перенасиченні грошима сфери обігу. Це явище виражається в знеціненні грошей. Вперше термін «інфляція» щодо порушень грошового обігу був застосований в США в період громадянської війни 1861-1865 рр.

Інфляція проявляється в зростанні цін, однак це не означає, що будь-яке підвищення цін - це інфляція. Інфляція є складним економічним явищем і як таке не має однозначного тлумачення серед економістів. Про причини інфляції існує кілька підходів:

У сучасних умовах серед економістів досить поширеним є комплексний підхід до аналізу інфляції як явища. Його суть полягає в тому, що інфляція - це наслідок дії цілого ряду причин, які лежать як у сфері грошового обігу, так і в інтересах самого виробництва. Зрозуміло, що фактори інфляції не діють окремо, вони неоднорідні і різні за своєю спрямованістю. Однак, незважаючи на їх велику різноманітність, загалом їх можна класифікувати певним чином. До найбільш істотних причин інфляції відносяться:

- емісія грошей - викликає диспропорцію між реальною потребою народного господарства в грошах і реальною грошовою масою;
- прискорення обороту грошей, яке може бути викликане різними обставинами. До них відноситься, наприклад, широке впровадження системи безготівкових розрахунків, застосування нової техніки в процесах, пов'язаних з організацією грошового обігу;
- значне скорочення товарообігу, обумовленого, наприклад, скороченням виробництва через кризовий стан економіки, неврожай або якесь стихійне лихо.
- кредитна експансія, яка стає причиною збільшення безготівкового грошового обігу, тобто емісії кредитних грошей. Вона може бути викликана депозитно-чековою емісією, що здійснюється комерційними банками. Але оскільки така емісія завжди обмежена можливостями банку, то ця причина якщо і буває, то має скоріше допоміжний характер. Головна ж причина, як правило, емісія, яка є наслідком певної політики центрального банку.
- значне збільшення попиту (інфляція попиту), яке може бути викликане, наприклад, різким збільшенням заробітної плати, що не супроводжується таким же або більш динамічним зростанням продуктивності суспільної праці. До таких же наслідків може призвести також збільшення попиту, викликане мілітаризацією економіки, що знаходить своє вираження в зростанні військових замовлень держави.
- криза явища у виробництві базових матеріальних ресурсів. Прикладом може бути енергетична криза, що почалася в світі в 1973 р. і була пов'язана, головним чином, з політикою країн-членів [ОПЕК](#) щодо обмеження видобутку нафти.

Перераховані причини інфляції діють не ізольовано, а часто переплітаються, доповнюючи один одного і надаючи інфляції характер затяжного і часто дуже глибокого за своїми наслідками процесу. На виникнення інфляції і особливо на її розвиток впливають і інші численні фактори. Їх можна

класифікувати на внутрішні та зовнішні. Так, до внутрішніх факторів, що сприяють розвитку інфляційних процесів, відносяться високий рівень монополізації економіки. При наявності великих монополістичних об'єднань, тобто при зосередженні виробництва того чи іншого товару на одному або декількох великих підприємствах, у них з'являється реальна можливість штучно підвищувати ціни. До цієї групи факторів можна віднести і значні обсяги розміщення державних цінних паперів: їх покупці - в основному комерційні банки.

До зовнішніх факторів належать, наприклад, імпорт інфляції з однієї країни в іншу. Високий ступінь інтеграції економіки багатьох країн, що особливо характерно для країн, що входять в регіональні економічні блоки (Європейський союз та ін.), становить основу, на якій інфляційний процес з однієї країни швидко переходить в іншу. Як правило, імпорт інфляції здійснюється через ціни імпортованих товарів, хоча при цьому можливі й інші способи її імпорту.

Інфляція в її відкритому варіанті виявляється в підвищенні цін, але їх зростання може бути різним. Тому для вимірювання інфляції використовують її показник. Він розраховується різними способами.

Насамперед рівень інфляції можна визначити шляхом порівняння вартості валового внутрішнього продукту у звітному та базисному періоді. Але при цьому треба виходити з незмінності фізичного обсягу валового внутрішнього продукту. Розрахований таким чином показник рівня інфляції називають ще дефлятор валового внутрішнього продукту.

Досить поширеним способом визначення рівня інфляції є його визначення через зміну оптових цін. При цьому беруть оптові ціни окремих товарних груп, наприклад, оптові ціни на промислову продукцію або на продукцію сільського господарства.

Однак найпоширенішим способом є визначення рівня інфляції за зміною цін на товари, що входять в так званий [СПОЖИВЧИЙ КОШИК](#). Цей показник має найбільш чітко виражений соціальний

аспект, оскільки він відображає зміну цін по товарах кінцевого споживання.

Рівень інфляції визначається за споживчим кошиком можна [розрахувати за такою формулою](#).

Приклади

Якщо, наприклад, вартість споживчого кошика в 2022р. склала 70 грн, а в 2021р. - 65 грн, то індекс інфляції складе: $70\text{грн} : 65\text{грн} \times 100\% = 116,6\%$, тобто ціни за рік зросли на 16,6%.

Розрахунок індексу інфляції часто здійснюють аналогічним методом через розрахунок змін у вартості життя. [Для цього використовують формулу Ласпейреса.](#)

Припустимо, що середній споживач в загальних витратах на задоволення своїх потреб 50% витрачає на придбання продовольчих товарів. На інші товари у нього йде 40% всіх витрат і, нарешті, залишок 10% своїх витрат він витрачає на послуги. Припустимо, що за рік ціни на товари, які входять в цей кошик, змінилися наступним чином: на продовольчі товари ціни знизилися на 10%, тобто їх рівень в кінці року склав 90% від цін на початку року; ціни на інші товари зросли за той же період на 10%, склавши 110% в кінці року щодо його початку, і на послуги відповідно на 30%, 130% - на кінець року. Розрахуємо індекс інфляції, помноживши (зваживши) індекс цін на питому вагу витрат по кожній товарній групі.

$$90 \times 0,5 + 110 \times 0,4 + 130 \times 0,1 = 102\%.$$

Отже, інфляція, розрахована таким чином, за рік склала 2%.

Інфляція в її відкритому вигляді завжди проявляється в зростанні цін. Прогноз їх збільшення можна зробити на основі даних середнього річного рівня інфляції. При цьому знаходження терміну подвоєння цін базується на так званому «правилі 70». Це правило дозволяє визначити, через яку кількість років при такому середньорічному рівні інфляції відбудеться подвоєння цін. Для обчислення необхідно число 70 розділити на відсоткове вираження інфляції. Наприклад, якщо

температурного збільшення рівня цін становить 10%, то подвоєння цін відбудеться через 70: 10 = 7 років.

Знецінення грошей, як найважливіша форма прояву інфляції, може мати різну динаміку. У цьому інфляцію прийнято класифікувати, розрізняючи такі її види, як:

- повзуча, коли темп зростання цін коливається в межах 5-10% на рік;
- галопуюча - 10-100% на рік,
- гіперінфляція з річним зростанням цін більше 100%.

Правда, в економічній літературі ці види інфляції іноді розмежовують і на основі дещо інших показників зростання цін, однак, це не дуже істотно. Головне те, що різниця між повзучою, галопуючою і гіперінфляцією характеризується якісно різною динамікою зростання цін. Знецінення грошей в рамках гіперінфляції може бути дуже великим, воно вимірюється цифрою тисяча відсотків і більше. Найбільшу в світі інфляцію зафіксовано після Другої світової війни в Угорщині, коли в червні 1946 були випущені банкноти номіналом в егімільярд більйонів (один мільярд мільярдів).

Повзуча інфляція не призводить до значного зростання цін. У цих умовах господарюючі суб'єкти і населення використовують деякий надлишок грошей для накопичення, що уповільнює швидкість їх обігу і діє як антиінфляційний фактор. До того ж така інфляція має певні позитивні моменти, стимулюючи виробництво. Вона не викликає помітних негативних явищ і тому може тривати протягом довгого часу. Її негативний потенціал накопичується поступово і при інших незмінних умовах вона врешті-решт переростає в галопуючу.

Галопуюча інфляція характеризується стрімким зростанням цін. Воно посилюється зростанням споживчого попиту, тому що споживач прагне швидше витратити гроші, поки вони не знецінилися ще більше. Довіра до грошей різко падає і господарюючим суб'єктам стає не вигідно тримати свої активи в грошовій формі. Гроші зі сфери накопичення переходять в сферу

обігу і тим самим прискорюють швидкість руху грошей, що, в свою чергу, стає додатковим стимулом до нарощування цін. Гроші втрачають свою купівельну спроможність, і суб'єкти господарювання переходять до бартерних операцій.

Якщо інфляція триває досить довго, то сукупність всіх її негативних наслідків призводить до різкого розладу фінансової системи держави і до важкого стану всієї економіки.

Перші роки становлення незалежної суверенної України супроводжувалися значними економічними труднощами. У головному вони пов'язані з переходом від тотально планової системи організації виробництва до ринкової економіки. Саме еволюція соціально-економічного оновлення нашої країни і викликала ряд об'єктивних протиріч, які, в свою чергу, призвели до появи глобальних негативних явищ. Серед них - диспропорції в економіці, спад виробництва, безробіття, різке погіршення матеріального становища основної частини населення - все це далеко не повний перелік тих явищ в економічному житті суспільства, які надовго стали ознакою розвитку України. Серед них особливе місце за своїм значенням і впливом на посилення економічної кризи в Україні зайняла інфляція.

Грошові реформи. Тривалі і глибокі кризові явища в економіці і особливо в грошовому обігу країни завжди вимагають розробки і здійснення заходів, покликаних змінити ситуацію і поліпшити стан грошового обігу та економіки в цілому. Ці заходи можуть приймати форму приватних і подовжених у часі дій виконавчої і законодавчої влади, або форму концентрованих за часом і місцем дій, спрямованих на кардинальну зміну ситуації. В такому випадку зазвичай говорять про господарську або грошову реформу.

Кожна грошова реформа завжди індивідуальна, оскільки, з одного боку, відображає конкретні історичні та ринкові умови тієї країни, в якій вона здійснюється, а з іншого - кожна окрема грошова реформа має свою мету, засоби її реалізації і, врешті-решт, свої, несхожі ні на яку іншу реформу, наслідки. Але незважаючи на високий рівень індивідуальності і специфічності, властиві кожній грошовій реформі, вони мають і певні спільні

риси. Останнє дозволяє деяким чином [класифікувати грошові реформи](#).

Ця класифікація, безсумнівно, є певною мірою умовною. У практиці проведення грошових реформ частіше вдаються до комплексу заходів, що призводить до здійснення складних трансформацій, які можуть охоплювати різні типи змін в різному поєднанні з різними акцентами на тому чи іншому смислового моменті реформи.

Грошові реформи, яким би змістом вони не визначалися, завжди спрямовані на зміцнення грошової одиниці й істотне поліпшення всієї сфери грошового обігу. Це, так би мовити, обов'язкові тактичні завдання будь-якої грошової реформи, якими вона, безсумнівно, не обмежується, тому що передбачає і наявність певної стратегії, пов'язаної, як правило, зі створенням відповідних умов для поліпшення всього процесу суспільного відтворення. Досягнення як стратегічних, так і тактичних цілей передбачає певний механізм реалізації грошових реформ, конкретні методи їх здійснення.

У вузькому сенсі - це реформи, спрямовані на те, щоб зміцнити грошову систему без докорінної зміни самої системи.

Що ж стосується грошових реформ в широкому сенсі, то це якісні масштабні і, як правило, довгострокові зміни у всій області грошових відносин. В умовах нашої держави вони тісно пов'язані зі структурною перебудовою економіки, формуванням і розвитком ринкової інфраструктури, вдосконаленням нормативної бази суспільного виробництва, розвитком банківської системи, розробкою ринкових механізмів регулювання грошової сфери, вдосконаленням організації використання різних фінансових інструментів тощо.

Грошові реформи, коли їх вдало здійснити, можуть призупинити інфляційні процеси або сприяти значному зниженню інфляції. Однак це не означає виключення можливості нового наростання інфляційних процесів. Тому держава розробляє цілу систему заходів, спрямованих на стримування інфляції, [які в сукупності уособлюють антиінфляційну політику](#).

Антиінфляційна політика повинна спрямовуватися на досягнення трьох основних цілей, які можна сформулювати так:

- розвиток ринкового механізму, оскільки саме ринок здатний найбільш ефективно і швидко відновлювати порушений з розвитком інфляційних процесів баланс між грошовою і товарною масою;
- проведення глибоко продуманої політики грошового регулювання, здійснюваного насамперед Центральним банком країни і спрямованої на забезпечення оптимальної зміни грошової маси;
- скорочення бюджетного дефіциту до рівня, не викликає великомасштабних негативних змін в економіці країни.

Цілі антиінфляційної політики відображають загальні, стратегічні завдання суспільства в плані подальшого розвитку ринкової економіки. Однак в більш близькому варіанті антиінфляційна політика передбачає набір різних заходів, спрямованих на розвиток і диригування зростанням цін. Вона здійснюється за двома основними напрямками.

Перший пов'язаний з тим, що одним з вирішальних причин інфляції є емісія грошей, яка в свою чергу, викликається, як правило, надмірним дефіцитом державного бюджету. Звідси і антиінфляційна політика будується переважно на монетаристських методах. Вони передбачають скорочення дефіциту державного бюджету, відмову від прямого кредитування уряду на покриття цього дефіциту, або зведення такого кредитування до мінімуму, регулювання грошової маси. Останнє часто здійснюється методом таргетування, тобто збільшення грошової маси, але тільки в межах рекомендованих монетаризмом (3-5% на рік), і з поправкою на динаміку зростання ВВП і продуктивності суспільної праці.

Другий напрямок передбачає спробу регулювати заробітну плату та ціни, щоб утримати їх у рівновазі. На практиці розробки і здійснення антиінфляційних заходів пряме регулювання цін і заробітної плати використовувалося в багатьох країнах. Це знайшло вираження в заморожуванні

заробітної плати, що широко практикувалося особливо в 1960-1970 роки в США і багатьох європейських країнах. Воно знаходило своє вираження в домовленостях з профспілками про припинення зобов'язань роботодавців (як правило, зафіксованих в колективних угодах з профспілками) про підвищення реальної заробітної плати.

До досить поширених заходів антиінфляційної політики відноситься також державне регулювання цін. Воно може супроводжуватися ще й обмеженням доходів торгових посередників. До цього методу країни Заходу вдавалися неодноразово і дуже поступово йшли до лібералізації цін. Так, наприклад, Франція на своєму внутрішньому ринку повністю лібералізувала ціни тільки в 1986 році.

Важливою складовою антиінфляційної політики стає і регулювання зовнішньої торгівлі. Це пов'язано з тим, що за певних умов може мати місце імпорт інфляції і держава повинна вживати відповідні захисні дії. Особливо важливе значення це має для України з її величезною залежністю від імпорту енергоносіїв і високим рівнем відкритості нашої економіки.

Антиінфляційні заходи держави стосуються не тільки тих процесів, які безпосередньо впливають на інфляційне зростання цін, а й на ті явища, які стосуються скоріше її наслідків, ніж причин. Одним з таких заходів є індексація доходів. Ця політика дає певний ефект особливо в короткостроковому періоді. Але на великих відрізках часу її можливості в регулюванні інфляційних процесів різко скорочуються. Це обумовлено тим, що індексація доходів і, перш за все, заробітної плати якоюсь мірою знижує стимули до праці, а значить і послаблює ринок як систему, яка в своєму саморегулюванні найбільш ефективно діє в антиінфляційному напрямку.

Питання для самоконтролю

1. Інфляція:

<https://wrldwall.net/uk/resource/52572778>

2. Грошові реформи:

<https://wrldwall.net/uk/resource/52573327>

3. Методи стабілізації валют:

<https://wrldwall.net/uk/resource/52573506>

Додаткові джерела

1. Дзюблюк О.В. Гроші та кредит: Підручник. Т.:ТНЕУ, 2018. 892 с. (с. 296-365)
2. Щетинін А.І. Гроші та кредит: навч. посіб. Д: Університет митної справи та фінансів, 2019. 163 с. (с. 58-71)
3. Іванчук Н.В. Гроші та кредит: навч. посіб. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с. (с. 55-63)

Тема 4. Грошова маса

Поняття та його визначення

Готівково-грошовий обіг – це сукупність платежів готівковими коштами, які використовуються при виплаті заробітної плати, пенсій, субсидій. Населення здійснює готівкові платежі при купівлі товарів, оплаті різних видів послуг тощо.

Грошова база – сукупність зобов'язань Національного банку України в національній валюті, які забезпечують ріст грошових агрегатів і кредитування економіки. Грошова база є показником бази фінансування, що є основою для формування грошових агрегатів, а не самим грошовим агрегатом. Грошова база включає наявні кошти, випущені в обіг Національним банком України, і перекладні депозити в національній валюті в Національному банку України

Грошова маса – це сукупність усіх коштів, що перебувають у суб'єктів грошового обігу в готівковій та безготівковій формах і виконують функції засобів обігу, платежу та нагромадження.

Грошовий агрегат - це визначене законодавством відповідно до ступеня ліквідності специфічне угруповання ліквідних активів, які можуть слугувати альтернативними вимірниками грошової маси.

Грошовий обіг – це рух грошових коштів в готівковій та безготівковій формах, що обслуговують реалізацію товарів, а також нетоварні платежі в народному господарстві.

Основні теоретичні положення

За допомогою грошей відбувається переміщення цієї вартості в процесі відтворення, окремі грошові операції суб'єктів економічних відносин спричиняють відповідне переміщення між ними реальної вартості, тобто мають реальний економічний зміст.

Якщо абстрагуватися від товарного руху, то процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин у суспільному відтворенні називається грошовим обігом.

Категорія «грошовий обіг» належить до абстрактних узагальнень економічного життя суспільства. Вона безпосередньо пов'язана з процесом суспільного відтворення на всіх його стадіях. Суб'єктами грошового обігу фактично є всі юридичні й фізичні особи, які беруть участь у створенні, розподілі, обміні і споживанні ВВП. Зокрема, переміщення грошей у функції засобу обігу і платежу ($T - G - T$) означає не тільки зміну форм вартості, а й забезпечує постійну взаємодію трьох суб'єктів економічних відносин: фізичних осіб, господарських суб'єктів і органів державної влади.

Коли йдеться про грошовий обіг, то, як правило, [мають на увазі макроекономічний рівень](#) (стор 1-2).

Тому його для уточнення називають сукупним грошовим обігом. В цьому випадку гроші розглядаються власне як інструмент та знаряддя обігу і не виступають в ролі капіталу.

Грошовий обіг як макроекономічне явище слід відрізнити від обігу грошей у межах кругообігу окремого індивідуального капіталу, тобто на мікрорівні. В останньому випадку гроші є однією з функціональних форм капіталу, його складовою й елементом багатства, яким володіє власник цього індивідуального капіталу. Гроші тут слугують капіталом, вони вимагають для себе відповідної норми прибутку (доходу), як і будь-яка інша форма капіталу.

Чим більшою масою грошей володіє даний індивідуальний власник, тим він багатший, тим більші його можливості «заробити» прибуток чи дохід.

Зовсім іншу роль відіграють гроші в сукупному грошовому обігу. Тут вони функціонують тільки як гроші і не є функціональною формою капіталу.

Тому їх масу в обігу не можна вважати частиною багатства країни, тобто вона не збільшує сукупного капіталу суспільства подібно до капіталу окремого індивіда. Якби грошова маса, що перебуває в обігу, раптово зросла вдвічі, то загальний обсяг багатства країни не тільки не збільшився б, а міг би навіть зменшитися через зростання витрат на виготовлення додаткових грошей чи у зв'язку із провокуванням інфляції їх випуском.

В залежності від виду відносин, які обслуговує грошовий обіг, його можна розподілити на:

- грошово-розрахунковий обіг - «грошовий обіг» - який обслуговує розрахунки за товари та послуги і нетоварні зобов'язання юридичних та фізичних осіб;
- грошово-фінансовий обіг - «фінанси» - що обслуговує фінансові відносини в господарстві;
- грошово-кредитний обіг - «кредит» - який обслуговує кредитні відносини в господарстві.

Відмінності в характері економічних відносин між суб'єктами грошового обігу дають [підстави структурувати його на окремі сектори](#) (стор. 3).

Першим видом економічних відносин, що реалізуються в грошовому обігу, є відносини обміну.

Характерним для руху грошей, що обслуговує ці відносини, є:

- еквівалентність, оскільки замість грошей, які передає покупець продавцеві, отримуються продукти рівновеликої номінальної вартості;

- односторонність, оскільки одержані продавцем гроші не повинні повертатися до свого попереднього власника, вони безповоротно перейшли у власність нового суб'єкта обігу;
- прямолінійність, що виявляється у постійному віддаленні грошей від того суб'єкта обігу, який використав їх для купівлі продуктів, оскільки наступний суб'єкт також витрачає їх для нових покупок.

Такий характер руху грошей, що обслуговує сферу обігу, дає підстави виділити його в окремий сектор, що називається грошовим обігом.

Друга частина грошового обігу пов'язана з процесами розподілу вартості валового національного продукту. Рух грошей тут має одну суттєву відмінність від грошового обігу – він здійснюється:

- нееквівалентно, тобто замість грошового платежу платник не одержує реального еквівалента у формі товарів чи послуг;
- в односторонньому порядку руху (без зустрічного руху вартості);
- безповоротно (платник не одержує еквіваленту у вигляді грошей чи товарів).

Сектор грошового обігу, в якому виконуються вищезазначені умови руху грошей, називається фінансовим.

Третя частина грошового обігу обслуговує сферу перерозподільних відносин, в яких власність суб'єктів не відчужується, а лише передається в тимчасове користування (наприклад, коли гроші вносяться на банківський депозит), чи змінюється їх форма (наприклад під час купівлі боргових цінних паперів). Тому для цих відносин характерне ще одержання доходу тим суб'єктом, який передає свою власність у тимчасове користування. Тобто рух грошей, що забезпечує реалізацію цих відносин, має зворотний характер, коли власник повертає свої гроші в обумовлені строки чи може їх повернути (наприклад, купуючи облігації) і, крім того, одержує дохід у вигляді відсотка.

Отже, цей сектор грошового обігу істотно відрізняється не тільки від власне грошового обігу, а й від фінансового сектора і називається кредитним обігом. В загальному вигляді він характеризується наступними рисами:

- строковість;
- платність;
- поверненість.

Грошовий обіг, кредитний та фінансовий обіги тісно взаємозв'язані, внутрішньо переплітаються і доповнюють один одного в забезпеченні цілей розширеного відтворення.

Залежно від форми грошей, в якій відбувається грошовий обіг, він поділяється на безготівковий і готівковий. Хоч критерій такої структуризації грошового обігу суто формальний, проте між цими його частинами є істотні відмінності, які мають важливі економічні наслідки.

Правильна організація обігу готівкових коштів впливає на розмір грошової маси, від неї залежить швидкість обертання грошей, що характеризує стабільність та стійкість грошового обігу.

В умовах ринкової економіки гроші функціонують у різноманітних формах на основі внутрішньої взаємодії, притаманної грошовим функціям. Вони не автономні і можуть бути теоретично обґрунтовані лише як елементи єдиної грошової системи.

Сукупність грошей у всіх формах, що перебувають в економічному обігу на визначений момент, часу (кінець місяця чи року), визначає величину грошової маси. Це – один із кількісних показників, що характеризує стан грошового обігу. Показник грошової маси має надзвичайно важливе значення для економічної стабільності, оскільки зміна кількості грошей, що циркулює в економічному обігу, може істотно вплинути на реальний ВВП, рівень цін, зайнятість та інші економічні змінні.

Грошова маса перебуває в розпорядженні всіх суб'єктів економічного обігу – у населення, підприємств, їх об'єднань, громадських організацій, банків, держави та інших суб'єктів.

Слід зауважити, що на відміну від грошового обігу, який визначається за певний проміжок часу, грошова маса є показником, який вимірюється на визначену дату (як правило перше число місяця, кварталу, року тощо)

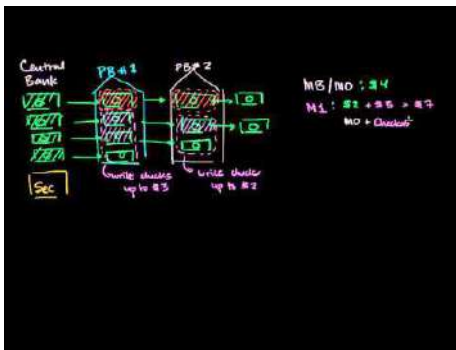
Для визначення обсягу та структури грошової маси в банківській практиці **застосовується відповідний набір грошових агрегатів** – «M1», «M2», «M3» та ін. (стор. 4-5).

Грошові агрегати формуються на основі таких концепцій:

1. грошова маса у вузькому розумінні охоплює не тільки гроші готівкою, а й депозитні гроші;
2. сукупна грошова маса поділяється на ту, що перебуває в обігу, ту, яка нагромаджується та виконує функцію збереження вартості;
3. сукупна грошова маса охоплює також банківські вклади, депозити та цінні папери з фіксованим доходом.

У статистичній практиці України визначаються й використовуються для цілей аналізу й регулювання чотири грошові агрегати: «M0», «M1», «M2», «M3».

Грошові агрегати формуються приєднанням до попередніх величин нових грошових компонентів (кредитних інструментів) у послідовності, що характеризує зменшення їхньої ліквідності. Тобто кожний наступний грошовий агрегат містить попередній плюс новий блок фінансових активів:

З точки зору аналітичного підходу склад грошових агрегатів можна представити таким чином:

Агрегат «M0» відображає масу готівки, що перебуває поза банками, тобто на руках у фізичних осіб і в касах юридичних осіб. Готівка в касах банків сюди не входить.

Агрегат «M1» = гроші в агрегаті «M0» + внески в банках, які можуть бути використані власниками негайно, без попередження банків, тобто запаси коштів на поточних рахунках і на ощадних рахунках до запитання.

Агрегат «M2» = гроші в агрегаті «M1» + кошти на всіх видах термінових рахунків, кошти на рахунках капітальних вкладень і інших спеціальних рахунків.

Агрегат «M3» = гроші в агрегаті «M2» + цінні папери (крім акцій).

[Центральний банк України використовує такі визначення грошових агрегатів](#) (стор. 6-7).

А знайти статистичну інформацію стосовно грошових агрегатів на сайті національного банку України можна ось так:

Наведені грошові агрегати відрізняються між собою не тільки кількісно, але і якісно. Так, агрегат «M1» виражає масу грошей,

що перебуває безпосередньо в обігу, реально виконуючи функції коштів обігу й платежу, і тому є найбільш ліквідною. Вона найбільше тісно пов'язана з товарною масою, що проходить процес реалізації, і безпосередньо впливає на ринкову кон'юнктуру. Саме тому цей агрегат перебуває під найбільш пильною увагою аналітиків і регулювальних органів.

Пильної уваги заслуговує також агрегат «М0». Він має ті ж самі якісні характеристики, що й грошова маса агрегату «М1», але оборот готівки здійснюється поза банками й тому регулювання й контроль за ним більше складні.

В інших грошових агрегатах («М2», «М3») враховані також запаси грошей у різних організаційних формах заощаджень (термінові депозити, ощадні сертифікати, трастові внески й т.п.). Ці гроші тимчасово перебувають у спокої, виконуючи для їхніх власників функцію нагромадження вартості. Тому ліквідність грошової маси знижується з кожним наступним агрегатом.

Найбільш ліквідними та готовими обслуговувати товарообіг є гроші агрегату «М0». Найбільш низьку ліквідність мають гроші агрегату «М3», оскільки значна частина їх не може вступити в обіг без того, щоб власник заздалегідь не попередив про це банк і не поніс певних фінансових втрат. Разом з тим агрегат «М0» – найбільш вузький показник грошової маси, оскільки характеризує лише один її елемент - наявну масу. Найширшим грошовим агрегатом є «М3», тому що він охоплює всі елементи грошової маси, що перебувають в обороті.

Ключовим показником [банківської системи також виступає грошова база](#) (стор.8).

Показник грошової бази не є ще одним агрегатом грошової маси. Це якісно інший показник, що характеризує масу грошей з боку прояву її на балансі центрального банку. Тому цей показник іноді називають ще грошима центрального банку, що їх безпосередньо контролює й регулює, впливаючи в остаточному підсумку й на загальну масу грошей.

Грошова база включає запаси всієї готівки, що перебуває в обороті поза банківською системою й у касах банків, а також

суму резервів комерційних банків на їхніх кореспондентських рахунках у центральному банку.

Величину грошової бази «Бг» можна визначити по формулі:

$$Бг = М_0 + М_к + М_{рез},$$

де «М₀» – сума готівки, що перебуває поза банками;

«М_к» – сума готівки в касах банків;

«М_{рез}» – сума коштів (резервів), що перебувають на кореспондентських рахунках банків у центральному банку.

Готівковий елемент - «М₀» + «М_к» - грошової бази відрізняється кількісно від грошового агрегату «М₀» на суму готівки в касах банків. Безготівковий елемент - «М_{рез}» - грошової бази відрізняється і якісно, і кількісно від безготівкового елемента грошових агрегатів «М₁», «М₂», «М₃». Він являє собою суму зобов'язань центрального банку перед комерційними. А безготівкові елементи грошових агрегатів - це зобов'язання комерційних банків перед своїми клієнтами. Вони формуються комерційними банками як за рахунок коштів, отриманих від центрального банку, так і за рахунок створення грошей самими комерційними банками в процесі кредитної діяльності через [механізм грошово-кредитного мультиплікатора](#) (детально цей механізм буде розглянутий нижче).

Завдяки цьому загальний обсяг кожного із грошових агрегатів (крім «М₀») перевищує обсяг грошової бази. Ступінь цього перевищення свідчить про величину грошово-кредитного мультиплікатора на рівні комерційних банків.

Швидкість обігу грошей – явище об'єктивне і розглядається монетаристами як чинник, що [впливає на стан грошового обігу в країні](#) (стор.9).

Показник «V» характеризує швидкість, з якою обертається одна грошова одиниця. Він показує, скільки разів у середньому за рік певна грошова одиниця витрачається на купівлю товарів і послуг, тобто відображає інтенсивність руху грошей у функції засобу обігу і платежу.

Швидкість грошового обігу можна визначити як кількість обертів, що робить грошовий агрегат «M1» або «M2», щоб забезпечити визначений рівень економічної діяльності, який дорівнює номінальному ВВП. За цією формулою швидкість обігу грошей у банківській статистиці розраховується як відношення номінальної величини ВВП до агрегату «M1» або «M2». Показник «V» показує, скільки разів номінальна грошова маса обертається, фінансуючи сукупні видатки або доходи.

Визначений таким способом показник «V» характеризує насамперед інтенсивність використання запасу грошей в обороті для оплати товарів та послуг, що реалізуються, тобто цей показник пов'язаний переважно з грошовим обігом. Тому величина V залежить передусім від частоти й обсягів товарних трансакцій кожним суб'єктом грошового обороту. Проте й інші – нетоварні –

платежі (фіскально-бюджетні, кредитні) теж впливають на показник швидкості обігу. Особливо помітний цей вплив у показнику середньої тривалості одного обороту гривні.

Вона складається з:

1. тривалості зберігання грошей у розпорядженні безпосередніх покупців на ринках продуктів;
2. тривалості перебування грошей у розпорядженні фіскально-бюджетних установ, банків та інших фінансово-кредитних інституцій через які розподіляється і перерозподіляється частина національного доходу як головного джерела формування платіжного попиту на ринках.

Якщо ця друга група суб'єктів обороту затримує гроші у своєму розпорядженні, несвоєчасно здійснює платежі за своїми зобов'язаннями, то збільшуватиметься тривалість цієї частини обороту грошей і зменшуватиметься вся швидкість їх обігу.

Для аналізу структури платіжного обороту окремо здійснюються розрахунки швидкості обігу готівкових і депозитних грошей. Зокрема:

- показник обігу грошей у платіжному обороті – відношення суми безготівкових коштів, що проходять через банківські поточні рахунки, до середньої величини грошової маси;
- швидкість повернення грошей у каси установ банку – відношення суми надходжень грошей у каси банку до середньорічної маси грошей в обігу;
- швидкість обігу грошей у готівковому обороті - відношення суми надходжень і видач готівки (у тому числі оборот пошти) до середньорічної маси грошей в обігу.

Швидкість обігу грошей визначається інтенсивністю тих економічних процесів, які він обслуговує: змінами обсягу, структур та ефективності суспільного виробництва, величини і швидкості товарних потоків на стадії обміну; розвитком ринкових зв'язків між суб'єктами процесу відтворення; збалансованістю ринку та ін. Чим глибший поділ суспільної праці, вища її продуктивність, тим частіше і більше кожний виробник буде «викидати» товарів у сферу обігу, частіше продаватиме й купуватиме їх, прискорюючи обіг грошей. Але для цього потрібні належна збалансованість попиту і пропозиції на ринку, висока організованість ринкових відносин, коли виробник знає свого покупця ще до виходу з товаром на ринок. Велику роль тут відіграє розвиток маркетингу, що забезпечує максимальне прискорення товарних метаморфоз, а отже, й обігу грошей.

Підвищення ефективності суспільного виробництва скорочує період нагромадження вартості для цілей відтворення, прискорюючи повернення в обіг грошей, що обслуговують цілі нагромадження в межах окремих індивідуальних капіталів. Величезну роль у подоланні стримуючого впливу грошових нагромаджень на обіг грошей відіграє розвиток кредитних відносин і банківської сфери. Завдяки йому навіть незначні за обсягами нагромадження грошей знову надходять у сферу обігу, прискорюючи свій рух у межах обігу всього суспільного капіталу.

Монетарна теорія наголошує, що швидкість грошового обігу є змінною величиною. Вважається, що показник «V» є обернено пропорційною величиною до пропозиції грошей: $V = f(M_s)$ та прямо пропорційною до ставки відсотка: $V = f(r)$.

Прискорення обігу грошей компенсує їх масу в умовах збільшення обсягів ВВП, коли зростаюча потреба в грошах задовольняється без додаткового їх випуску. Проте за умови розбалансованості економіки, коли грошовий попит випереджає товарну пропозицію, прискорення грошового обігу стає додатковим інфляційним чинником.

Уповільнення грошового обігу розширює місткість його сфери, що позитивно впливає на його стан навіть за незмінного обсягу товарообороту.

Тому заходи щодо сповільнення грошового обігу завжди є складовою антиінфляційних програм. Проте слід зауважити, що зміна швидкості грошового обігу не є прямим і повним відображенням зміни рівня економічної активності (наприклад реального ВВП). У разі зниження останньої сповільнення обігу грошей відбувається лише до певної межі, поки суб'єкти ринку не відчують загрози знецінення грошей. За цією межею починають діяти чинники, що прискорюють обіг грошей.

Швидкість обігу грошей прискорюється, коли економічні агенти очікують зростання альтернативної вартості утримання грошових активів у національній валюті, наприклад, коли вони очікують підвищення номінальних процентних ставок, або рівня інфляції, або зростання обмінного курсу.

Приклади

Приклади розв'язання задач.

Питання для самоконтролю

1. Агрегати грошової маси:

<https://wrdwall.net/uk/resource/52584580>

Додаткові джерела

1. Дзюблюк О.В. Гроші та кредит: Підручник. Т.:ТНЕУ, 2018. 892 с. (с. 140-193)
2. Щетинін А.І. Гроші та кредит: навч. посіб. Д: Університет митної справи та фінансів, 2019. 163 с. (с. 23-35)
3. Іванчук Н.В. Гроші та кредит: навч. посіб. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с. (с. 29-38)

Тема 5. Валютний ринок і валютні системи

Поняття та його визначення

Валюта – це національна грошова одиниця (гривня у вигляді банкнот і кошти в гривнях на рахунках в банках); грошові одиниці іноземних держав.

Валютна система - це сукупність економічних відносин, пов'язаних з функціонуванням валюти, а також форми їх організації, юридично закріплені в національних правових нормах і міжнародних угодах.

Валютний курс – це співвідношення між двома валютами; ціна однієї валюти, виражена в грошових одиницях іншої країни.

Валютний ринок – це сукупність спеціальних інститутів та механізмів, які у взаємодії забезпечують можливість вільно продавати-купувати національну та іноземну валюту на основі попиту та пропозиції.

Вільно-конвертована валюта – це валюта, вільно і необмежено обмінюється на інші іноземні валюти.

Неконвертована валюта - це валюта, що функціонує тільки в межах однієї країни і не обмінюється на іноземні валюти.

Операції «спот» - операції полягають у купівлі-продажу валюти на умовах поставки її не пізніше другого робочого дня з дня укладення угоди за курсом, узгодженим у момент її підписання.

Опціони - це різновид строкових операцій, за яких між учасниками укладається особлива угода, що надає одному з них право (але не обов'язок) купити чи продати другому певну суму валюти в установленій строк (чи протягом певного строку) і за узгодженим сторонами курсом.

Режим валютного курсу - це спосіб визначення вартості валюти, який застосовує держава.

Резервна валюта - особлива категорія національних валют, що виконують функції загально визнаного міжнародного платіжного та резервного фонду.

Умови конвертованості валюти – це ступінь свободи її обміну на іноземну валюту.

Ф'ючерси - різновид строкових операцій, в яких два контрагенти зобов'язуються купити або продати певну суму в певний час за курсом, установленим у момент укладення угоди (купівлі-продажу ф'ючерсного контракту).

Частково-конвертована валюта – це валюта країн, в яких застосовуються валютні обмеження для резидентів і за окремими видами обмінних операцій.

Основні теоретичні положення

Грошова система країни - це форма організації грошового обігу, тобто руху готівки, здійснення безготівкових розрахунків і платежів в країні.

Основні риси сучасної грошової системи країн:

- вилучення золота з внутрішнього обороту;
- розрив емісії грошей із золотим забезпеченням;
- здійснення повного переходу до кредитних грошей (банкнот, засобів безготівкового обігу).

Взаємодія грошових систем країн, встановлення єдиних міжнародних правил функціонування валют призвели до формування міжнародної валютної системи.

Типи валютних систем:

- національні (наприклад, будь-якої країни світу);
- регіональні (наприклад, європейська валютна система, яка раніше ґрунтувалася на регіональній грошовій одиниці ЕКЮ, а з 1.01.99 р. – на євро, впровадженій з 2002 р. в готівковий обіг країн ЄС);
- міжнародні.

Структура валютної системи включає наступні елементи:

1. [Валюта \(стор.1\)](#)
2. [Умови конвертованості валют \(стор. 2-3\)](#)

З позиції конвертованості виділяють наступні види валют:

- вільно-конвертована;
- частково-конвертована;
- неконвертована.

3. Валютний курс і його режим.

Валютний курс встановлюється або в законодавчому порядку, або складається на валютному ринку під впливом попиту і пропозиції:

Види режимів валютного курсу:

- фіксований, що допускає лише незначні коливання ринкових курсів валют (в межах 1% встановленого МВФ курсу);
- вільно плаваючий – складається під впливом попиту і пропозиції на цю валюту на валютному ринку.

A woman with dark hair, wearing a light-colored sweater, is speaking in a video recording. The background is a plain, light color.

Як писати про економіку без помилок

**Валютний курс: Долар по 8?
Монетарна політика та валютний ринок**

Центр удосконалення економічної журналістики
KSE
ED ERA
CHINA BANK
ERU

4. Валютна політика:

Валютні курси регулюються за допомогою валютної політики, основними формами якої є наступні:

- дисконтна (облікова) політика-зміна облікової ставки ЦП з метою впливу на міжнародний рух капіталів, з одного боку, і динаміку внутрішніх кредитів, грошової маси, цін, сукупного попиту - з іншого;
- девізна політика – метод впливу на курс національної валюти шляхом купівлі-продажу державними органами іноземної валюти (девізів).

5. Органи регулювання, контролю та управління:

- національні - центральні банки країн;
- міжнародні – Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та інші.

Міжнародна валютна система пройшла тривалий шлях свого формування, 4 рази змінювалися принципи її функціонування, що закріплено рішеннями міжнародних конференцій; на кожному етапі змінювалася її назва, приймаючи назву міста, де проходила конференція.

Етапи еволюції міжнародної валютної системи:

1. Паризька (1867 р.) – «золотий стандарт»: кожна національна валюта мала золотий вміст, відповідно до якого вона вільно обмінювалася на інші валюти і золото. Режим валютного курсу - вільно плаваючий.
2. Генуезька (1922 р.) – «золото-девізний стандарт»: на додаток до золота в міжнародному обігу стали використовуватися валюти провідних капіталістичних країн («девізи»). В основному це був англійський фунт стерлінгів.
3. Бреттон-Вудська (1944 р.) – «доларовий стандарт»: золото використовувалося в обмеженому обсязі (зберігся золотий вміст

валют, проте обмінювати на золото можна було тільки на американські долари і дозволялося це тільки Світовим банкам). Роль резервної валюти став грати долар США; світ перейшов до системи фіксованих валютних курсів.

4. Ямайська (1976-1978 рр.) – «стандарт спеціальних заходів кредитування»: це міжнародні активи у вигляді записів на спеціальних рахунках в МВФ. Частка кожної країни та її валюти у «валютному кошику» визначається часткою її ВВП у загальному ВВП країн-учасниць. Золотий вміст валют було скасовано і країни отримали право вибору будь-якого режиму «плавання» валютного курсу. Валютний курс може бути пов'язаний або з динамікою однієї з валют, або з динамікою набору валют з «валютного кошика».

Закономірності розвитку валютної системи визначаються відтворювальним критерієм, відображають основні етапи розвитку національного та світового господарства. Даний критерій проявляється в періодичній невідповідності принципів світової валютної системи змінам у структурі світового господарства, а також у розстановці сил між його основними центрами. У зв'язку з цим періодично виникає криза світової валютної системи. Це вибух валютних протиріч, різке порушення її функціонування, що виявляється у невідповідності структурних принципів організації світового валютного механізму до умов виробництва, світової торгівлі, співвідношенню сил у світі. Це поняття з'явилося разом з кризою Першої світової валютної системи – золотого монометалізму. Періодичні кризи світової валютної системи займають відносно тривалий історичний період часу: криза золотомонетного стандарту тривала близько 10 років (1913-1922рр.), Генуезької валютної системи - 8 років (1929-1936рр.), Бреттон-Вудської - 10 років (1967-1976рр.).

При кризі світової валютної системи порушується дія її структурних принципів і різко загострюються валютні протиріччя. В основі періодичності кризи світової валютної системи лежить пристосування її структурних принципів до умов, що змінилися, і співвідношення сил у світі. Гострі спалахи і

драматичні події, пов'язані з валютною кризою, не можуть довго тривати без загрози відтворенню. Тому використовуються різноманітні засоби для згладжування гострих форм валютної кризи і проведення реформи світової валютної системи.

Криза світової валютної системи веде до руйнування старої системи й заміни її новою, що забезпечує відносну валютну стабілізацію. Створення нової світової валютної системи проходить три основних етапи:

1. Становлення, формування передумов, визначення принципів нової системи - при цьому зберігається її спадкоємний зв'язок з колишньою системою;
2. Формування структурної єдності, завершення побудови, поступова активізація принципів нової системи;
3. Утворення повноцінно функціонуючої розвиненої світової валютної системи на базі закінченої цілісності та органічної ув'язки її елементів.

У слід за цим настає період, коли валютно-економічне становище окремих країн поліпшується, а світова валютна система відповідає в певних межах економічним умовам і потребам і функціонує відносно ефективно в інтересах провідних держав. Так було перший час після створення Паризької, Генуезької і Бреттонвудської валютних систем. Локальні валютні кризи вражають окремі країни або групу країн навіть при відносній стабільності світової валютної системи. Наприклад, після Другої світової війни періодично спалахували локальні валютні кризи у Франції, Великобританії, Італії та інших країнах.

Розрізняються циклічні валютні кризи як прояв економічної кризи і спеціальні кризи, викликані іншими факторами: кризою платіжного балансу, надзвичайними подіями і т. д. При золотому стандарті валютні кризи виникали зазвичай в періоди воєн і циклічних економічних криз, але не доходили до гострих форм. Вирівнювання платіжного балансу в той період здійснювалося через стихійний механізм золотого стандарту, а коливання валютних курсів були обмежені золотими точками. У

зв'язку зі змінами в циклічному розвитку економіки в 20 ст. згладжується чітка межа між циклічними і спеціальними валютними кризами.

Еволюція світової валютної системи визначається розвитком і потребами національної і світової економіки, змінами в розстановці сил у світі.

Валютні ринки сформувалися в 19 столітті. Зростання обсягів операцій на національних ринках, поглиблення взаємозв'язків між ними, посилення інтернаціоналізації господарського життя призвели до утворення світового валютного ринку.

З точки зору економічних відносин, валютні ринки – це сфера економічних відносин, що виникають при здійсненні операцій купівлі-продажу іноземної валюти.

З організаційної точки зору, валютні ринки являють собою офіційні центри, де відбуваються операції купівлі-продажу іноземної валюти за певним курсом.

Валютний ринок має всі атрибути звичайного ринку: об'єкти і суб'єкти, попит і **пропозицію, ціну, особливу інфраструктуру та комунікації** тощо (стор. 4-6).

Об'єктом купівлі-продажу на цьому ринку є валютні цінності, іноземні – для резидентів, коли вони купують чи продають їх за національну валюту, та національні – для нерезидентів, коли вони купують чи продають ці цінності за іноземну валюту. Оскільки на ринку одночасно здійснюють операції обох цих видів, то об'єктом купівлі-продажу водночас є національні та іноземні валютні цінності.

Суб'єктами валютного ринку можуть бути будь-які економічні агенти (юридичні та фізичні особи, резиденти і нерезиденти) та посередники, насамперед банки, брокерські компанії, валютні біржі, які «зводять» продавців і покупців валюти та організаційно забезпечують операції купівлі-продажу.

Ціною на валютному ринку є валютний курс. Він являє собою ціну грошової одиниці даної валюти в грошових одиницях іншої валюти.

Валютний ринок має власну інфраструктуру і широко розвинуту систему сучасних комунікацій, що забезпечують оперативний зв'язок між усіма суб'єктами ринку не тільки в межах окремих країн, а й у світовому масштабі.

Технічно світовий валютний ринок складається з валютних відділів провідних комерційних банків, що здійснюють купівлю та продаж платіжних документів, виражених в іноземній валюті.

Валютні ринки складаються з 2-х сегментів:

- біржового (роль бірж знижується),
- позабіржового (міжбанківського).

Валютні ринки поділяються на:

- національні,
- регіональні (найбільші розташовані в Європі – це Франкфурт-на-Майні, Цюрих, Париж, Брюссель і в Азії – це Сінгапур і Гонконг).
- світовий (найбільші центри - Лондон, Нью-Йорк, Токіо). Світовий валютний ринок діє цілодобово.

Функціонування валютних ринків [пов'язано з виконанням ними таких функцій](#) (стор. 7).

Вказані функції реалізуються через виконання суб'єктами ринку широкого кола валютних операцій. Ці операції класифікуються за кількома критеріями. Для зручності [вони зведені в таблицю](#) (стор. 8).

Касові операції полягають у купівлі-продажу валюти на умовах поставки її не пізніше другого робочого дня з дня укладення угоди за курсом, узгодженим у момент її підписання. Такі угоди можуть передбачати поставку валюти в той же день, на наступний робочий день, проте найчастіше – на другий робочий день. Ця остання угода називається «спот», а касові операції на цій умові – «операції спот». Вони дають можливість їх учасникам оперативно задовольнити свої потреби у валюті на вигідних умовах.

Строкові валютні операції полягають у купівлі-продажу валютних цінностей з відстрочкою поставки їх на термін, що перевищує два робочі дні. Ці операції, у свою чергу, підрозділяються на кілька видів залежно від механізму їх здійснення: форвардні, ф'ючерсні, опціонні та їх похідні.

Характерною особливістю строкових операцій є те, що вони оформляються стандартизованими документами (контрактами), які мають юридичну силу протягом певного часу (від підписання до оплати) і самі стають об'єктом купівлі-продажу на валютних ринках. Ці документи називаються валютними деривативами. До них належать передусім форвардні та ф'ючерсні контракти, опціони. Тут [представлені основні види строкових валютних операцій](#) (стор. 9-11).

Сучасні [тенденції розвитку валютних ринків](#) (стор. 12).

- 1) зростання масштабів операцій.
- 2) розширення нових видів валютних операцій: надання позик в іноземній валюті, страхування валютних і кредитних ризиків, опціони, ф'ючерси, операції «спот».
- 3) посилення нестабільності валютних курсів.
- 4) зростання масштабів валютних операцій.
- 5) посилення державного регулювання валютних ринків.
- 6) зниження ролі біржового сегмента.

Основні методи регулювання валютних відносин:

- валютні інтервенції держави – прямий вплив на ринковий попит на валюту: за дорученням уряду центральний банк скуповує на ринку національну валюту, якщо хоче підтримати її падаючий курс; якщо ж потрібно знизити курс національної валюти, то він її продає.
- державні заходи щодо стимулювання експорту та регулювання імпорту товарів і послуг.

- регулювання руху підприємницького капіталу з країни в країну (наприклад, запровадження заходів, що регламентують імпорт і експорт прямих інвестицій).
- регулювання руху позичкових капіталів з країни в країну (здійснює центральний банк шляхом зміни норми облікового відсотка).

Приклади

Приклади розв'язання задач

Питання для самоконтролю

1. Національна валюта України:

<https://wrddwall.net/uk/resource/16951345>

2. Валютні системи:

<https://wrddwall.net/uk/resource/52614952>

3. Валютні ринки:

<https://wrddwall.net/uk/resource/52615358>

4. Валютний ринок:

<https://wrddwall.net/uk/resource/52615685>

Додаткові джерела

1. Дзюблюк О.В. Гроші та кредит: Підручник. Т.:ТНЕУ, 2018. 892 с. (с. 762-849)
2. Щетинін А.І. Гроші та кредит: навч. посіб. Д: Університет митної справи та фінансів, 2019. 163 с. (с. 72-86)
3. Іванчук Н.В. Гроші та кредит: навч. посіб. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с. (с. 78-112)

Тести до 1 модулю

Модуль 2.

Роль та місце кредиту в соціально-економічному просторі

Тема 6. Кредит у ринковій економіці

Поняття та його визначення

Банківський кредит – це економічні відносини між кредитором та позичальником на базі позичкового капіталу банку у грошовій формі, що передається в тимчасове користування на умовах платності, строковості, забезпеченості, зворотності та цільового характеру використання.

Відсоткова ставка – відносна величина доходу за фіксований проміжок часу, тобто відношення доходу (відсоткових грошей) до суми боргу за одиницю часу.

Відстрочена (пролонгована) позичка – це така позичка, за якої банком перенесені строки повернення на пізніший час. Для цього необхідне обґрунтоване клопотання позичальника. Пролонгація позички оформляється додатковою кредитною угодою і супроводжується встановленням вищої відсоткової ставки.

Гарантований кредит передбачає зобов'язання банку надати клієнту кредит при виникненні у нього потреби у визначеному розмірі протягом обумовленого терміну (як правило, кварталу).

Дисконтний кредит передбачає утримання відсотка (дисконту) одночасно з видачею позички (наприклад, до такого кредиту відносять обліковий кредит, який надається шляхом купівлі банком переказних векселів у клієнтів-векселедержателів; інколи – при споживчому кредитуванні).

Кредит – це позичковий капітал, що передається у тимчасове користування на умовах строковості, платності, повернення, забезпеченості та цільового використання.

Незабезпечені (бланкові) кредити можуть надаватися при високому ступені довіри банку до позичальника. Їх розмір, як правило, обмежується власним капіталом банку. Найчастіше бланковий кредит надається інсайдерам банку, причому, його

розмір обмежується певною часткою банківських акцій, що належать інсайдеру.

Норма позичкового відсотка – це відношення суми річного доходу, одержаного на позичковий капітал, до суми капіталу, наданого в позичку, виражене у відсотках.

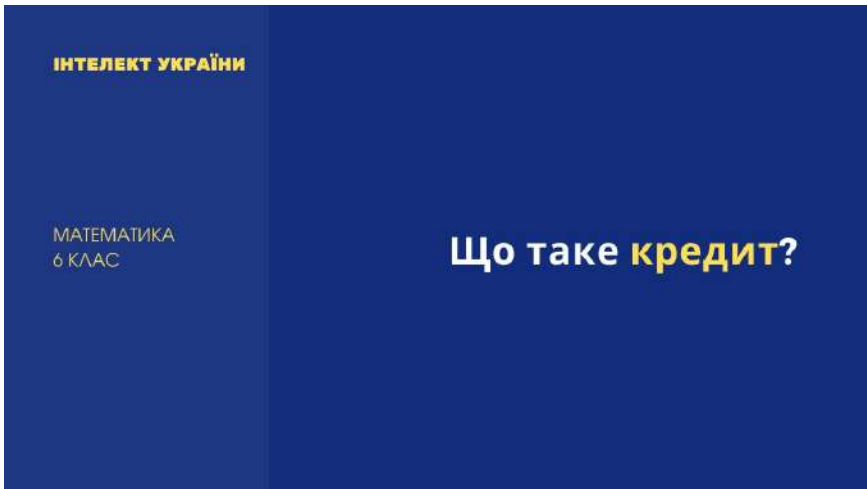
Одноразові кредити – це позички, рішення про видачу яких приймається банком окремо за кожною позичкою на підставі заяви та інших документів клієнта.

Перманентні кредити надаються банками при виникненні у клієнтів потреби в межах розміру відкритої кредитної лінії. Позички надаються, як правило, шляхом безпосередньої оплати з позичкового рахунку розрахункових документів клієнта (доручень, чеків та інших) без погодження з банком розміру окремих позичок і документального їх оформлення.

Позичковий відсоток, або плата за кредит – це плата, яку отримує кредитор від позичальника за користування позиковими коштами.

Основні теоретичні положення

Кредит є рухом позичкового капіталу, певна сума якого надається в позику за умови обов'язкового повернення і сплати відсотка за користування. Ця економічна категорія зародилась ще за рабовласницького ладу, коли гроші надавались у борг лихварями. Історію розвитку кредитування можна подивитись в цьому відео:

Загалом, завдяки кредиту скорочується час на задоволення господарських і особистих потреб. Кредит є невід'ємним елементом економічного розвитку і на нього нині спирається світова економіка. Кредитні кошти використовують як держави, уряди, великі підприємства, так і малий бізнес та окремі громадяни.

З розвитком товарного виробництва кредит стає обов'язковим атрибутом господарювання. Виробництво продуктів як товарів означає, що в процесі відтворення відбувається відрив моменту відчуження товару від одержання грошового еквіваленту відносно відокремлення руху грошової форми вартості від товарної форми, виконання грошима функції засобу платежу і

викликають кредитні відносини. Це відносно відокремлення проявляється в розбіжності у часі руху матеріальних та грошових потоків, які виникають при розподілі, обміні та споживанні сукупного суспільного продукту.

Ця суперечність може бути усунута за допомогою кредиту, який дає можливість отримувати позичальникам грошові кошти, потрібні для оплати матеріальних цінностей та послуг, або придбати їх з розстрочкою платежу.

Кредит потребують не тому, що боржник бідний, а тому, що у нього внаслідок коливання кругообігу і обігу капіталу у певний час недостатньо власних коштів, бо зберігати та нагромаджувати гроші про всяк випадок неефективно. Ресурси постійно повинні бути в обігу.

Кредитні відносини мають ряд характерних ознак, які конституюють їх як окрему самостійну економічну категорію – кредит.

Основними ознаками відносин, що [становлять сутність кредиту, є такі](#) (стор.1).

Слід також відмітити, що кредит і гроші – це не ідентичні економічні категорії.

Кредит часто надається грошима, але є **дещо іншими відносинами** (стор. 2).

Економічна наука визнає дві провідні теорії кредиту: натуралістичну та капіталотворчу.

Основоположниками натуралістичної теорії кредиту були класики політичної економії А. Сміт, Д. Рікардо, А. Тюрго, Дж. Мілль. Вони вважали, що об'єктом кредиту є не грошовий капітал, а капітал у його речовій формі. Гроші, які позичаються, це лише технічний засіб перенесення реального капіталу від одного економічного агента до іншого для використання фактично наявного капіталу; кредит не створює капітал, він тільки визначає, як цей капітал буде застосований.

Основні **положення натуралістичної теорії представлені** на стор. 3.

Заслугою натуралістичної теорії було те, що її представники не просто визнавали зв'язок кредиту з процесами виробництва, а й виходили з первинності виробництва і вторинності кредиту; вони переконливо доводили, що кредит сам по собі не може створювати реального капіталу, що останній виникає тільки в процесі виробництва.

Проте натуралістичний підхід мав і суттєві недоліки, зумовлені тим, що класики не змогли до кінця з'ясувати різницю між позичковим і реальним капіталом. Нагромадження позичкового капіталу вони розглядали лише як відображення нагромадження реального капіталу.

Основоположником капіталотворчої теорії кредиту був англійський економіст Дж. Ло. Згідно з його поглядами, кредит не залежить від процесу відтворення і відіграє важливу самостійну роль у розвитку економіки. Поняття кредиту в цій теорії пов'язувалося з грошима й багатством. На думку Ло, за допомогою кредиту можна залучити і привести в рух усі

невикористані виробничі можливості країни, створити багатство й капітал.

Але слід пам'ятати, що капіталотворення з допомогою кредиту не може бути безмежним. У здатності банків помножувати капітали криється велика загроза, що й показала остання світова фінансова криза.

Основні [положення капіталотворчої теорії кредиту](#) представлені на стор. 4.

Питання про функції кредиту є найбільш дискусійним в теорії кредиту. Розбіжності з приводу кількості та змісту функцій обумовлені не тільки відмінністю в трактуванні сутності кредиту, але й відсутністю єдності у визначенні методологічних підходів до їх аналізу. Багато економістів дослідження функцій кредиту як економічної категорії замінюють аналізом функцій одного з його елементів, при цьому найбільш часто функції кредиту порівнюються з функціями банків. Поширене також виділення функцій, виходячи з особливостей окремих форм кредитних відносин. Деякі автори розглядають функцію кредиту як конкретну форму його руху.

В економічній літературі обґрунтовується правомірність таких функцій, як:

- акумуляція тимчасово вільних коштів;
- розподіл акумульованих коштів між галузями, підприємствами і населенням;
- регулювання грошового обігу шляхом заміни реальних грошей кредитними операціями;
- економія витрат виробництва;
- опосередкування кругообігу фондів тощо.

Часто виділяють грошову (емісійну) і контрольну (стимулюючу) функції кредиту.

Оскільки із суті кредиту випливає, що за його допомогою відбувається перерозподіл вартості на умовах повернення, то

можна сказати, що кредит виконує функцію перерозподілу вартості у процесі відтворення. Перерозподільна функція кредиту полягає в тому, що тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб за допомогою кредиту передаються в тимчасове користування підприємств, господарських товариств і населення для задоволення їхніх виробничих або особистих потреб. Такий перерозподіл дає можливість прискорити залучення матеріальних ресурсів у виробниче і особисте споживання. Тому в цій функції перерозподіляються не тільки грошові кошти, а й матеріальні ресурси.

Іншою функцією кредиту є створення ним нових грошей для грошового обігу – антиципаційна (емісійна) функція, яку виконує тільки банківський кредит. Методом кредитної експансії (розширення кредиту) та кредитної рестрикції (звуження кредиту) регулюється кількість грошей в обігу, причому вилучення грошей з обігу за допомогою кредиту досягається значно важче, ніж їх випуск в обіг.

Контрольна функція кредиту полягає в тому, що в процесі кредитного перерозподілу коштів забезпечується банківський контроль за діяльністю позичальника. Можливість такого контролю впливає з самої природи кредиту. Треба зазначити, що, розпочинаючи кредитні відносини, одержувач кредиту також має здійснювати контроль за своєю діяльністю, з тим, щоб своєчасно і повністю повернути кредитні ресурси.

Таким чином, **вважаємо за доцільне виділення наступних функцій кредиту (стор. 5-6).**

Слід зазначити, що свої функції кредит може успішно виконувати лише в умовах розвинутої ринкової економіки, коли сутність кредиту і закономірності його руху можуть проявитися найбільш повно.

Питання форм і видів кредиту нерідко плутається між собою. Будемо виходити з того, що форма – це зовнішній, найбільш загальний вияв певного предмета чи явища, а вид (у практиці класифікації) – це підрозділ, що об'єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками.

Отже, найбільш загальним проявом кредиту, в якому не розкривається його сутність і внутрішня структура, є форма позиченої вартості, в якій вона рухається між кредитором і позичальником. Таких форм може бути дві: товарна (натурально-речова) та грошова. Тому й форм кредиту також може бути дві – **товарна і грошова** (стор. 7).

Першою виникла товарна форма (Стародавня Греція, Прадавній Єгипет). В ті часи кредит надавався і погашався товаром (наприклад, селяни брали в борг пшеницю, засівали нею поля, а після її збирання повертали борг пшеницею або іншою сільськогосподарською продукцією). У товарній формі кредит надається у разі продажу товарів з відстрочкою платежу (комерційний кредит), при оренді майна (у тому числі лізинг), наданні речей чи приладів у прокат, погашенні міждержавних боргів поставками товарів тощо. Цей кредит ще носить назву комерційний кредит, який полягає у продажу товару з відтермінуванням платежу та погашається в грошовій формі.

Поява банківської форми кредиту пов'язана з розвитком банківських структур та грошового обігу.

Всю сукупність кредитних відносини можна згрупувати за однорідними ознаками, **виділивши різні класифікаційні ознаки** (стор.8).

Оскільки найбільш розповсюдженими є банківські кредити, **розглянемо окремо їх різновиди** (стор. 9).

Строкові позички надаються банком на строк, зафіксований у кредитній угоді. До строкових належить переважна більшість банківських кредитів.

На розвиток кредитування в Україні впливає цілий ряд ендогенних та екзогенних факторів, які доцільно аналізувати на **різних рівнях їх виникнення з метою управління ними** (стор.10).

Основними, найбільш визнаними є такі принципи кредитування:

- цільове призначення позички;

- строковість передання коштів кредитором позичальнику;
- поверненість позичальником коштів кредитору в повному обсязі;
- забезпеченість позички;
- платність користування позиченими коштами.

Усі принципи кредитування тісно між собою пов'язані, оскільки впливають із сутності кредиту і тільки в комплексі можуть забезпечити її реалізацію. Тому для ефективного кредитування дотримання всіх його принципів є обов'язковим.

Між кредитором і позичальником відносно величини відсотка, строків і методів його сплати виникають певні економічні відносини, тому відсоток є економічною категорією.

Абсолютна величина доходу, який отримують від надання грошей у борг у будь-якій формі, називається процентними грошима, або відсотками.

Для відносин з приводу відсотка характерно те, що вони відображають єдність щодо його сплати та отримання. Сплата відсотка за використання споживної вартості позичкового капіталу є переданням певної частини вартості без одержання еквівалента. Процентна сума повністю переходить від позичальника до кредитора.

Джерелом сплати відсотка є додаткова вартість, що створюється у процесі виробництва, а його кількісним визначенням – його ставка, або норма.

На практиці норма позичкового відсотка виступає у формі відсоткової ставки. Відсоткова ставка визначається в процентах і у вигляді десяткового чи звичайного дробу

Інтервал часу, до якого застосовується процентна ставка, називається періодом нарахування відсотків. За такий період беруть рік, півріччя, квартал, місяць або день. Щоб визначитись із величиною відсоткової ставки, потрібно її привести до річної

ставки, помноживши ставку за півріччя, квартал, місяць чи день відповідно на 2, 4, 12 чи 365.

Норма позичкового відсотка перебуває у певній залежності від норми прибутку: у звичайних умовах середня норма прибутку є максимальною межею для норми відсотка. Нижню (мінімальну) межу норми відсотка точно визначити не можна. Але вона не повинна дорівнювати нулю, бо інакше надання кредиту втрачає всякий сенс для кредитора. Відомо, що прибуток поділяється на відсоток та підприємницький дохід. Перший привласнює кредитор, а другий – позичальник. Оскільки відсоток як ціна позичкового капіталу не виражає його вартості, а є лише ціною його споживної вартості, зміна норми позичкового відсотка не визначається законом вартості.

Рівень норми позичкового відсотка встановлюється під впливом конкуренції на ринку позичкових капіталів і залежить від співвідношення попиту та пропозиції позичкового капіталу. Чим більший попит на кредит, тим вища норма відсотка.

Слід розрізняти ринкову норму відсотка, яка існує в кожен даний момент на грошовому ринку, і середню норму відсотка, тобто норму відсотка за певний період.

Відсоткові ставки диференціюються залежно від виду кредиту, його цільового призначення та забезпеченості повернення, його розміру і строків користування, особистості клієнта тощо. Найнижчою є відсоткова ставка для «першокласних» позичальників (у США, наприклад, її називають «прайм рейт» - prime rate), яка встановлюється для найбільш надійних великих позичальників. Вона є базовою для встановлення інших відсоткових ставок.

Крім норми прибутку, на рівень норми процента впливає багато інших **об'єктивних і суб'єктивних чинників, а саме** (стор.11).

Існують різні способи нарахування відсотків, які залежать від умов договору позички. Відповідно застосовують різні види відсоткових ставок, кожна з яких має свої ознаки. Зокрема, відсотки розрізняються за базою, яка береться для їх нарахування. Прикладом можуть бути наднаціональні

відсоткові ставки, які застосовуються на євrorинку валют. При цьому змінною вважається Лондонська міжбанківська ставка пропозиції – ЛІБОР (Lndn interbank ffered rate). До ЛІБОР додається надбавка (спред) за кредитами. При цьому для розрахунків береться постійна або послідовно змінна база. В останньому випадку за базу береться сума, отримана на попередньому етапі нарощення, або дисконтування, інакше кажучи, відсотки нараховуються на відсотки. При постійній базі використовуються прості, а при змінній – складні відсоткові ставки. Відсоткові ставки можуть бути фіксованими або «плаваючими». В останньому випадку фіксується не сама ставка, а лише базова ставка і розмір надбавки до неї.

Приклади

Приклади розв'язання задач.

Питання для самоконтролю

1. Гроші і кредит:

<https://wrdwall.net/uk/resource/52624046>

2. Функції кредиту:

<https://wrdwall.net/uk/resource/52624323>

3. Види кредиту:

<https://wrdwall.net/uk/resource/52624559>

Додаткові джерела

1. Дзюблюк О.В. Гроші та кредит: Підручник. Т.:ТНЕУ, 2018. 892 с. (с. 366-545)
2. Щетинін А.І. Гроші та кредит: навч. посіб. Д: Університет митної справи та фінансів, 2019. 163 с. (с. 98-111)
3. Іванчук Н.В. Гроші та кредит: навч. посіб. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с. (с. 130-166)

Тема 7. Грошовий ринок

Поняття та його визначення

Банківський вексель - це вексель, що засвідчує право його власника одержати і безумовне зобов'язання векселедавця сплатити при настанні обумовленого терміну визначену суму грошей особі, яка дала гроші в кредит банку. Допомогає банкам акумулювати гроші, а векселетримачам одержувати прибуток. Виконує функцію термінового депозиту (від 1 тижня до 1 року) і є засобом накопичення. Може використовуватися векселетримачем як застава.

Вексельний кредит - це банківська операція з урахування (дисконту) векселів і видачі позик до запитання під забезпечення векселів.

Грошова база – це консолідуючий показник резервних грошей банківської системи, на основі якого через грошово-кредитний мультиплікатор формується пропозиція грошей.

Грошовий ринок – це сукупність усіх грошових ресурсів країни, що постійно переміщуються (розподіляються та перерозподіляються) під впливом попиту і пропозиції з боку різних суб'єктів економіки.

Грошово-кредитний мультиплікатор – це величина множника (коефіцієнта), на яку збільшується кількість грошей в обігу внаслідок операцій на монетарному ринку.

Депозитні зобов'язання – це зобов'язання банків, за якими продавці передають гроші у повне розпорядження покупцям (банкам) за умови їх повернення і сплати процентного доходу.

Казначейський вексель - один із видів державних цінних паперів, що засвідчує внесення їхнім власником коштів до бюджету і дає право на одержання фіксованого доходу протягом строку володіння цими паперами.

Канали непрямого фінансування – це канали, по яких грошові кошти рухаються від власників заощаджень до позичальників через фінансових посередників.

Канали прямого фінансування – це канали, якими грошові кошти рухаються безпосередньо від власників до позичальників.

Комерційний вексель - це вексель, який видається позичальником під заставу товару.

Міжбанківський ринок – частина грошового ринку, де тимчасово вільні грошові ресурси кредитних установ залучаються і розміщуються банками між собою переважно у формі міжбанківських депозитів на короткі терміни.

Міжбанківські кредити – одне з основних джерел формування банківських кредитів.

Обліковий ринок - частина грошового ринку, де короткострокові грошові ресурси перерозподіляються між кредитними інститутами шляхом купівлі-продажу векселів і цінних паперів з термінами погашення, як правило, до одного року.

Онкольний кредит (on-call credit) – короткостроковий кредит, який погашається на першу вимогу. Він видається під забезпечення комерційними, казначейськими й іншими векселями, цінними паперами, товарами; погашається позичальником, як правило, з попередженням за 2–7 днів.

Переказний вексель (тратта) містить письмову вказівку векселедержателя (трасанта), що адресована платнику (трасату), заплатити третій особі (ремітенту) певну суму грошей у визначений термін.

Позичкові зобов'язання – це зобов'язання, за якими продавці (банки, фінансові установи), передаючи гроші покупцям, вносять певні обмеження в права останніх розпоряджатися цими грошима. Такі зобов'язання мають форму кредитних угод, облігацій, бондів, векселів тощо.

Простий вексель містить просте, нічим не обумовлене зобов'язання векселедавця заплатити власнику векселя після зазначеного терміну певну суму.

Ринок грошей – мережа спеціальних, інститутів, що забезпечують взаємодію попиту та пропозиції на гроші як специфічний товар.

Різниця між сумою, яку банк заплатив, придбавши вексель, і сумою, яку він отримує за цим векселем у термін платежу, називається дисконтом.

Фінансові посередники – це фінансові установи, які акумулюють грошові кошти населення (а також тимчасово вільні кошти підприємств, фірм, що утворюються в них у процесі господарювання) і надають їх у тимчасове користування фірмам на комерційній основі.

Основні теоретичні положення

Невід'ємною складовою частиною сучасних товарно-грошових відносин є грошовий ринок. Грошовий ринок складається з багатьох потоків, за якими грошові кошти переміщуються від власників заощаджень до **позичальників та інвесторів** (стор.1-2).

Канали фінансового ринку, по яких грошові кошти рухаються від власників заощаджень до позичальників, поділяються на дві **основні групи** (стор. 3):

- канали прямого фінансування;
- канали непрямого фінансування.

Пряме фінансування може здійснюватися двома способами:

- 1) передаванням коштів позичальникові (фірмі) для здійснення інвестицій в обмін на право участі у власності на цю фірму (капітальне фінансування). Прикладом такого фінансування є продаж фірмами акцій;
- 2) передаванням коштів фірмі для здійснення інвестицій в обмін на зобов'язання повернути ці кошти в майбутньому з процентом (фінансування через отримання позик). Прикладом такого фінансування є продаж облігацій.

Механізм купівлі-продажу грошей реалізується за допомогою фінансових інструментів, які забезпечують на цьому ринку рух грошей. З цього погляду роль зазначених інструментів аналогічна ролі грошей на товарних ринках.

За своїм характером усі інструменти грошового ринку є певними зобов'язаннями покупців перед продавцями грошей. Залежно від виду зобов'язання їх можна поділити на **неборгові і боргові** (стор.4).

Грошовий ринок має складний механізм функціонування. На ньому застосовуються різноманітні інструменти і методи управління грошовими потоками.

Залежно від призначення та ліквідності фінансових активів, що обертаються на грошовому ринку, можна виокремити два основні його сегменти: ринок грошей і ринок капіталів. На першому з продаються і купуються грошові кошти у вигляді короткострокових позик та фінансових активів (боргові зобов'язання від 1 дня до 1 року), на другому – грошові кошти у вигляді середньо- і довгострокових **кредитів та фінансових активів строком понад рік** (стор. 5)

Ринок грошей складається із трьох секторів:

- міжбанківський ринок;
- валютний ринок;
- обліковий ринок.

Класичними операціями ринку грошей є операції з міжбанківського кредитування, з обліку комерційних векселів, операції на вторинному ринку з короткостроковими державними зобов'язаннями, короткострокові вклади фінансово-кредитних інституцій у комерційних банках та кредити банків цим інституціям тощо.

Ринок міжбанківських кредитів є важливою складовою фінансового ринку. На практиці використовуються такі основні різновиди міжбанківського кредиту:

- овердрафт за кореспондентськими рахунками: на відповідному рахунку обліковуються суми дебетових (кредитових) залишків на кореспондентських рахунках банків на кінець операційного дня;
- кредити овернайт, які надані (отримані) іншим банком: вони надаються банкам на термін не більше одного операційного дня. Цей вид міжбанківського кредиту використовується для завершення розрахунків поточного дня;
- кошти, які надані (отримані) іншим банком за операціями РЕПО. Ці операції пов'язані з купівлею цінних паперів на певний період з умовою зворотного їх викупу за заздалегідь обумовленою ціною або з умовою безвідкличної гарантії

погашення у разі, якщо термін операції РЕПО збігається із терміном погашення цінних паперів.

В Україні суб'єктами міжбанківського ринку є банки, які виступають у ролі фінансових посередників при перерозподілі коштів і здійсненні платежів на грошовому ринку. НБУ проводить операції з рефінансування комерційних банків.

Обліковий ринок виник у 19 ст. в процесі розвитку торгівлі і банківської справи. Його основа – облікові і переоблікові операції банків, тобто купівля-продаж основних першокласних комерційних векселів для мобілізації коштів, отримання прибутку, інвестування, регулювання ліквідності тощо.

З кінця 19 ст. отримав розвиток ринок короткострокових казначейських векселів, які викуповуються для фінансування державного боргу. Їх продають і купують із дисконтом.

Облікові ставки значною мірою визначаються ставкою Центрального банку, оскільки останній регулює операції грошового ринку і розмір грошової маси, що знаходиться в обігу. Операції на обліковому ринку мають велике значення для управління державним боргом.

Велике значення на обліковому ринку мають онкольний та вексельний кредити. Онкольний кредит вважається найбільш ліквідною статтею активу банку після касової готівки. Відсоткові ставки за онкольними позиками нижчі порівняно з іншими видами позик.

Обліковий ринок і його інститути допомагають підприємствам здійснювати фінансування на основі короткострокового залучення капіталу – вексельних кредитів. За допомогою комерційних векселів закуповується сировина і товари; погашаються вони за рахунок виручки від проданого готового товару. Вексельний кредит надається здебільшого постачальникам.

Для підприємств, які інтенсивно використовують векселі, доцільним видом вексельного кредиту є позики, що видаються під заставу векселів. Векселі приймаються (депонуються) при

цьому не на повну вартість, а на 60–90 відсотків їхньої номінальної суми, залежно від розміру, визначеного банком конкретному клієнтові, зважаючи на його кредитоспроможність і надійність пред'явлених ним векселів.

Основними інструментами на обліковому ринку є банківські, казначейські і комерційні векселі, інші види короткострокових зобов'язань.

Банківський вексель дає змогу вигідно розмістити капітал завдяки багаторазовій оборотності, а також більш високому відсотку, ніж за депозитними вкладками. Банківські векселі можуть бути засобами платежу.

Казначейські векселі - короткострокові зобов'язання держави (терміном до 12 місяців). Казначейські векселі випускаються на пред'явника і обертаються на ринку цінних паперів. Випускають їх центральні банки за дорученням Міністерства фінансів (казначейства) за ціною, меншою від номіналу. Казначейські векселі можуть купувати комерційні банки, а також Центральний банк. Широка їх емісія приховує в собі загрозу інфляції, оскільки це сурогати грошей, які легко можуть перетворюватись у капітал або депозити. Для комерційних банків це високоліквідні активи, що не приносять високого прибутку; вони є соло векселями. В Україні казначейські векселі до останнього часу не застосовувалися в обігу.

Розрізняють векселі простий і переказний.

Переказний вексель повинен мати акцепт – зобов'язання платника (трасата) оплатити цей вексель (тратту) при настанні вказаного в ньому терміну. Акцепт оформлюється написом на векселі «Акцептований» і підписом платника. За допомогою акцепту особа, що вказана у векселі як платник, стає акцептантом, тобто головним вексельним боржником. Акцептант відповідає за оплату векселя в зазначений термін, і у разі несплати власник векселя може подати позов проти акцептанта. Акцептовані банками векселі використовуються при наданні банками позик один одному. Можливий облік (нотація) тратти – її продаж комерційному банку до настання терміну

платежу. При цьому необхідний аваль – гарантія платежу авалістом (в даному випадку комерційним банком) за траттою. Передача векселів здійснюється за допомогою індосаменту - передатного напису.

Валютні ринки обслуговують міжнародний платіжний оборот, пов'язаний з оплатою грошових зобов'язань в іноземній валюті. Специфіка міжнародних розрахунків спричиняє необхідність обміну однієї валюти на іншу у формі їх купівлі-продажу.

Ринок капіталів включає відносини, що виникають з приводу акумуляції фінансово-кредитними установами грошових коштів фізичних і юридичних осіб та їх надання у вигляді позик на умовах зворотності, строковості та платності. Отже, об'єктом оперування є не самі гроші, а лише право на тимчасове користування грошовими коштами.

Характерною особливістю ринку капіталів є те, що попит і пропозиція тут є менш рухливими, рівень відсоткової ставки залишається більш стабільним, не так чутливо реагує на зміну кон'юнктури, як на ринку грошей.

Ринок цінних паперів охоплює первинні випуски та купівлю-продаж цінних паперів та включає до свого складу первинний ринок, біржу та позабіржовий (вуличний) ринок. Об'єктом на цьому ринку виступають акції, облігації та похідні цінні папери.

Ринок середньо- та довгострокових позик охоплює ті відносини між кредитором та позичальником, за яких терміни надання позикових коштів перевищують 1 рік.

Розмежування грошового ринку на ринок грошей і ринок капіталів має досить умовний характер. Адже запозичення грошей на строк до одного року зовсім не гарантує того, що наявний в обороті позичальника капітал не збільшиться протягом цього терміну. І навпаки, запозичення на строк більше року не гарантує того, що ці гроші не будуть використані для здійснення коротких платежів і не вплинуть на кон'юнктуру ринку грошей.

Грошовому ринку властиві елементи звичайного ринку – попит, пропозиція, ціна. Особливості грошового ринку визначають особливості кожного з елементів.

Попит на гроші відрізняється від попиту на інші товари. Гроші бажані не задля самих себе, а для того, щоб купувати необхідні товари. Гроші володіють через їхню представницьку вартість. Але зберігання грошей є обмеженим, оскільки нагромадження багатства у формі грошей, а не в інших формах характеризується вартістю втрачених можливостей: ми відмовляємося від процентного доходу, дивідендів, зберігаючи гроші «на руках» (ці втрачені можливості ще називають альтернативною вартістю грошей).

Попит на гроші зумовлений двома ключовими мотивами: потребою здійснювати транзакційні операції (мотив споживання) і бажанням володіти активами в майбутньому, тобто утримувати гроші як засіб нагромадження вартості.

Визначені мотиви зберігання грошей дозволяють зробити наступний крок і з'ясувати, які чинники формують **той чи інший обсяг попиту на гроші** (стор.6).

Аналіз впливу на попит ВВП.

Зміна обсягу номінального ВВП визначається двома самостійними чинниками – динамікою рівня цін («P») та рівня реального обсягу виробництва («Q»), кожний з яких може діяти незалежно один від одного. Наприклад, абсолютний рівень цін може зростати при незмінному обсязі реального виробництва, і навпаки, останній може зростати при незмінному рівні цін чи обидва показники можуть зростати водночас, але різними темпами. Тому зміна абсолютного рівня цін та реального обсягу виробництва розглядається як два самостійні чинники впливу на попит на гроші. Вплив кожного з цих чинників є прямо пропорційним – у міру зростання цін чи/та збільшення фізичного обсягу виробництва відповідно зростатиме попит на гроші, а при їх зниженні попит буде скорочуватися.

Як відомо з рівняння Фішера, при макроекономічному підході до аналізу попиту на гроші існує ще один (третій) чинник – швидкість обігу грошей. Чим вища швидкість обігу грошей, тим меншим буде попит на гроші, і навпаки. Тобто вплив цього показника на попит обернено пропорційний. Оскільки

швидкість обігу грошей формується під впливом багатьох чинників, то всі вони опосередковано теж впливають на попит на гроші. Швидкість обігу грошей є відносно стабільною на коротких проміжках часу, тому її вплив на попит мало відчутний. Через це до формули попиту на гроші чинник швидкості, як правило, не входить. Але взаємозалежність попиту від швидкості треба пам'ятати.

Аналіз впливу на попит норми відсотка.

При мікроекономічному підході до аналізу попиту на гроші замість швидкості обігу грошей використовується чинник зміни норми відсотка. Це пояснюється тим, що швидкість обігу грошей – явище потоку, і воно не кореспондує з попитом на гроші, який є явищем залишку. Попит на гроші здебільшого пов'язаний з тривалістю зберігання їх запасу індивідом: чим довше вони зберігаються в індивіда, тим більшим буде їх залишок і тим рідше вони передаватимуться одним індивідом іншому. А тривалість зберігання залежить від зміни очікуваного доходу на менш ліквідні (альтернативні грошам) активи, у тому числі й унаслідок зміни норми відсотка.

Звідси випливає що при зростанні очікуваного доходу (норми відсотка) на альтернативні грошам активи, попит на гроші буде знижуватися через можливість отримання додаткового прибутку, але при зниженні очікуваного доходу – зростати.

Функціональна залежність (обернено пропорційну) [попиту на гроші від рівня відсоткової ставки проілюстрована на стор.7.](#)

Вирішення питання про зберігання грошей у форм касових залишків чи фінансових активів здебільшого залежить від норми процента, яка в економічній теорії трактується як показник альтернативної вартості заощадження грошей.

Таким чином, можемо зробити висновок, що сукупний попит на гроші складається з двох частин: транзакційного (операційного) попиту (« M_1 ») – функції від доходу (« Q ») і попиту на портфельні активи (спекулятивного попиту « M_2 ») – функції від норми відсотка (« r »)

$$M_d = M_1 + M_2 = M(Q) + M(r) ,$$

Сучасна теорія грошей, крім цих трьох почала визнавати ще ряд чинників впливу на попит. Це, зокрема, накопичення багатства, інфляція, [зміни в очікуваннях перспектив щодо кон'юнктури ринку та ін.](#) (стор.8).

Важливо правильно визначити співвідношення пропозиції і попиту як двох складових грошового ринку: яка з них є первинною, а яка – вторинною.

Кейнсіанська парадигма стверджує, що оскільки з двох сил грошового ринку попит на гроші змінюється насамперед під впливом об'єктивних чинників, що формуються всередині сектора реальної економіки, а пропозиція грошей має переважно екзогенний характер, то тільки попит на гроші може бути первинним чинником у взаємодії з пропозицією грошей. Остання повинна у своїй динаміці постійно орієнтуватися і прилаштовуватися до зміни попиту на гроші. Тільки за цієї умови вплив суб'єктивного фактора на кон'юнктуру грошового ринку буде мінімізованим, а зміни ключових індикаторів ринку (маса грошей, рівень відсотка, рівень інфляції тощо) будуть об'єктивними і не матимуть руйнівних наслідків.

Представники монетариської школи дотримуються дещо інших позицій.

Банківська система управляє пропозицією грошей, тобто оперативно змінює масу грошей в обігу відповідно до зміни попиту на гроші, використовуючи наявні в її арсеналі інструменти. Серед них важливе місце належить таким макроекономічним показникам, як грошова база, банківські резерви, грошово-кредитний мультиплікатор. Вони широко використовуються під час визначення потенційних можливостей емісії і прогнозування динаміки грошової маси.

Грошову базу, яка має властивості мультиплікаційного впливу на пропозицію грошей, ще називають ланкою підвищеної ефективності або «сильних» грошей. Цей показник відомий у монетарній теорії як « M_h » – high-powered money – сильні гроші.

Він визначає категорію грошей, котра може безпосередньо контролюватися центральним банком, тобто належить до найважливіших показників діяльності банківської системи з погляду впливу на ситуацію, що складається на грошовому ринку.

За структурою грошова база складається з суми готівки в обігу, готівки в сейфах (залишків кас банків) і резервів комерційних банків, що перебувають на рахунках у центральному банку. При цьому загальний обсяг банківських резервів охоплює суму запасів готівки у [касах комерційних банків та їхніх коштів на рахунках у центральному банку](#) (стор. 9)

Банківські резерви – це резервна категорія, яка охоплює також готівку, що перебуває у касах банків. Характерною особливістю банківських резервів є те, що ці гроші не перебувають в обігу і не входять до складу грошових агрегатів «M0» та «M1». Проте, між банківськими резервами та масою грошей в обігу існує тісний зв'язок, який здебільшого впливає на структуру грошової маси. Це означає, що готівка може переходити у форму депозитних грошей, збільшуючи банківські резерви, і навпаки. В обох випадках загальна маса грошей - «M1» - залишиться незмінною. Наявність такого зв'язку створює монетарну базу для впливу на масу грошей через систему регулювання банківських резервів. Для цього в кожній країні вводиться механізм обов'язкового резервування банківських пасивів.

Якщо фактична сума резерву, включаючи залишок каси, виявиться меншою, ніж сума обов'язкового резерву, банк зобов'язаний негайно поповнити свої резерви. Якщо фактичний резерв виявиться більшим від обов'язкового, це свідчить про наявність у банку вільного (наднормативного) резерву, в межах якого комерційний банк може здійснювати кредитну експансію. Отже, вільні резерви відіграють роль кредитного потенціалу банку.

Зв'язок між монетарною базою та масою грошей в обігу можна визначити [за допомогою грошово-кредитного мультиплікатора](#) (стор.10).

Основний зміст грошово-кредитного мультиплікатора полягає в тому, що він показує, у скільки «т» разів може бути збільшена грошова маса в обігу у порівнянні з грошовою базою.

Звідси випливає висновок: взаємодія грошової бази (яку створює центральний банк) та грошово-кредитного мультиплікатора (як результату функціонування банківської системи) визначає потенційні можливості банківської системи в забезпеченні приросту грошової пропозиції.

Дестабілізація грошової системи, а звідси й розвиток інфляційних процесів, починається з порушення рівноваги на монетарному ринку, рівноваги між попитом і пропозицією грошей.

Існує кореляційний зв'язок між зростанням грошової пропозиції та попитом на гроші. З цієї причини на грошовому ринку завжди виникає проблема грошової рівноваги, що вимагає від державних органів знаходити такий грошовий механізм, який приводив би у відповідність виробництво і споживання, нагромадження та інвестиції.

Розглянемо механізм встановлення рівноваги на грошовому ринку.

На горизонтальній осі (стор. 11) показано загальну кількість грошей «M», по вертикальній – номінальну процентну ставку. Пряма «Ms», яка вертикальна осі абсцис, характеризує пропозицію грошей, яка вважається більш сталою (екзогенною) величиною; попит на гроші змінна величина, динаміка якої показана у вигляді лінії «Md», нахиленої донизу. За вищих відсоткових ставок суб'єкти ринку переміщують більшу частину своїх грошових залишків (що не приносять доходу) до високодохідних активів.

Перетин ліній «Md» і «Ms» в точці «E» визначає не лише момент встановлення рівноваги монетарного ринку, а й показник рівноважної норми відсотка, яка в даному разі є похідною величиною. За будь-якою більш низькою відсотковою ставкою рівень попиту на гроші буде перебільшувати їх кількісну пропозицію. І навпаки, з будь-якою більш високою процентною

ставкою пропозиція грошей перевищує рівень попиту. Лише в точці «Е» пропозиція і попит збігаються (рівноважні).

На стор. 12-13 [показано наслідки зміни в пропозиції або в попиті на гроші](#), що відбуваються на монетарному ринку.

У центрального банку виникли побоювання щодо інфляції і він вирішив зробити монетарну політику більш жорсткою, реалізуючи цінні папери і зменшуючи пропозицію грошей. Переміщення лінії « M_s » пропозиції грошей ліворуч означає, що за існуючої відсоткової ставки, запас грошей не забезпечує потреби суб'єктів ринку в грошах. Менша пропозиція грошей спричинила надлишковий попит на гроші. Суб'єкти ринку починають продавати свої активи і збільшувати запас грошей. Відсоткові ставки зростають доти, доки не буде досягнута нова рівновага у точці «Е», за нової вищої відсоткової ставки.

Послаблення монетарної політики або зменшення попиту на гроші призводить до протилежних результатів. Якщо центральний банк скуповує на відкритому ринку цінні папери і тим самим збільшує пропозицію грошей, тоді лінія « M_s » переміститься вправо « M_{s2} ». Тепер у точці «Е» спостерігається залишок пропозиції грошей. Нова рівновага буде досягнута в точці « E_2 » за нижчої відсоткової ставки. Таке зниження рівня відсоткової ставки спонукає суб'єктів ринку тримати активи в грошовій формі, оскільки альтернативна форма розміщення грошей у цінні папери є менш привабливою.

Отже, на монетарному ринку рівень відсоткової ставки змінюється таким чином, щоб відновити рівновагу між попитом і пропозицією. Збільшення маси грошей в обігу (грошових залишків) знижує рівноважну відсоткову ставку. Зростання цін або реальних доходів підвищує рівноважну відсоткову ставку.

Грошовий ринок та інфляція.

На стор. 14 [показано лінію сукупного попиту « \$M_d\$ » і лінію сукупної пропозиції « \$M_s\$ »](#). Лінія сукупного попиту « M_d », показує рівень випуску продукції і доходів, за яких видатки дорівнюють

доходам, а грошовий ринок знаходиться в стані рівноваги.

Лінія сукупної пропозиції « M_s » показує, який обсяг продукції господарські агенти готові запропонувати на ринку на кожному рівні цін. Отож, стан рівноваги на ринку буде знаходитися на перетині ліній « M_d » і « M_s », у точці « E ». У разі рівноважного рівня ціни « P_0 » попит відповідає обсягу продукції « Y_0 », який господарські агенти готові реалізувати на ринку.

Якщо лінія сукупного попиту « M_d' » стрімко зросте, то в основному пристосовуються ціни, а випуск продукції збільшується помірковано непомітно. Такий варіант називається «інфляцією попиту», оскільки зростаючий попит підштовхує вгору рівень цін « P' ». Причиною зростання цін є надмірний сукупний попит на гроші відносно загальної пропозиції товарів в умовах повної зайнятості.

Тепер розглянемо **зміни або порушення, які мають місце у сфері пропозиції** (стор. 15).

Припустимо, що ціни на фактори виробництва (на енергоносії) зростають. Господарські агенти, щоб покрити свої зростаючі витрати, намагатимуться продати свою продукцію за більш високою ціною. Лінія сукупної пропозиції під впливом зростаючих витрат зміщується вліво і вгору – із положення « M_s » в положення « M_s' ».

Зростання витрат виробництва призводить до утворення нової точки короткострокової рівноваги « E' ». Рівень цін зростає з « P_0 » до « P' », а реальний випуск продукції зменшується з « Y_0 » до « Y_1 ». Як бачимо, негативні зміни у сфері пропозиції викликають спад виробництва і зростання цін. Такий варіант називається «інфляцією витрат», оскільки ціни зростають за рахунок очікуваного збільшення витрат виробництва.

Приклади

Приклади розв'язання задач:

Грошовий ринок.

1) Швидкість обертання гривні:
 $V=12/t=12/4=3$ (оберти/рік).

2) Трансакційний попит на гроші:
 $Mt=ВНПн/V=2400/3=800$ (млрд.грн.).

3) Загальний попит на гроші:
 $Md=Mt+Ma$;
 $P = -0,25Ma + 0,25Mt + 150 = -0,25Md+350$.

4) Рівноважна процентна ставка
(з умови ринкової рівноваги $Md=Ms$):
 $Pp = -0,25 \cdot 1200 + 350 = 50$ (відсотків).

5) Рівноважна процентна ставка після зміни пропозиції грошей:
 $P'p = -0,25 \cdot 1300 + 350 = 25$ (відсотків).

Відповідь:

А) $Mt=800$ млрд. грн.; $P = -0,25Md+350$;

Б) $Pp = 50$;

В) $P'p = 25$.

Дано:
 $t = 4$ міс.;
 $ВНПн = 2400$ млрд.грн.;
 $P = -0,25Ma + 150$;
 $Ms=1200$;
 $M's = Ms+100 = 1300$.

А) $Mt - ?$; $Md - ?$
Б) $Pp - ?$
В) $P'p - ?$

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає суть грошового ринку?
2. З яких потоків складається грошовий ринок?
3. Як можна класифікувати канали грошового ринку?
4. Назвіть суб'єктів грошового ринку.

Додаткові джерела

1. Дзюблюк О.В. Гроші та кредит: Підручник. Т.:ТНЕУ, 2018. 892 с. (с. 194-239)
2. Щетинін А.І. Гроші та кредит: навч. посіб. Д: Університет митної справи та фінансів, 2019. 163 с. (с. 36-46)
3. Іванчук Н.В. Гроші та кредит: навч. посіб. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с. (с. 39-47)

Тема 8. Фінансові посередники на грошовому ринку

Поняття та його визначення

Банківська система – це підсистема кредитної системи, що є сукупністю центрального та комерційних банків різних типів та форм власності, які, у взаємодії між собою, утворюють єдине ціле, формуючи нові функції, спрямовані на забезпечення ефективного переміщення капіталу в межах всієї економічної системи держави.

Венчурний фонд – це корпоративний або пайовий недиверсифікований інвестиційний фонд, активи якого більш ніж на 50% можуть складатися з корпоративних прав і цінних паперів, які не торгуються на фондових біржах.

Інвестиційні фонди залучають кошти інвесторів, продаючи паї або акції.

Корпоративний інвестиційний фонд – це інститут спільного інвестування, який створюється у формі відкритого або публічного акціонерного товариства і провадить винятково діяльність із спільного інвестування.

Кредитна система – це частина фінансової системи, яка представлена тими її елементами, що безпосередньо здійснюють кредитні операції і регулюють їх виконання.

Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

Недержавний пенсійний фонд – це юридична особа, що має статус організації соціального забезпечення, яка створюється і функціонує винятково з метою накопичення пенсійних внесків учасників фонду (з подальшим управлінням і розміщенням

пенсійних активів через довірених осіб в інтересах одержання інвестиційного доходу), а також здійснює виплати учасникам фонду при виникненні у них пенсійних підстав на умовах і в розмірах, визначених пенсійними контрактами

Ощадно-позикова асоціація – невелика кредитна установа, яка не є банком.

Пайовий інвестиційний фонд є майновим комплексом без утворення юридичної особи, заснованим на довірчому управлінні майном фонду спеціалізованою компанією з метою збільшення вартості майна фонду.

Позиковий капітал – це сукупність грошових коштів, які надаються в тимчасове користування за умови повернення та сплати відсотків.

Фінансове посередництво - це діяльність фінансових посередників з акумуляції вільного грошового капіталу і розміщення його серед позичальників.

Фінансові посередники - це інститути, що виконують функцію каналів, за якими грошові кошти первинних кредиторів надходять до кінцевих користувачів.

Фінансові посередники депозитно-кредитного типу – це фінансові установи, що залучають грошові кошти у вигляді депозитів (вкладів) населення і підприємств, а також розміщують залучені кошти на фінансовому ринку шляхом надання кредиту та купівлі цінних паперів.

Хедж-фонд – це активно керований інвестиційний пул, необмежений нормативним регулюванням або схильний до слабого регулювання, недоступний широкому колу осіб і керований професійним керуючим з метою отримання абсолютного доходу, що відрізняється унікальною структурою винагороди за управління активами, а також наявністю власного вкладу керуючого в капіталі фонду.

Основні теоретичні положення

Характер грошового обігу і грошово-кредитна політика у великій мірі залежать від інституційних особливостей системи фінансового посередництва країни, яка, в свою чергу, формується і розвивається під вплив комплексу факторів: історичних, географічних, національних, політичних, економічних і разом з тим, зараз майже у всіх країнах вищеназвана система має ряд загальних характеристик, що стосуються принципів її побудови.

Грошовий ринок за характером зв'язку між кредиторами і позичальниками поділяється на два сектори: сектор прямого фінансування і сектор непрямого (опосередкованого) фінансування.

У секторі непрямого фінансування поруч з кредиторами і позичальниками, яких умовно можна назвати базовими суб'єктами ринку, з'являється третій – економічний посередник, який є самостійним і рівноправним суб'єктом грошового ринку. Подібно базовим суб'єктам, він формує власні зобов'язання і вимоги і на цій підставі емітує власні фінансові інструменти, які стають інструментом торгівлі на грошовому ринку. Зазначені суб'єкти називаються фінансовими посередниками.

Види та асортимент фінансових послуг, які надають фінансові посередники, залежать від рівня розвитку фінансового ринку країни та регулюються відповідним законодавством. В Україні види фінансових послуг затверджені [Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг»](#).

Для того, щоб зрозуміти роль посередництва, уявімо, з одного боку, велику фірму, яка потребує великої кількості грошових коштів для того, щоб інвестувати їх в бізнес, пов'язаний з ризиком. Фірмі протистоять індивідуальні ощадники, які не сприймають ризику і володіють невеликими сумами грошей (які можуть бути в будь-який момент затребувані). У такій ситуації фірма не здатна залучити грошові ресурси заощаджувачів без

послуг фінансового посередника для подолання протиріч інтересів позичальників і заощаджувачів найзручніше вдаватися до послуг фінансових посередників.

Функції фінансових посередників:

1) фінансові посередники істотно скорочують транзакційні витрати, тобто час і гроші, що витрачаються на здійснення фінансових угод. У них є для цього відповідний досвід і фінансові можливості.

2) фінансові посередники можуть вирішити проблему асиметричності інформації. Справа в тому, що на фінансових ринках одна сторона часто недостатньо добре знає іншу сторону, що ускладнює прийняття точних рішень. Наприклад, позичальник, який отримує позику, як правило, краще знає кредитора про свої майбутні доходи та ризик, пов'язаний з інвестиційними проєктами, для яких він бере позику.

Недолік інформації породжує проблеми, з якими фінансова система стикається на двох етапах: до і після угоди. До укладення угоди існує проблема несприятливого вибору, коли ненадійні позичальники надзвичайно активно прагнуть взяти кредит і тому мають більше шансів його отримати. В результаті кредитори можуть дати кредити саме ненадійним позичальникам. Після укладання угоди ризик полягає в тому, що позичальники можуть зайнятися небажаним для кредитора видом діяльності. Фінансові посередники підвищують ефективність кредитування, створюючи переваги як для кредиторів, так і для позичальників.

Процес [фінансового посередництва зображений](#) на стор.1

Переваги фінансового посередництва для кредиторів:

1) фінансові посередники знижують кредитний ризик (ризик неповернення боргу) за допомогою диверсифікації вкладень за видами фінансових інструментів, за часом і між кредиторами;

2) фінансові посередники мають можливість знайти надійних позичальників.

Переваги фінансового посередництва для позичальників:

- 1) фінансові посередники підшуковують прийнятних кредиторів;
- 2) зниження кредитного ризику за участю фінансових посередників веде до зниження кредитних ставок;
- 3) фінансові посередники задовольняють попит позичальників на великі кредити, маючи зв'язки з багатьма кредиторами;
- 4) фінансові посередники можуть сприяти перетворенню короткострокових кредитів в довгострокові.

Фінансове посередництво істотно відрізняється від брокерсько-дилерської діяльності. Особливість останньої полягає в тому, що брокери і дилери не створюють власних вимог і зобов'язань, а діють за дорученням клієнтів, отримуючи дохід у вигляді комісійної плати (брокери) або різниці в курсах купівлі та продажу (дилери). Фінансові посередники діють на ринку зовсім по-іншому - від свого імені і за власний рахунок, створюючи власні зобов'язання і власні вимоги. Тому їх прибуток формується як різниця між доходами від розміщення акумульованих коштів і витратами, пов'язаними з їх залученням.

Фінансове посередництво в інституційному, функціональному та операційному аспектах пройшло довготривалий шлях еволюції від примітивних міняйл до фінансових супермаркетів. Еволюційний шлях розвитку фінансового посередництва можна поділити на декілька етапів:

- 1) зародження обмінних та позиково-депозитних операцій (23 ст. до н. е. – 5 ст. н. е.);
- 2) розвиток банківського посередництва в середньовіччі (5–17 ст.);
- 3) фінансове посередництво в період промислової революції (18–19 ст.);
- 4) формування банківських систем та виникнення центральних банків (20 ст.);

5) фінансове посередництво в епоху фінансової економіки (початок 22 ст.)

Більш правомірною є класифікація всіх фінансових посередників за одним критерієм-участі їх у формуванні пропозиції грошей. За цим **критерієм вони поділяються на дві групи** (стор.2).

На сьогоднішній день всіх діючих фінансових посередників можна розділити на три типи в залежності від специфіки виконуваних операцій:

1. До фінансових посередників депозитно-кредитного типу належать комерційні банки, позичково-ощадні асоціації, взаємні ощадні банки, поштово-ощадні установи, небанківські кредитні організації, мікрофінансові організації, будівельні товариства, кредитні спілки та кооперативи. Вони керують ліквідністю своїх клієнтів, організують грошові перекази, залучають кошти у вклади і надають різноманітні кредитні продукти, мінімізуючи трансакційні витрати і ризики.
2. До контрактно-ощадних інститутів належать страхові компанії та пенсійні фонди. Вони залучають кошти у вигляді внесків за контрактами, що укладаються між ними і клієнтами.
3. Інвестиційні фінансові посередники надають клієнтам допомогу в розміщенні вільних грошових коштів у високоприбуткові фінансові інструменти. До них відносяться фінансові компанії, пайові фонди, хеджеві фонди, загальні фонди банківського управління (ЗФБУ), іпотечні банки та кредитні брокери.

Також на фінансовому ринку діє ряд інститутів, що надають відмінні від перерахованих вище послуг, але також сприяють трансформації вільних грошових коштів в інвестиції. До них відносяться професійні учасники ринку цінних паперів (брокери, дилери, депозитарії, довірчі керуючі та ін.), факторингові та форфейтингові компанії, лізингові компанії, фондові та валютні біржі.

Що таке фондова біржа та як вона працює можна дізнатися з відео

Що таке фондова біржа?

Переважання на національних фінансових ринках того чи іншого типу фінансових посередників визначає специфіку проведених на них операцій. Так, фінансовий ринок США, Канади, Японії відрізняється переважним розвитком фондового ринку і високим ступенем інвестиційної привабливості, в той час як на фінансовому ринку Німеччини, Швейцарії, Китаю переважає банківське посередництво.

Однією з основних форм вияву фінансового посередництва є посередництво в кредиті, яке передбачає акумуляцію тимчасово вільних коштів одних суб'єктів економіки та надання їх іншим суб'єктам, що потребують додаткових ресурсів для свого розвитку. Сукупність функціональних, інституційних та правових аспектів кредитного посередництва зумовила формування кредитної системи.

Відповідно до функціонального підходу кредитна система виконує такі специфічні функції:

- обслуговування обороту товарів і послуг шляхом кредитування. В ринковій економіці кредит є основною рушійною силою її розвитку, адже дозволяє суб'єктам економіки залучити грошові ресурси на визначений строк та

в необхідному обсязі, виконуючи при цьому умови платності, строковості та повернення;

- трансформація грошових фондів у позиковий капітал і подальше використання цього капіталу у вигляді економічних ресурсів, спрямованих на обслуговування процесу виробництва. Саме кредит є формою руху позикового капіталу. При наданні позики грошові кошти спочатку переходять від кредитора до позичальника. Після цього, коли сума погашається, грошові кошти переходять від позичальника кредитору. При цьому сплачується певний відсоток позики. Додаткова вартість в цьому разі є джерелом прибутку та відсотка;
- забезпечення ефективності грошового обігу. Кредитна система створює умови для взаємного зарахування платежів, прискорення обороту грошей та утворення різноманітних їх форм, зменшуючи потреби безпосереднього обігу банкнот та підвищуючи ефективність грошового обігу.

Відповідно до іншого підходу у структуру кредитної системи доволі часто зараховують всі або більшість інститутів, які можуть розглядатися як фінансові посередники загалом, зокрема страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні фонди і компанії, фінансові компанії, благодійні фонди, заклади мікрокредитування, ломбарди та ін.

При такому розширеному трактуванні передбачається, що будь-який фінансовий інститут здійснює кредитну функцію в тій чи іншій формі. При цьому варто зауважити, що велика кількість із сучасних фінансових посередників за організаційною структурою, призначенням чи правовою формою не має права надавати позики юридичним і фізичним особам. Це стосується, зокрема, інвестиційних фондів і компаній, страхових компаній і пенсійних фондів. Переважно ці інститути фінансового ринку здійснюють інвестиції в цінні папери.

Страховим компаніям і пенсійним фондам дозволено також інвестувати кошти в нерухомість, банківські вклади (депозити), валютні цінності, грошові кошти на розрахунковому рахунку.

Інвестиції в пайові цінні папери за своєю сутністю не можуть розглядатися як форма кредиту. Єдиною підставою віднесення зазначених інституцій до кредитного сектору є інвестування ними коштів у боргові цінні папери, особливо державні та муніципальні, оскільки такі інвестиції є формою позики.

Кожній країні властива своя структура кредитної системи, однак в загальному основу її становить певна сукупність кредитних інститутів (банки, кредитні спілки, фінансові компанії, ломбарди) та їх контролюючих органів (центральні банки, державні спеціалізовані інститути), а також різні кредитні об'єднання, такі як фінансові союзи, асоціації, холдинги тощо.

Інституційна структура кредитної системи може бути [відображена у вигляді такої структурно-логічної схеми](#) (стор.3)

Слід зазначити, що у сучасних умовах сегментована кредитна система за ефективністю поступається універсальній, адже в умовах обмежень банки втрачають свою конкурентоспроможність як порівняно з іншими фінансовими інститутами, так і щодо зарубіжних банків. В умовах обмежень банківський бізнес не стає більш стійким, а, навпаки, витісняється із певних сегментів фінансового ринку.

За типом господарювання кредитні системи поділяють на два типи: централізовану і ринкову.

Кредитні системи класифікують за ступенем їх розвитку. За цією ознакою можна визначити два типи кредитних систем: розвинені і ті, що розвиваються.

Розвиненими кредитними системами можна назвати ті, які не тільки містять всі необхідні елементи, а й забезпечують їх взаємодію.

Кредитні системи, які належать до тих, що розвиваються, характеризуються обмеженим колом кредитних інститутів та кредитних послуг, а також дисбалансом в правовому полі їх діяльності.

За географічною ознакою кредитні системи поділяються на два типи: міжнародні кредитні системи і

національні кредитні системи. Кредит є інтернаціональною вартісною категорією. Він «не знає кордонів»: його суть, закони руху визначаються загальноекономічними факторами. Будучи поворотною формою руху вартості, кредит не змінює своєї суті ні в Англії, ні у Франції, ні в Німеччині, ні в Україні. Незмінними залишаються і принципи кредиту. На міжнародному рівні повністю зберігає своє значення не тільки фундаментальний блок, а й організаційний і регулюючий блоки, а також взаємодія між ними. Крім того, під впливом процесів глобалізації загальними стають також ті норми, які регулюють процес кредитування в рамках груп країн (наприклад, у країнах ЄС), формують загальні правила ведення кредитного господарства. Однак, у кожній країні за незмінної важливості будь-якого елемента системи об'єкти і види кредиту, умови й механізм кредитування, банківське законодавство можуть мати певні особливості. Відповідно неминуче існування національних банківських систем, в яких зберігаються національні традиції, культура здійснення кредитних операцій.

Незважаючи на тип кредитної системи, основним її елементом є банківська система, яка за специфікою та географічним охопленням виконує функцію основного фінансового посередника на кредитному ринку. Банки з-поміж всіх кредитних посередників мають найбільші можливості акумуляції та перерозподілу грошових ресурсів на кредитній основі, а також можуть створювати кредитні гроші та залучатися кредитною підтримкою з боку центрального банку. Окрім цього, банки у зв'язку із давньою історією формування регулятивних механізмів банківської діяльності є більш захищеними від ризиків, ніж небанківські кредитні інститути. Однак ортодоксальна та консервативна специфіка функціонування банківської системи стимулюють створення небанківських кредитних інститутів, які, перебуваючи під меншим регулятивним впливом, розширюють свою діяльність на нішеві сегменти кредитного ринку, такі як: споживче кредитування, кредитування під заставу речей особистого та побутового вжитку, переуступлення права вимог за кредитом тощо.

Упродовж тривалого історичного розвитку банківські системи різних країн світу пройшли певний еволюційний шлях від однорівневої до трирівневої структури. Кожна із цих структурних відображень організації банківської системи країни має певні недоліки та переваги.

Однорівнева банківська система. Специфіка функціонування банківської системи однорівневого типу полягає у наявності горизонтальних зв'язків між банківськими структурами, коли всі банки країни, в тому числі і центральний банк, розташовані на одному щаблі ієрархії. Переважно однорівнева банківська система функціонує в тих державах, де не існує центральний банк або, навпаки, є лише центральний банк. Можливий варіант, коли центральний банк конкурує з іншими державними банками, проте ці структури виконують одні й ті самі операції з розрахунково-кредитного обслуговування клієнтів. Банківські системи без центрального банку є рідкісним винятком, адже всі банки в цій системі можуть здійснювати будь-які операції, в тому числі емісію грошових знаків. Як приклад країн з однорівневою системою такого типу можна навести Гонконг і Люксембург. У Люксембурзі сьогодні ведуться роботи зі створення центрального банку, а донедавна функції регулюючого органу люксембурзької банківської системи здійснював Банк Англії.

На сучасному етапі розвитку більшості країн світу властива дворівнева банківська система, яка охоплює центральний банк, основне призначення якого – монопольна емісія грошей та підтримання купівельної спроможності національної грошової одиниці, і систему банків та інших небанківських організацій, що здійснюють грошово-кредитне обслуговування юридичних і фізичних осіб. Дворівневий характер сучасної банківської системи зумовлений суперечливими ринковими відносинами, які, з одного боку, вимагають свободи підприємництва і свободи розпорядження приватними фінансовими засобами, що забезпечується комерційними банками; а з іншого – потребують певного державного регулювання, що передбачає існування особливого інституту у вигляді центрального банку.

Дворівнева банківська система зумовлює виникнення відносин двох типів:

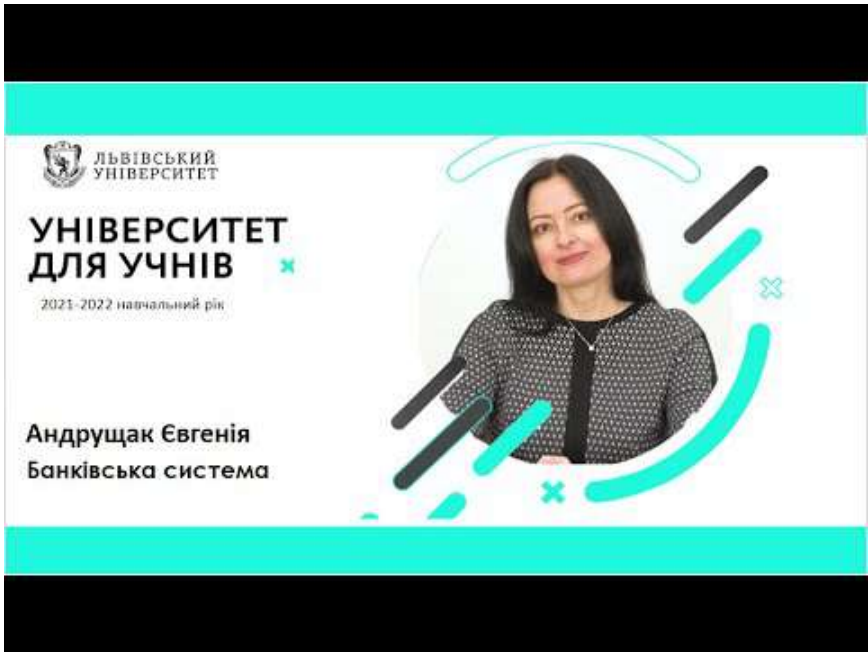
- по вертикалі – відносини підпорядкування між центральним банком як керуючим центром і низовими ланками – комерційними банками і, в деяких країнах кредитними небанківськими установами;
- по горизонталі – відносини рівноправного партнерства між різними низовими ланками.

В світовій банківській системі виділяють трирівневу банківську систему, яка має два регулятивні рівні. До таких систем належать банківські системи США та ЄС. Варто зауважити, що трирівневі банківські системи США та ЄС були сформовані в процесі їх історичного розвитку та особливостей політичної структури.

Однак найбільш ефективним типом банківських систем є дворівнева банківська система, де центральний банк виконує функції єдиного емісійного центру, банку банків, банку уряду та провадить грошово-кредитну політику, за рахунок чого здійснює регулятивний вплив на перерозподіл грошових потоків у країні через другий рівень банківської системи – комерційні банки. Дворівнева банківська система зумовлює виникнення специфічних взаємозв'язків між центральним банком і комерційними банками, які формують нові функції банківської системи, що **визначають її роль в економіці країни** (стор. 4)

Наведений комплекс взаємозв'язків між центральним і комерційними банками дозволяє проводити ефективну грошово-кредитну та валютну політику і досягати цілей економічного розвитку держави. Крім цього, такі взаємозв'язки між комерційними банками та центральним банком формують три основних функції банківської системи: трансформації активів, організації та контролю платіжного обороту і грошових потоків держави, забезпечення ліквідності. Через виконання цих функцій банківська система виконує роль основного посередника руху капіталу в межах економіки держави та транслятора монетарної політики.

В Україні банківська система виконує провідну роль у розвитку економіки як її найбільш розвинута ланка, яка через кредитний механізм забезпечує економічне зростання.

Впродовж розвитку банківська система України пройшла кілька етапів, які відображають формування певних [принципів](#), [механізмів та напрямів розвитку банківської справи в країні](#) (стор. 5).

Небанківські фінансово-кредитні установи виступають як фінансові посередники на грошовому ринку. Вони, як і банки, акумулюють заощадження населення і надають кредити, але, на відміну від банків, ці установи залучають ті заощадження, які банківська система не може прийняти або не може задовольнити індивідуальні умови інвестора з розміщення своїх коштів. Крім того, вони також надають специфічні види кредитів, наприклад, у формі покупки цінних паперів, лізингу тощо.

В економічній літературі небанківські фінансово-кредитні посередники поділяються за видами операцій і послуг, які вони надають, видами ринків, на яких працюють, однак найбільш поширеною класифікацією небанківських фінансово-кредитних посередників є класифікація за характером проведення фінансових операцій. За цим критерієм (стор.6) **небанківські фінансово-кредитні посередники поділяються на три групи:**

- фінансові посередники кредитно-депозитного типу;
- фінансові посередники контрактного типу;
- фінансові посередники інвестиційного типу.

Важливим елементом системи небанківських фінансово-кредитних посередників є лізингові компанії, які фінансують придбання лізингоодержувачами основних засобів у промислових компаній.

Суть лізингової операції полягає в наступному. Потенційний лізингоодержувач, у якого немає вільних фінансових коштів, звертається в лізингову компанію з діловою пропозицією про укладення лізингової угоди. Відповідно до цієї угоди лізингоотримувач вибирає продавця, що має потрібний товар або потрібне майно, далі лізингодавець набуває його у власність і передає його лізингоодержувачу в тимчасове володіння і користування за обумовлену в договорі лізингу плату. Після закінчення договору залежно від його умов майно/товар повертається лізингодавцю або переходить у власність лізингоодержувача.

Певну нішу кредитного ринку займають факторингові компанії, які здійснюють кредитування своїх клієнтів шляхом викупу короткострокової дебіторської заборгованості. Основним принципом факторингу є відшкодування факторинговою компанією постачальнику частини суми платежу за борговими вимогами до платників. Перерахування решти суми платежу за поставлені товари здійснюється факторинговою компанією після надходження коштів від платника. Проте може здійснюватися негайне відшкодування постачальнику повної

суми боргу (за вирахуванням комісійної винагороди і відсотків за кредит).

Наближеними за суттю до факторингових компаній є форфейтингові компанії, які виконують аналогічні функції з викупу платіжних вимог, що засвідчуються комерційними векселями на довгостроковий період. Однак, на відміну від факторингових компаній, форфейтингові компанії провадять свою діяльність здебільшого на міжнародних фінансових ринках, а також надають кредит на всю суму угоди. Окрім цього, форфейтингові компанії беруть на себе комерційний ризик несплати з боку споживача, відмовляючись від регресу вимог до постачальника. Необхідно зазначити, що в схемі форфейтингу бере участь, як правило, банк, який здійснює авалування (зобов'язання сплатити вексель повністю) векселів, що використовуються для розрахунків, тобто гарантує оплату товару, що поставляється. Форфейтингова компанія надає кредити під середньо- і довгострокові договори між постачальниками і споживачами.

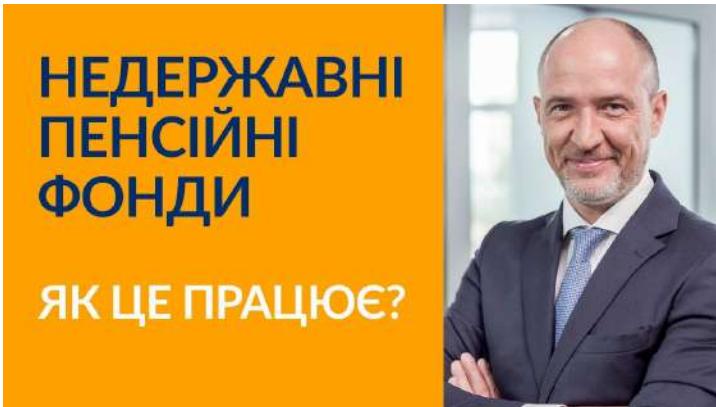
Достатньо розвинутими та активними в умовах кризи кредитними інститутами є ломбарди як спеціалізовані кредитні установи, які надають короткотермінові позики під заставу особистого майна позичальника.

Для розвинених економік дуже важливим джерелом фінансових коштів є фінансові посередники контрактного типу. До них відносяться страхові компанії і пенсійні фонди.

Страхові компанії є юридичними особами, які залучають кошти клієнтів під певні зобов'язання і сплачують цим клієнтам визначену суму коштів у разі настання страхового випадку. Страхова компанія, тобто страховик – це за своєю сутністю організація, яка згідно з отриманою ліцензією бере на себе за певну плату зобов'язання у разі настання страхового випадку відшкодувати страхувальникові чи особам, яких він назвав, завданий збиток або виплатити страхову суму. За формою власності страховики можуть бути державними і приватними. За характером роботи страховики поділяються на три групи: 1)

такі, що страхують життя; 2) здійснюють страхування майна; 3) надають винятково перестраховальні послуги.

Пенсійні фонди – це спеціалізовані фінансові інститути, призначенням яких є здійснення виплат пенсій за старістю або у зв'язку з інвалідністю. Пенсійні фонди поділяються на державні та недержавні залежно від керуючої компанії. Пенсійні фонди утворюються за рахунок внесків працюючих і підприємців та володіють значними сумами грошових коштів, які вкладають в акції та облігації різних підприємств.

Існують також фінансові посередники, що дозволяють приватним інвесторам, які бажають не просто зберегти, а й

примножити свої кошти, зробити це з більшою ефективністю і меншим ризиком.

При цьому інвестування через такого фінансового посередника дає власнику коштів певні переваги:

- 1) оцінювання фінансових інструментів проводиться професіоналами;
- 2) маючи спочатку невелику суму, можна скористатися всіма вигодами від диверсифікації вкладень;
- 3) можна досягти значної економії часу на укладення угод, оскільки всі операції з купівлі та продажу фінансових інструментів здійснює посередник. В результаті для приватного інвестора скорочується ризик і зростає прибутковість вкладень, що приводить до підвищення схильності до інвестування і в результаті цього до зростання можливостей для залучення коштів у компаній і держави.

Отже, зважаючи на швидкі темпи розвитку фінансових інновацій, появу нових фінансових інструментів та нових сегментів фінансового ринку, система небанківських фінансово-кредитних посередників буде і надалі розширювати сфери своєї діяльності та утворювати значний рівень конкуренції для традиційних банківських установ, опановуючи щораз нові ніші на ринку та пропонуючи інноваційні фінансові продукти для дедалі ширшого кола клієнтів.

Приклади

1. Відносини з фінансовими посередниками:

<https://wrddwall.net/uk/resource/28655809>

2. Установи:

<https://wrddwall.net/uk/resource/37929988>

3. Переваги фінансового посередництва:

<https://wrddwall.net/uk/resource/52674710>

4. Кредитна система:

<https://wrddwall.net/uk/resource/52675403>

Банківська система:

<https://wrddwall.net/uk/resource/52675655>

Додаткові джерела

Основні літературні джерела

1. Дзюблюк О.В. Гроші та кредит: Підручник. Т.:ТНЕУ, 2018. 892 с. (с. 546-585)
2. Щетинін А.І. Гроші та кредит: навч. посіб. Д: Університет митної справи та фінансів, 2019. 163 с. (с. 111-123)
3. Іванчук Н.В. Гроші та кредит: навч. посіб. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с. (с. 167-176, 207-220)

Додаткові джерела

1. Суздаєва О.С. (2020) [Недержавні пенсійні фонди: сучасний стан і перспективи розвитку](#)

Тема 9. Центральний та комерційні банки України

Поняття та його визначення

Банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків.

Банківські послуги – це ті дії банківських установ на замовлення клієнтів, які не пов'язані із залученням додаткових ресурсів.

Державний банк – це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі.

Залучені кошти – сукупність тимчасово вільних коштів підприємств, організацій, фондів, населення, які розміщуються їх власниками в банківській установі на певних умовах і використовуються банком з метою отримання прибутку чи забезпечення ліквідності.

Інвестиційні банки здійснюють мобілізацію довгострокового позичкового капіталу і надають його підприємницьким структурам і державі. Механізмом залучення коштів клієнтів є емісія і розміщення облігацій та інших видів зобов'язань (сертифікатів, векселів).

Інвестиційні цінні папери – це боргові зобов'язання у вигляді акцій, облігацій, векселів, сертифікатів тощо.

Іпотечні банки спеціалізуються на видачі довгострокових позичок під заставу нерухомості – землі і міських будівель. Ресурсами іпотечних банків є власні накопичення та іпотечні облігації.

Контокорентний рахунок (поточний рахунок з овердрафтом) – це активно-пасивний рахунок, на якому обліковуються всі операції банку з клієнтом.

Ломбардні кредити надаються банкам, які зобов'язані зберігати у НБУ на засадах забезпечення цінні папери державного боргу та ліквідні корпоративні цінні папери, які входять до ломбардного списку НБУ.

Нерозподілений прибуток – це та частина чистого прибутку банку, яка залишається після сплати податків, формування резерву та виплати дивідендів акціонерам.

Основні засади грошово-кредитної політики – це комплекс заходів та монетарних інструментів, за допомогою яких НБУ передбачає здійснювати управління грошовим оборотом, забезпечуючи економічну та фінансову стабільність, які є основою стабільності національної валюти.

Ощадні банки – це банки, головним клієнтом яких є переважно населення. Вклади населення залучаються на поточні, інвестиційні та інші рахунки. Розміщення коштів здійснюється у формі надання споживчих, іпотечних, бланкових (незабезпечених) кредитів, купівлі акцій та облігацій. Ощадні банки широко кредитують населення за допомогою кредитних карток.

Пасивні операції – це операції, за допомогою яких банки формують свої грошові ресурси для проведення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.

Простий позичковий рахунок є найбільш поширеною формою банківського кредитування. На ньому може бути тільки активне (дебетове) сальдо, кожний факт видачі і погашення кредиту оформляється відповідними документами клієнта або банку (платіжне доручення, розпорядження кредитного відділу банку операційному відділу тощо).

Ресурси комерційних банків – це сукупність грошових коштів, що перебувають у його розпорядженні і використовуються для виконання певних операцій. Їх поділяють на власні, залучені і позичені.

Сек'юритизація активів – це переоформлення (продаж) частини доходних активів (головним чином зобов'язань клієнтів

по виданих позиках) на цінні папери з подальшим їх продажом на відкритому ринку з метою залучення додаткових коштів.

Сертифікат – це цінний папір, що може використовуватися його власником як платіжний засіб і мати обіг на фондовому ринку.

Спеціалізований банк – це банк, який має вузько спрямовану сферу діяльності або обслуговує певні галузі економіки, які функціонують в означеному сегменті ринку.

Спеціальний позичковий рахунок застосовується банком в окремих випадках, наприклад при кредитуванні позичальника під заставу векселів.

Строкові депозити (вклади) – це кошти, які розміщені у банку на певний строк не менше одного місяця і можуть бути вилучені після закінчення цього терміну або після попереднього повідомлення банку.

Універсальний банк – це банк, який надає значну кількість комплексних послуг клієнтам різних форм власності незалежно від їх галузевої приналежності.

Основні теоретичні положення

Центральні банки

Головною ланкою банківської та кредитної системи будь-якої держави є центральний банк.

У своєму нинішньому вигляді центральні банки існують відносно недавно. Одночасно з розвитком кредитної системи проходив процес централізації банківської емісії в окремих великих комерційних банках. Підсумком цього процесу стало закріплення за одним з банків монопольного права на випуск банкнот. Спочатку такий банк називався емісійним або національним, а в подальшому – центральним, що відповідало його особливому положенню у кредитній системі.

Зважаючи на особливе місце центрального банку та важливість покладених на нього завдань, центральні банки мають тісні взаємовідносини із державними органами. Так, в багатьох країнах центральний банк належить державі, але існують й інші варіанти. Так, з точки зору власності на капітал центральні банки поділяються на [державні](#), [акціонерні](#) та [змішані](#) (стор.1).

Після завершення процесу демонетизації золота, який офіційно був закріплений на Ямайській валютній конференції, в усіх країнах банкнотна емісія має фідучіарний характер (тобто не забезпечена золотом). За таких умов в кожній країні Центральний банк, як правило, має монопольне право емісії банкнот і розмінної (білонної) монети. Він зазвичай організовує виготовлення грошей, регулює їх обіг, вилучає з обігу фальшиві та зношені гроші, здійснює їх утилізацію. Центральний банк здійснює емісію готівки для того, щоб забезпечити нею комерційні банки в обмін на їх резерви. Комерційні банки постачають готівку своїм клієнтам (вкладникам) в обмін на їх депозити в банках, залишаючи у своїх касах незначну суму готівки як резерв. Готівка, що емітована центральним банком, випущена в обіг комерційними банками і циркулює в позабанківській сфері, є важливим компонентом пропозиції грошей.

Центральний банк, посідаючи чільне місце в банківській системі, об'єднує в собі функції особливого головного банку країни та державного органу. Це визначається його особливою роллю як в банківській системі, так і в економіці країни в цілому.

Правовий статус центрального банку можна охарактеризувати таким чином: це державний орган управління з покладеними на нього особливими завданнями у сфері грошово-кредитних відносин і банківської діяльності. Для виконання цих завдань центральний банк наділяється відповідними державно-владними і цивільно-правовими повноваженнями. Він є самостійною юридичною особою; його майно відокремлене від майна держави; центральний банк може ним розпоряджатись як власник. Він не є комерційною організацією.

Характер взаємовідносин центральних банків з органами державної влади за своїм змістом і формою в різних країнах неоднаковий. У цих взаємовідносинах слід виділити два важливі аспекти.

Перший аспект стосується рівня самостійності, незалежності центрального банку у визначенні і реалізації монетарної політики. Сьогодні у більшості країн з розвинутою ринковою економікою центральні банки або взагалі нікому не підзвітні (Німеччина), або підзвітні вищому законодавчому органу державної влади (США, Японія, Європейський економічний і валютний союз) і є незалежними від органів державної влади у встановленні цільових орієнтирів монетарної політики й у виборі інструментів регулювання грошового обігу.

Другий аспект стосується взаємовідносин центрального банку з урядом з приводу фінансування дефіциту державного бюджету. Для того щоб уряд не мав можливості чинити тиск на центральний банк, у багатьох країнах центральному банку на законодавчому рівні забороняється надавати уряду прями кредити на фінансування бюджетного дефіциту, а також забороняється купувати державні цінні папери на первинному ринку. Операції з цінними паперами центральні банки можуть здійснювати тільки на вторинному ринку з метою регулювання грошового обігу.

Особливою є також клієнтура центральних банків. Зазвичай, клієнтами центрального банку є комерційні банки та Уряд.

Різноманітні функції, які виконує центральний банк у фінансово-економічній системі країни підпорядковані його головній меті.

Головна мета діяльності центрального банку – забезпечення стабільності національної грошової одиниці.

Всі функції центрального банку можна об'єднати в три групи (стор. 2).

Важливою є регулююча функція, яка притаманна всім без винятку центральним банкам, і включає розробку та проведення грошово-кредитної політики.

Не менш важливою регулюючою функцією центрального банку є регулювання попиту та пропозиції на кредит та іноземну валюту, що здійснюється за допомогою проведення інтервенцій на грошовому та валютному ринках. З метою кредитної рестрикції центральні банки застосовують заходи по зниженню рівня ліквідності кредитно-банківських інститутів, а при кредитній експансії застосовують протилежні дії. Аналогічне значення мають валютні інтервенції.

Контроль за функціонуванням кредитно-банківської системи – одна з основних функцій центрального банку, яка обумовлена необхідністю підтримання стабільності цієї системи, оскільки довіра до національної грошової одиниці припускає наявність стійких та ефективно працюючих кредитно-банківських інститутів.

Як правило, нагляд за кредитно-банківською системою здійснюється безпосередньо центральними банками, але у Бельгії, Німеччині, Швейцарії та Японії органи нагляду інституційно відокремлені від центрального банку.

Не менш важливою контрольною функцією центрального банку є здійснення валютного контролю та валютного регулювання. Ступінь жорсткості валютного контролю та валютою регулювання залежить передусім від загального валютно-

економічного стану в країні. Так, в країнах, що розвиваються, контролю, як правило, підлягає дуже широке коло операцій по зовнішніх платежах та розрахунках, що обумовлено необхідністю регламентації витрачання іноземної валюти. Навпаки, найбільш розвинуті в економічному відношенні країни йдуть шляхом лібералізації валютного контролю.

Забезпечення безперебійного функціонування системи розрахунків – одна з обслуговуючих функцій центрального банку.

Першочергово діяльність центрального банку в цій сфері обмежувалась випуском в обіг паперово-грошових знаків. Грошова емісія і зараз складає основу діяльності всіх центральних банків. В подальшому з розвитком безготівкових розрахунків центральний банк почав виступати в ролі організатора і учасника платіжно-розрахункових відносин. Знаходячись в центрі потоку грошових коштів, центральні банки повинні забезпечувати швидке та безперебійне функціонування механізму безготівкових розрахунків та платежів. Разом з тим безпосередня участь центральних банків у платіжних системах не є обов'язковою; деякі центральні банки обмежуються контролем за діяльністю цих систем.

Інша обслуговуюча функція центрального банку – кредитування кредитно-фінансових інститутів та уряду. Посідаючи місце кредитора останньої інстанції, центральні банки надають позики кредитно-фінансовим установам, які зазнають тимчасових труднощів пов'язаних з недостатністю фінансових ресурсів.

За допомогою кредитування уряду центральні банки здійснюють фінансування державного боргу та дефіциту державного бюджету. Це особливо широко використовується в країнах, що розвиваються, де позики центрального банку уряду складають значну частину їх активів. Навпаки, розвинуті держави уникають подібної практики. В зв'язку з цим ця функція відноситься не до основних, а до додаткових.

Ще одна обслуговуюча функція центрального банку – здійснення ним ролі фінансового агента уряду, тобто

обслуговування урядових рахунків та управління активами різних урядових відомств. В деяких країнах, наприклад в США, центральні банки здійснюють цю функцію разом з комерційними банками. В інших державах, наприклад в Італії, центральний банк є практично бухгалтером урядових установ.

Додаткові функції центрального банку не пов'язані безпосередньо з його головним завданням (збереження стабільності національної грошової одиниці), але сприяють його реалізації. До числа **таких функцій відносять** (стор.3).

Завдання всіх центральних банків – випуск в обіг банкнот та забезпечення їх циркуляції на території країни.

В Україні центральним банком є Національний банк України (НБУ).

Він представляє собою перший рівень банківської системи. НБУ створений у 1991 році згідно з [Законом України «Про банки і банківську діяльність»](#) і діє на підставі [Закону «Про Національний банк України»](#).

Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом державної власності та перебуває у його повному господарському контролі. Статутний капітал банку є державною власністю і слугує для забезпечення зобов'язань банку.

Згідно з чинним законодавством передбачена така система (структура) Національного банку: центральний апарат, територіальні управління в областях, розрахункові палати, Банкнотно-монетний двір, Фабрика банкнотного паперу, Державна скарбниця, Центральне сховище грошей, спеціалізовані підприємства та установи, необхідні для забезпечення діяльності банку.

Національний банк є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах кошторису, затвердженого Радою НБУ. У разі перевищення доходів над видатками різниця вноситься до державного бюджету, а перевищення видатків над доходами покривається за рахунок державного бюджету, наступного за звітним роком. Кошторис доходів і видатків повинен забезпечувати можливість виконання банком його функцій. Одержання прибутку не є метою діяльності банку.

НБУ як центральний банк країни суттєво впливає на стан розвитку економіки, оскільки є провідником монетарної політики. Щорічно НБУ розробляє основні засади грошово-кредитної політики, що є складовою загальноекономічної політики держави. Вони зорієнтовані на реалізацію її основних цілей і завдань та спрямовані на забезпечення стабільності національної валюти, цінової стабільності і на підвищення ефективності функціонування банківської системи країни. Як діяльність НБУ пов'язана із стримування інфляції можна дізнатися із наступного відео:

НБУ відповідно до макроекономічних показників загальноекономічної політики держави [встановлює цільові орієнтири монетарної політики](#) (стор. 4).

Досягнення встановлених орієнтирів НБУ забезпечує шляхом регулювання грошового ринку за допомогою монетарних інструментів як ринкового, так і адміністративного характеру.

Але доцільно зауважити, що забезпечити рівномірне економічне зростання, стабілізацію зайнятості і цін заходами тільки монетарної політики неможливо. Для вирішення таких макроекономічних завдань держава насамперед повинна забезпечити:

- оптимізацію структури реальної економіки;
- реалістичний державний бюджет на бездефіцитній основі.

У свою чергу, діяльність НБУ як центрального банку країни має бути спрямована на:

- забезпечення внутрішньої та зовнішньої стабільності гривні, як необхідної передумови економічного зростання та підвищення добробуту населення;
- забезпечення фінансової стійкості банківської системи;
- стимулювання кредитно-інвестиційної діяльності комерційних банків, з тим щоб вони більш інтенсивно підтримували реальну економіку.

Комерційні банки.

Основою функціонування банків в Україні є [Закон України «Про банки і банківську діяльність»](#).

Сутність банку з економічної точки зору полягає в тому, що банк через надання різноманітних послуг сприяє розвитку розрахунків та є установою, що має право виробляти особливий, специфічний товар – гроші та платіжні засоби.

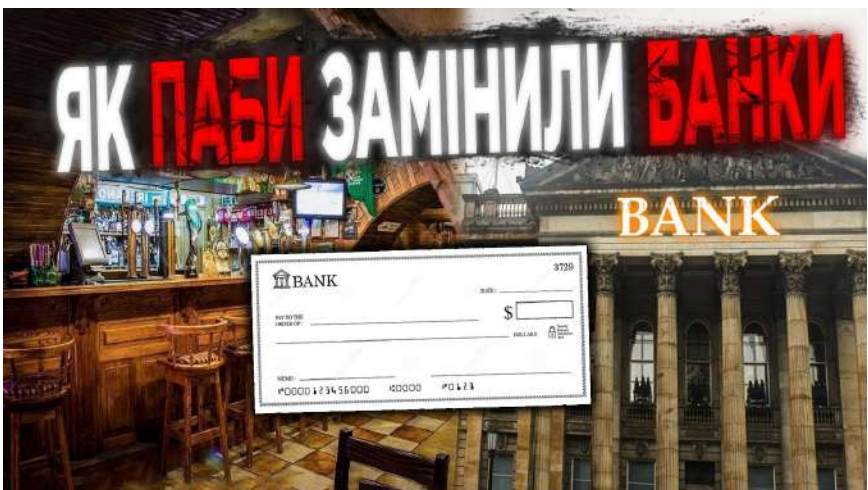
Основне призначення банку – посередництво в переміщенні грошових коштів та акумулювання грошових коштів і передача їх в кредит.

Економічна сутність банку проявляється через його стратегічну мету та функції. Стратегічною метою діяльності банку є максимізація його ринкової вартості - ринкової оцінки власного капіталу.

В агрегованому вигляді, з погляду забезпечення вирішення основних цілей і завдань, покладених на банки, можна **виділити такі групи функцій** (стор. 5).

Банки відрізняються від інших фінансових установ тим, що можуть створювати гроші шляхом депозитно-чекової емісії; управляти платіжними коштами.

На відміну від промислового підприємства банк має такі особливості: діяльність банку зосереджена не у сфері виробництва, а у сфері обігу, обміну. Банк – це посередник між товаровиробниками, скоріше продавець, ніж виробник; банк відрізняється характером емісії (крім випуску цінних паперів, банк проводить облік, збереження цінних паперів інших емітентів). Що відбувається, коли банк зачинається, можна дізнатися із наступного відео:

Будь-який банк у своїй діяльності [спирається на загальні принципи, до яких належать](#) (стор. 6).

Згідно з діючим законодавством, банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що [створені і діють на території України](#) (стор. 7).

За формою власності банки поділяють на державні і приватні.

Державний банк засновується рішенням Кабінету Міністрів України. При цьому в Законі про Державний бюджет України на відповідний рік передбачаються витрати на формування статутного капіталу державного банку. Кабінет Міністрів України зобов'язаний отримати позитивний висновок Національного банку України з приводу наміру заснування державного банку.

Сучасна банківська практика виділяє значну кількість різноманітних критеріїв, за якими класифікуються комерційні банки.

За принципами побудови банки поділяються на універсальні та спеціалізовані.

Універсальні банки розвинених держав можуть надавати до 300 видів послуг. Сучасні комерційні банки переважно універсальні, оскільки виконують широке коло операцій.

Спеціалізовані банки [класифікуються таким чином](#) (стор.8).

Банк набуває статусу спеціалізованого банку у разі, якщо більше 50% його активів є активами одного типу.

За функціональною спеціалізацією банки поділяються на ощадні, інвестиційні, іпотечні та розрахункові (клірингові).

[Структура банківських ресурсів](#) зображена на стор.9.

До власних ресурсів, або до банківського капіталу, належать статутний, резервний та інші фонди, які створюються для

забезпечення фінансової сталості, комерційної і господарської діяльності банку, а також нерозподілений прибуток поточного і минулого років.

Власний капітал комерційного банку виконує в основному захисну функцію – страхування інтересів вкладників і кредиторів, а також покриття поточних збитків від банківської діяльності. Функція ж забезпечення оперативної діяльності для власного капіталу є другорядною. Її забезпечують головним чином залучені і запозичені кошти.

Власний капітал комерційного банку поділяється на основний і додатковий. До основного капіталу відносять статутний і резервний фонди, а також нерозподілений прибуток минулих років.

Додатковий капітал складається із загальних резервів за активними операціями і поточних доходів.

Статутний капітал комерційного банку у формі акціонерного товариства (АТ) створюється шляхом випуску та продажу двох видів акцій – звичайних та привілейованих. Власники звичайних акцій беруть участь в управлінні банку і розділяють з ним усі його доходи, збитки та ризики. Власники звичайних акцій вкладають свій капітал на весь час функціонування комерційного банку. Вони, як правило, не можуть продати їх назад банку-емітенту. Привілейовані акції дають право їх власникам на отримання фіксованого розміру дивідендів, який не залежить від отриманого банком прибутку.

Резервний капітал комерційного банку призначений для покриття можливих збитків від банківської діяльності, а також для сплати дивідендів за привілейованими акціями, коли для цього недостатньо прибутку. Наявність коштів у резервному фонді забезпечує стійкість комерційного банку, зменшує вірогідність його банкрутства.

Крім резервного фонду, в комерційних банках створюються спеціальні фонди, призначені для покриття збитків від активних операцій та для виробничого і соціального розвитку банку. Їх формування здійснюється за рахунок прибутку.

Прибуток є власним ресурсом внутрішнього походження. Він існує у вигляді залишку прибутку після сплати податків та відрахувань до фондів банку. За його рахунок сплачуються дивіденди акціонерам.

Капітал банку у банківській діяльності має дещо інше призначення, аніж в інших сферах підприємництва, що [пояснюється особливістю тих функцій](#), які він виконує (стор.10).

Капітал банку особливо необхідний на етапі становлення банківської установи, до того ж він служить основним джерелом і гарантом збереження вартості активів банківської установи поряд із залученими й запозиченими коштами.

Операції з формування залучених ресурсів називають пасивними депозитними операціями. [Класифікація та склад депозитів банків](#) представлені на стор. 11.

Депозити до запитання розміщуються у банку на поточному рахунку клієнта. Вони використовуються власниками для здійснення поточних розрахунків з їх господарськими контрагентами. На вимогу клієнта кошти з його поточного рахунку у будь-який час можуть вилучатися шляхом видачі готівки, виконання платіжного доручення, оплати чеків або векселів.

До вкладів до запитання належать також кредитні залишки за контокорентним рахунком або поточним рахунком з овердрафтом.

Однією з форм строкових вкладів є сертифікати. Сертифікати бувають депозитні та ощадні. Депозитні сертифікати надаються юридичним, а ощадні – фізичним особам.

Комерційні банки можуть залучати вільні кошти юридичних і фізичних осіб за допомогою банківських векселів. Банківський вексель має депозитну природу, і цим він схожий на сертифікат. Проте, на відміну від сертифіката, банківський вексель може бути використаний його власником як платіжний засіб за товари і послуги, причому новий власник векселя може передавати його третій особі шляхом індосаменту.

Запозичені кошти банку (недепозитні операції) – це головним чином позики на грошовому ринку, які залучаються у формі міжбанківських кредитів і кредитів центрального банку (НБУ), операцій з цінними паперами на вторинному фондовому ринку, а також позик на ринку євродоларів. Ці кошти мають суттєве значення для підтримки поточної банківської ліквідності і тому активно використовуються комерційними банками України. [Види цих джерел представлені](#) на стор. 12.

Кошти, отримані комерційним банком за допомогою облігацій, відносяться до позикового капіталу, і тому випускаються на певний строк, після закінчення якого ці кошти повертаються інвесторам. Вони свідчать про надання власниками облігацій зазначених коштів у розпорядження емітента у формі довгострокової позики.

Одним із джерел поповнення ресурсів комерційного банку є міжбанківський кредит. Кредитними ресурсами торгують фінансово стійкі комерційні банки, в яких завжди є надлишок ресурсів. Ці банки для одержання прибутку прагнуть розмістити вільні ресурси в інших банках. Крім фінансової вигоди, банки-кредитори одержують можливість установалення ділових партнерських стосунків.

НБУ застосовує механізм рефінансування комерційних банків через операції РЕПО та ломбардне кредитування під заставу облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), а також стабілізаційних кредитів.

Використання НБУ державних цінних паперів для операцій РЕПО здійснюється через «пряме РЕПО» – купівлю у комерційного банку державних цінних паперів та «зворотне РЕПО» – обов'язковий продаж державних цінних паперів.

Активні операції банків поділяються на кредитні та інвестиційні.

Кредитні операції полягають у проведенні комплексу дій, пов'язаних із наданням і погашенням банківських позичок. Проведення кредитних операцій комерційних банків повинно відповідати певним вимогам і умовам:

Кредити видаються тільки в межах наявних ресурсів, які має банк. Про кожний випадок надання позичальнику кредиту в розмірі, що перевищує 10% власного капіталу (великі кредити), комерційний банк повинен повідомити Національний банк України. Сукупна заборгованість за кредитами, за врахованими векселями та 100% сумі позабалансових зобов'язань, виданих одному позичальнику, не може перевищувати 25% власних коштів комерційного банку.

- Загальний розмір кредитів, наданих банком, усім позичальникам, з урахуванням 100% позабалансових зобов'язань банку, не може перевищувати восьмикратного розміру власних коштів банку.
- Кредитування позичальників повинно здійснюватися з додержанням комерційним банком економічних нормативів регулювання банківської діяльності та вимог НБУ щодо формування обов'язкових, страхових і резервних фондів.
- Позики надаються всім суб'єктам господарювання незалежно від форми власності за умови, що позичальник є юридичною особою, зареєстрованою як суб'єкт підприємництва, або фізичною особою.
- Рішення про надання кредиту повинно прийматися колегіально (кредитним комітетом (комісією) банку, відділення, філії) і оформлятися протоколом.
- Кредитування здійснюється в межах параметрів, визначених політикою банку, які включають: пріоритетні напрями в кредитуванні; обсяги кредитів та структуру кредитного портфеля; граничні розміри кредиту на одного позичальника, методики оцінки фінансового стану та кредитоспроможності позичальника; рівень відсоткової ставки тощо.

Кредити надаються тільки на комерційних засадах, що вимагає від банку додержання таких додаткових умов (стор. 13):

<https://jambard.ggle.cm/d/1SAS8-q3vat058Pj0rDVuFayUi5Q2DxZjMACRZbytGA/edit?usp=sharing>

Банки можуть надавати незабезпечені кредити, але тільки в межах власних коштів і лише клієнтам із стійким фінансовим станом та інсайдерам банку в сумі, що не перевищує 50% номінальної вартості акцій банку, які перебувають у їхній власності.

Кредити надаються на підставі укладеної між банком і позичальником кредитної угоди (договору). До укладання кредитного договору банк повинен ретельно проаналізувати кредитоспроможність позичальника, здійснити експертизу господарської операції або проєкту, що пропонується для кредитування, визначити ступінь ризику для банку та структуру майбутньої позики (сума, строк, відсоткова ставка тощо).

Інвестиційні операції банків означають вкладення коштів у цінні папери підприємств (державних, колективних і приватних) на відносно тривалий період часу. Цінні папери можуть бути об'єктом банківських інвестицій за умов вільного обігу їх на фондовому ринку.

Здійснюючи інвестиційні операції, банки мають на меті: додержання безпеки грошових коштів, забезпечення їх диверсифікації, доходу та ліквідності.

Банківським інвестиціям властиві фактори ризику. Виділяють три такі фактори: кредитний ризик, фінансовий ризик та відсотковий ризик.

Кредитний ризик пов'язаний з тим, що фінансові можливості емітента (юридичної особи, що випускає цінні папери) зменшуються настільки, що він буде не в змозі виконувати свої фінансові зобов'язання (сплачувати доходи у формі дивідендів, відсотків, погашати свої цінні папери).

Фінансовий ризик впливає з того, що у зв'язку з непередбаченими змінами на ринку цінних паперів чи в економіці привабливість деяких цінних паперів як об'єкта вкладень може бути частково втрачена, тому їх продаж стане можливим лише з великою знижкою.

Відсотковий ризик пов'язаний з фіксацією відсотка за облігаціями в момент їх випуску в обіг при вільному коливанні ринкових ставок. Чим більше часу до погашення облігацій, тим вищий ризик, що пов'язаний з динамікою ставки відсотка.

Розрахункові операції зв'язані з функцією банку як посередника в розрахунках.

Безготівкові розрахунки здійснюються на основі письмових розрахунково-грошових документів: платіжних доручень, чеків, акредитивів, вимог-доручень, платіжних вимог, інкасових доручень, векселів. Форми розрахунків між продавцем та покупцем визначаються угодами між ними.

Всі види банківських документів можна об'єднати в такі групи: [фінансові \(до яких належать розрахункові і платіжні\)](#) та [комерційні](#) (стор.14).

Розрахунковими документами називають складені на папері за встановленою формою документи, які подаються банкам юридичними та фізичними особами з дорученням (чи з вимогою) переказати з їхніх рахунків (чи зарахувати на їхні рахунки) певну суму грошей.

До платіжних документів відносять складені і передані однією особою іншій документи з зобов'язанням сплатити визначену суму пред'явнику документа.

Комерційними називають документи, в яких відсутня фінансова складова і надається характеристика відвантажених товарів, виконаних робіт і які супроводжують їх переміщення від постачальника до платника.

Безготівковий платіжний обіг здійснюється за допомогою переказів та інкасо.

Платежі за допомогою переказів здійснюються банками шляхом списання коштів з рахунка платника і зарахування їх на рахунок вказаної ним особи. Якщо платник і його партнер мають поточні рахунки в одному комерційному банку, операція зводиться до дебетування одного рахунку і кредитування іншого. Якщо рахунки відкриті в різних банках, проводяться додатково

міжбанківські розрахунки за допомогою системи кореспондентських зв'язків.

Надходження та списання коштів з міжбанківських операцій сальдуються, а розрахунки між банками здійснюються на базі взаємного заліку надходжень та вимог (клірингу).

Інкасо є поширеним видом послуг комерційних банків тим клієнтам, які в розрахунках застосовують векселі й чеки. Інкасування векселів проводиться банком за дорученням клієнта до настання строку виплати за векселем (його погашення). Воно оформлюється інкасовим індосаментом, надписом на векселі, який містить доручення власника векселя банку одержати оплату. Згідно зі строком погашення банк одержує від боржника потрібну суму, перераховує гроші на рахунок клієнта і гасить вексель (передає його платнику).

У практиці розрахунків використовуються і такі документи, як платіжні вимоги, вимога-доручення та акредитив.

Платіжна вимога застосовується при примусовому стягненні коштів у передбачених чинними нормативними актами випадках.

Вимога-доручення застосовується при акцепті товару. Сутність розрахунків полягає в тому, що названий документ, в якому заповнена одна частина (вимога), разом з товаром відправляється постачальником покупцю, який у разі згоди сплатити товар (акцепт товару) заповнює другу частину документа (доручення) власними реквізитами, затверджує їх підписом та печаткою і надає до свого банку для оплати.

Акредитив являє собою доручення банку покупця банку постачальника оплачувати рахунки останнього за відвантажені цінності на умовах, передбачених в акредитивній заяві покупця.

Касове обслуговування клієнтів полягає в тому, що комерційні банки приймають від них готівкові кошти та зараховують їх на відповідні рахунки, видають із цих рахунків готівкові кошти клієнтам за їх вимогою на відповідні цілі. [Основні види касових операцій](#) представлені на стор. 15.

З розвитком ринкових відносин з'являється попит і на такі послуги, як лізинг, факторинг, гарантії, трастові послуги, розміщення емісій цінних паперів.

Лізингові послуги полягають у наданні в оренду на тривалий строк предметів довгострокового користування. Як правило, протягом строку дії договору про лізинг орендар сплачує орендодавцю повну вартість взятого в оренду майна. Отже, лізинг можна розглядати як різновид довгострокового кредиту, що надається в майновій формі і погашається у розстрочку.

Факторинг – банківська послуга, яка виникла в банківській практиці в 50-ті роки 20 ст. Він являє собою купівлю банком у клієнта права на вимогу боргу (без права зворотної вимоги до клієнта). Як правило, банк купує дебіторські рахунки, пов'язані з постачанням товарів або наданням послуг.

Гарантія – це зобов'язання гаранта, що видається на прохання іншої особи (принципала), за яким гарант зобов'язується сплатити кредитору принципала відповідно до умов гарантійного зобов'язання певну грошову суму.

Трастові послуги засновані на довірчих правовідносинах, коли одна особа – засновник – передає своє майно у розпорядження іншої особи – довірчому власнику, для управління в інтересах третьої особи – бенефіціара.

Приклади

Приклади розв'язання задач.

Питання для самоконтролю

1. Банк:

<https://wrldwall.net/uk/resource/35172506>

2. Функції Центрального банку:

<https://wrldwall.net/uk/resource/52724732>

3. Капітал банку:

<https://wrldwall.net/uk/resource/52724940>

Додаткові джерела

1. Дзюблюк О.В. Гроші та кредит: Підручник. Т.:ТНЕУ, 2018. 892 с. (с. 664-717; 583-663)
2. Щетинін А.І. Гроші та кредит: навч.посіб. Д: Університет митної справи та фінансів, 2019. 163 с. (с. 124-148)
3. Іванчук Н.В. Гроші та кредит: навч.посіб. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с. (с. 221-247; 177-206)

Тема 10. Співробітництво України як кандидата на вступ до ЄС з міжнародними валютно-кредитними установами

Поняття та його визначення

Міжнародна організація – це об'єднання держав відповідно до міжнародного права і на основі міжнародної угоди для здійснення співпраці у політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших сферах діяльності.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) – це найбільша міжнародна кредитна установа, яка забезпечує видачу кредитів, мета яких сприяти економічному розвитку країн-членів.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – це міжнародна наднаціональна валютно-кредитна організація, що має статус спеціалізованої представницької установи Організації Об'єднаних Націй (ООН).

Міжнародні фінансово-кредитні організації – це міжнародні інститути, створені на основі міждержавних угод для регулювання міжнародних фінансових, кредитних і валютних відносин з метою стабілізації світової економіки.

Світовий банк (СБ) є спеціалізованою установою ООН, діяльність якої спрямована на надання середньо- та довгострокових кредитів для проведення необхідних структурних перетворень, які є запорукою довготермінового економічного зростання.

Основні теоретичні положення

Міжнародні фінансові інститути створюються на світовому і регіональному рівнях для сприяння економічного розвитку країн-засновників цих організацій. Вони започатковуються на основі багатосторонніх угод між державами, їхнім основним завданням є мобілізація коштів і надання допомоги на кредитних засадах для здійснення важливих економічних проєктів.

Міжнародні фінансові інститути [поділяються на дві групи](#) (стор. 1).

Загальна характеристика [міжнародних фінансово-кредитних організацій](#) представлена стор. 2.

[Міжнародний валютний фонд](#) є провідним світовим фінансовим інститутом, який має статус спеціалізованої установи ООН. Він був заснований на міжнародній конференції в Бреттон-Вудсі в 1944 р., а почав функціонувати у 1947 р. Основними цілями діяльності МВФ є сприяння розвитку міжнародної торгівлі й співробітництва у сфері валютного регулювання та надання кредитів у іноземній валюті для вирівнювання платіжних балансів країн-членів фонду.

Основні цілі МВФ:

- сприяння міжнародній співпраці в грошовій політиці;
- розширення світової торгівлі;
- кредитування;
- стабілізація грошових обмінних курсів.

При наданні кредитів МВФ ставить перед країнами-боржниками деякі політичні та економічні умови, які втілюються у програмах перебудови економіки. Цей порядок називається принципом обумовленості. Як правило, вказані програми

охоплюють заходи, що належать до сфери бюджетно-податкової, кредитно-грошової політики, цінового механізму, зовнішньої торгівлі, міжнародних кредитних та валютно-розрахункових відносин. Вони пов'язані зі зменшенням державних витрат, підвищенням податків і ставки позичкового відсотка, зміною валютного курсу та ін.

Кожна країна-учасниця, вступаючи у МВФ, робить відповідний внесок, який визначається встановленою квотою. Розмір такої квоти, яка переглядається з періодичністю у п'ять років, розраховується на основі оцінки економічного потенціалу окремих країн у світовому господарстві. Відносно розміру квот визначається «вага» голосу кожної країни в керівництві МВФ та обсяг її можливих запозичень.

Відповідно до Закону України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій», який було прийнято 03 червня 1992 року, Україна стала членом МВФ.

Внесок країни в статутний капітал МВФ здійснюється на 25% в СПЗ або твердій іноземній валюті (долари США, євро, єни, фунти стерлінгів) та на 75% в національній валюті.

Виділення кредитів МВФ залежить від трьох основних чинників:

- потреби в ресурсах для вирівнювання платіжного балансу;
- квоти країни;
- виконання вимог фонду.

Кредити МВФ використовуються для підтримки курсу національної валюти та для фінансування дефіциту платіжного балансу. Вони покликані пом'якшити економічні труднощі у процесі проведення економічних реформ, які дають змогу забезпечити у перспективі економічне зростання в країні. Але треба пам'ятати, що без проведення програми економічних перетворень фінансова підтримка з офіційних джерел не має

сенсу, бо в цьому разі позичкові кошти використовуватимуться на фінансування лише поточних проблем платіжного балансу, які без реформування економіки знову нагромаджуватимуться і перетворюватимуться у додатковий тягар. Нагляд за макроекономічною та валютною політикою країн МВФ здійснює шляхом консультування.

Етапи співробітництва України і МВФ представлені на стор. 3.

[Світовий банк](#) являє собою групу споріднених організацій, тому досить часто говорять про Групу Світового банку. До неї входять:

- Міжнародний банк реконструкції та розвитку;
- Міжнародна асоціація розвитку;
- Міжнародна фінансова корпорація;
- Багатостороння агенція гарантування інвестицій;
- Міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів.

Офіційні цілі членів Групи Світового банку – зменшення бідності і підвищення життєвих стандартів країн-членів шляхом сприяння економічному розвитку останніх і залучення ресурсів з розвинутих країн до країн, що розвиваються.

Не слід ототожнювати Світовий банк з МВФ. [Вони мають різні завдання](#) (стор. 4).

Ось чому, коли йдеться про фінансову стабілізацію в Україні, то це питання насамперед стосується діяльності МВФ. Коли ж мова йде про структурні і галузеві реформи, то тут на перший план серед міжнародних фінансових організацій постає Світовий банк, який концентрує свою увагу на перетвореннях на мікрорівні, на питаннях приватизації, дерегуляції галузевих перетворень, сприяє реформуванню енергетичної галузі, сільського господарства, соціального сектору тощо.

Найбільшою філією Групи Світового банку є [Міжнародний банк реконструкції та розвитку](#) (МБРР). МБРР надає довгострокові позички країнам-членам та гарантує кредити, які надані цим

країнам приватними банками та іншими кредиторами на двосторонній основі. Право брати участь у діяльності банку мають тільки члени МВФ. Право голосу в органах МБРР визначається розміром внеску до його капіталу.

Діяльність банку зосереджена на двох сферах:

- 1) макроекономічна стабілізація;
- 2) інституційні зміни.

Більш активно МБРР діє в інституційній сфері: надає допомогу в здійсненні приватизації, зміні форм власності, упровадженні антимонопольних заходів та ін. Позики надаються на 15–20 років, включаючи п'ятирічний термін відстрочення платежів.

МБРР отримує більшість своїх ресурсів завдяки операціям на світових фінансових ринках. Банк продає бони та інші забезпечені гарантіями заборгованості пенсійним фондам, страховим компаніям, корпораціям, іншим банкам, а також фізичним особам. До суми позики банку входять комісійні – 0,75% від невибраних залишків кредиту.

Після виконання Україною попередніх заходів у червні 2020 року Рада директорів Світового банку ухвалила для України проєкт МБРР «Позика на політику розвитку у сфері економічного відновлення» ([Ecnmic Recvery Development Plicy Lan, ER DPL](#)) загальним обсягом 700 млн дол. США. Кошти за позикою надійшли у 2021 році двома траншами і були спрямовані на фінансування загального фонду Державного бюджету України.

Також у зв'язку зі збройним вторгненням російської федерації в Україну Світовий банк у березні 2022 року затвердив додатковий пакет підтримки для України в розмірі понад 700 мільйонів доларів США.^[1]

[Міжнародна асоціація розвитку](#) (МАР) була створена як філія МБРР у 1960 р. з метою зберегти вплив розвинутих західних держав на країни, що розвиваються. МАР надає безвідсоткові кредити на строк до 35 – 50 років. Погашення кредитів починається з 11-го року після початку їх використання.

[Міжнародна фінансова корпорація](#) (МФК) була організована у 1959 р. з ініціативи США з метою заохочування розвитку приватних підприємств у країнах, що розвиваються. МФК надає кредити високорентабельним приватним підприємствам без гарантії уряду на строк від 5 до 15 років за умови, що частину акцій компанії-позичальники продають МФК. Рівень відсотків відповідає відсоткам, що існують на міжнародних фінансових ринках.

[Багатостороння агенція гарантування інвестицій](#) (БАГІ) здійснює страхування капіталовкладень від політичного ризику на випадок експропріації, війни, зриву контрактів.

[Міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів](#) (МЦУІК) засновано в 1966 р. для сприяння припливу міжнародних інвестицій шляхом створення умов для припинення й урегулювання спорів між урядами та іноземними інвесторами.

[Європейський банк реконструкції та розвитку](#) (ЄБРР) є регіональним міжнародним банком, що розпочав свою діяльність у 1991 р. Банк було створено зі спеціальною конкретною метою – сприяти структурним перетворенням щодо створення ринкової економіки у країнах Центральної і Східної Європи та країнах-колишніх республіках СРСР. Відповідно до Угоди про створення ЄБРР він діє тільки в тих країнах, які дотримуються принципів багатопартійної демократії, плюралізму і ринкової економіки і запроваджують їх у життя. Дотримання цих принципів ретельно контролюється Банком.

Банк розташований у Лондоні, має статус міжнародної фінансової установи, до складу якої входить 72 члени. В Україні ЄБРР має дипломатичний статус і статус привілейованого кредитора (тобто кредити ЄБРР виключаються із суми державного боргу при його реструктуризації).

Головною особливістю ЄБРР, що відрізняє його від інших банків розвитку, є підтримка ним саме приватної підприємницької ініціативи. Саме це характеризує сутність діяльності ЄБРР, яка

проголошує, що не менше 60% загального обсягу фінансування Банку повинно спрямовуватися до приватного сектору.

Завданнями ЄБРР, що **визначають пріоритети його діяльності**, є (стор.5).

Мінімальна сума прямих кредитів, що надаються ЄБРР, становить 5 млн. євро, хоча за певних умов сума може бути скоригована – зменшена або збільшена. Середня сума таких кредитів дорівнює близько 22 млн. євро, строк кредитів – у середньому 5–10 років, у виняткових випадках – 15 років. Відсоток за кредитами може бути фіксований або плаваючий, устанавлюється він з маржою до ставки LIBR.

При підписанні кредитної угоди Банк знімає разовий збір на покриття адміністративних витрат. ЄБРР вимагає відповідного страхового покриття ризиків, при цьому Банк не прагне до придбання контрольного пакета акцій або взяття на себе прямої відповідальності за управління підприємством.

У травні 2020 року Національний банк та ЄБРР підписали Договір про здійснення валютних операцій своп гривня/долар США в обсязі до 500 млн дол. США, який сприяє посиленню макрофінансової стабільності в Україні під час глобальної кризи, спричиненої пандемією коронавірусу, а також збільшенню підтримки реального сектору економіки.

У зв'язку зі збройним вторгненням в Україну Рада директорів ЄБРР у березні 2022 року ухвалила рішення про початковий «пакет заходів для стійкості» у розмірі 2 млрд євро, що передбачає фінансування заходів для допомоги громадянам, компаніям і країнам, які зазнали впливу війни в [Україні](#). Кошти нового проєкту підтримки буде спрямовано на фінансування вже започаткованих або нових проєктів, а також для підтримки ліквідності таких підприємств, як Укрзалізниця, Укренерго, Нафтогаз та інших.^[2]

[Європейський інвестиційний банк](#) (ЄІБ) – кредитно-фінансова установа ЄС, створена у 1958 р. згідно із положеннями Римського договору (1957 р.). Штаб-квартира банку знаходиться у м. Люксембурзі. Офіційна мета діяльності ЄІБ – надання

кредитів або банківських гарантій, які сприяють збалансованому економічному розвитку ЄС та процесу інтеграції країн-учасниць. Об'єктами інвестування з боку ЄІБ можуть стати лише ті проекти, реалізація яких збігається з пріоритетами та завданнями ЄС. Відповідно ЄІБ фінансує проекти, які відповідають одному або кільком з таких критеріїв:

- підтримка економічного прогресу в регіонах з несприятливими умовами;
- покращення транс'європейських транспортних, телекомунікаційних та енергетичних мереж;
- підвищення конкурентоспроможності промисловості на міжнародному рівні та її європейської інтеграції – підтримка малих і середніх підприємств;
- захист довкілля та якості життя, розвиток міст та охорона архітектурної спадщини ЄС;
- розширення та модернізація інфраструктури в галузі охорони здоров'я та освіти;
- підтримка відповідності виробництв вимогам екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів.

ЄІБ ретельно оцінює кожний інвестиційний проєкт не тільки з погляду його відповідності політиці ЄС, а й з огляду на його економічний ефект та вплив на довкілля, як і на його технічну і фінансову життєздатність. ЄІБ надає кредити як державним, так і приватним структурам у секторах комунікацій, економічної й енергетичної інфраструктури, промисловості, послуг і сільського господарства.

Найстарішою кредитною інституцією регіонального типу є [Банк міжнародних розрахунків](#) (БМР). Банк було засновано 20 січня 1930 р. відповідно до міжурядових угод. Основна мета його створення полягала у врегулюванні проблем платежів Німеччини (після Першої світової війни).

БМР – це своєрідний форум, що сприяє міжнародному співробітництву банків. Він регулярно організовує у себе зустрічі

(Базельські зустрічі) представників центральних банків країн-членів та інших центральних банків. Головна мета цих зустрічей – досягнення високого ступеня взаєморозуміння з питань грошово-кредитного й економічного характеру, функціонування світової валютної системи тощо.

БМР створює можливості для роботи різноманітних комітетів (як постійних, так і спеціальних), що вивчають і обговорюють конкретні питання: проблеми міжнародної заборгованості; упровадження фінансових інновацій, удосконалення фінансових інструментів, структури фінансових ринків, банківського нагляду, забезпечення ефективності і стабільності систем внутрішніх і міжнародних платежів і розрахунків тощо.

БМР виконує ряд функцій. Зокрема він:

- здійснює широке коло банківських операцій з метою сприяння центральним банкам в управлінні їх валютними резервами, тобто БМР є банком центральних банків;
- слугує форумом (організатором) міжнародного грошово-кредитного і валютного співробітництва, у рамках якого періодично зустрічаються керівники центральних банків;
- виступає інформаційно-дослідним центром з питань грошово-кредитних та валютно-фінансових відносин.

Як банк центральних банків БМР виконує важливу функцію координатора діяльності цих банків. Водночас не тільки центральні банки-акціонери, а й інші центральні банки (близько 120), а також різноманітні міжнародні фінансові установи використовують БМР як банк. Крім здійснення взаємних міжнародних розрахунків, він надає усілякі фінансові послуги щодо управління зовнішніми резервами центральних банків.

Під егідою БМР і за його підтримки працюють три комітети з розроблення та погодження нормативних банківських стандартів:

Базельський комітет з банківського нагляду – розробляє мінімальні принципи ефективного банківського нагляду;

Базельський комітет з систем платежів і розрахунків – здійснює нагляд за міжнародними розрахунками і розробляє нові механізми міжнародних розрахунків. Найбільш значущими є його рекомендації щодо розрахунків за фінансовими деривативами, урахування системних ризиків тощо;

Постійний комітет з євровалют – вивчає і надає рекомендації щодо удосконалення банківського регулювання ринку євровалют.

За роки свого існування БМР перетворився на провідний інформаційно-дослідницький центр з монетарних і фінансових проблем. Він збирає і публікує інформацію про стан на міжнародному ринку банківських і фінансових послуг.

[1] [2] Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/international/financial-institutes>

Питання для самоконтролю

Міжнародні фінансово-кредитні організації:

<https://wrdwall.net/uk/resource/52729009>

Додаткові джерела

Основні літературні джерела

1. Дзюблюк О.В. Гроші та кредит: Підручник. Т.:ТНЕУ, 2018. 892 с. (с. 850-891)
2. Щетинін А.І. Гроші та кредит: навч. посіб. Д: Університет митної справи та фінансів, 2019. 163 с. (с. 149-159)
3. Іванчук Н.В. Гроші та кредит: навч. посіб. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с. (с. 281-298)

Додаткові джерела

1. Tkachuk, F. (2022). [Кореляційний моніторинг фіскального федералізму у централізованій та децентралізованій системах Європейського Союзу.](#)
2. Федонюк, С. В. (2022). [Польський досвід вступу до Європейського Союзу.](#)

Тести до 2 модулю

Індивідуальне завдання

Проект

Інформація про посібник

Суздалева О. Гроші та кредит: електронний навчальний посібник. Київ: МДУ, 2024. URL: [посилання на репозитарій](#)

Посібник призначено для здобувачів вищої освіти ОП «Фінанси, банківська справа та страхування» (бакалавр)

Рецензенти:

Таланова Ж. – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті, Інститут вищої освіти НАПН України

Гончаренко І. – доктор наук з державного управління, професор, завідувача кафедрою фінансів, Черкаський державний технологічний університет

Омельченко В – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та фінансів, Маріупольський державний університет

Розглянуто та затверджено на засіданні Вченої Ради МДУ (протокол № 10 від 28.03.2024р.).

Посібник підготовлено у рамках виконання Проєкту «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад» / «Reinventing displaced universities: enhancing competitiveness, serving communities» (REDU) (2020-2024 роки)

Публікація підготовлена за фінансової підтримки Європейського Союзу. Її зміст є виключною відповідальністю <Олени Суздалевої / Маріупольський державний університет> і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

This publication was produced with the financial support of the European Union. Its contents are the sole responsibility of Olena

Suzdalieva / Mariupol State University and d• not necessarily reflect the views of the European Union.

Мариупольський державний університет

Навчально-науковий інститут управління

© О. Суздальєва

Гроші та кредит